

FINANSIJSKA PISMENOST, FINANSIJSKA SIGURNOST I PRILAGOĐAVANJE ŽIVOTU U PENZIJI (65+)

INTESA FONDACIJA
FILANTROPSKA ORGANIZACIJA

GERONTOLOŠKO DRUŠTVO SRBIJE
ГЕРОНТОЛОШКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
GERONTOLOGICAL SOCIETY OF SERBIA
www.gds.org.rs; office@gds.org.rs

Nataša Todorović
Milutin Vračević
Brankica Janković
Slađana Andrian Sredojević

Septembar
2026.

Finansijska pismenost, finansijska sigurnost i prilagođavanje životu u penziji (65+)

Nataša Todorović, Milutin Vračević, Brankica Janković, Slađana Andrian Sredojević

GERONTOLOŠKO DRUŠTVO SRBIJE
ГЕРОНТОЛОШКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
GERONTOLOGICAL SOCIETY OF SERBIA
www.gds.org.rs; office@gds.org.rs

Projekat podržala

INTESA FONDACIJA
FILANTROPSKA ORGANIZACIJA

Finansijska pismenost, finansijska sigurnost
i prilagođavanje životu u penziji (65+)

Izdavač

Gerontološko društvo Srbije

Za izdavača

Nataša Todorović

Tehnička priprema

Slavica Dobrosavljević

Štampa

Cicero

Tiraž

200

978-86-83266-01-2

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.346.32-053.9:336(497.11)

364.35(497.11)

336:374.7-053.9(497.11)

FINANSIJSKA pismenost, finansijska sigurnost i prilagođavanje životu u
penziji (65+) / Nataša Todorović ... [et al.]. - Beograd :
Gerontološko društvo Srbije, 2026 (Beograd : Cicero). - 72 str. : table ; 24 cm

Tiraž 200. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-83266-01-2

1. Тодоровић, Наташа, 1968- [аутор]

а) Старе особе -- Економски положај -- Србија

б) Финансијска писменост -- Србија

в) Пензионери -- Социјална заштита -- Србија

COBISS.SR-ID 203724297

SADRŽAJ

1. UVOD.....	5
1.1. Demografsko starenje i transformacija socijalnih rizika.....	5
1.2. Finansijska sigurnost i izazovi u starijem životnom dobu.....	6
1.3. Finansijska pismenost i finansijsko odlučivanje u starijem dobu	9
1.3.1. Pojam i dimenzije finansijske pismenosti	9
1.3.2. Finansijska pismenost kao resurs za finansijsku sigurnost	11
1.3.3. Bihevioralni aspekti finansijskog odlučivanja u starijem dobu.....	12
2. NORMATIVNI OKVIR	14
2.1. Opšte garancije ekonomske sigurnosti, ravnopravnosti i autonomije.....	14
2.2. Ekonomska sigurnost u starosti penzijska i druga novčana prava	15
2.3. Prava starijih osoba kao korisnika finansijskih usluga	16
2.3.1. Informisanje i odgovorno pružanje finansijskih usluga	17
2.3.2. Računi kartice i digitalna plaćanja.....	17
2.3.3. Štednja depoziti osiguranje i ulaganja	18
2.4. Imovinska sigurnost i zaštita od finansijske eksploatacije.....	19
2.5. Pristup informacijama, savetovanju i zaštiti prava	20
3. ISTRAŽIVANJE I METODOLOGIJA	
3.1. Ciljevi istraživanja	23
3.2. Uzorak.....	23
3.3. Metode prikupljanja podataka	23
3.4. Analiza podataka	24
4. REZULTATI KVANTITAVNOG ISTRAŽIVANJA	25
4.1. Uvodna pitanja	25
4.2. Svakodnevno upravljanje novcem.....	27
4.3. Očekivanja od penzije i prilagođavanje	36
4.4. Imovina, nasleđe i finansijske krize.....	44
4.5. Privatne penzije	50
4.6. Digitalne finansije i finansijske prevare.....	55
4.7. Digitalne usluge finansijskih institucija i osećaj sigurnosti.....	59
4.8. Analogne/„offline“ finansijske prevare	61
4.9. Finansijsko samopouzdanje.....	63
5. ANALIZA REZULTATA FOKUS GRUPA: FINANSIJSKA PISMENOST, FINANSIJSKA SIGURNOST I PRILAGOĐAVANJE PENZIJI	65
5.1. Opis fokus grupa i karakteristike učesnika	65
5.2. Penzionisanje između očekivane slobode i finansijske neizvesnosti	65
5.3. Svakodnevno upravljanje novcem i finansijska sigurnost.....	66
5.4. Imovina i nasleđe: između finansijske sigurnosti i porodičnih očekivanja	66
5.5. Dobrovoljni penzioni fondovi i poverenje u finansijske institucije	67
5.6. Digitalne finansije i zaštita od finansijskih prevara	67
5.7. Zaključna razmatranja.....	68
6. DISKUSIJA I ZAKLJUČCI	69
6.1. Diskusija.....	69
6.2. Zaključci	71

IZJAVE ZAHVALNOSTI

Gerontološko društvo Srbije upućuje posebnu zahvalnost **Banca Intesa Fondaciji**, koja je prepoznala značaj finansijske pismenosti i finansijske sigurnosti u starijem dobu i pružila podršku realizaciji ovog projekta. Njihova podrška omogućila je da se ovoj važnoj, a nedovoljno istraženoj temi pristupi sistematično – kroz istraživanje, razgovor sa starijima i razvoj praktičnih sadržaja podrške.

Posebnu zahvalnost dugujemo partnerskim organizacijama **Čovekoljublje iz Kragujevca, Caritasu Šabac, Udruženju Đurđevdan iz Bele Palanke, Hlebu života iz Beograda i Udruženju Dijabetes melitus Čačak**, koje su svojim iskustvom, posvećenošću i neposrednim radom sa starijima dale važan doprinos realizaciji istraživanja, fokus grupa i radionica.

Najveću zahvalnost dugujemo **starijim osobama koje su učestvovale u istraživanju i fokus grupama** i koje su otvoreno podelile svoja iskustva, znanja, dileme i potrebe. Njihovi odgovori i iskustva dali su ovom istraživanju stvarnu vrednost i omogućili da bolje razumemo sa kojim se izazovima suočavaju u svakodnevnom upravljanju svojim finansijama.

Hvala i **svima koji su učestvovali u radionicama**, svojim pitanjima, iskustvima i razgovorima. Njihovo aktivno učešće pokazalo je koliko su znanje, razmena iskustava i mogućnost da se dobije jasan i pouzdan savet važni za veću finansijsku sigurnost u starijem dobu.

Ovaj projekat je rezultat zajedničkog rada i doprinosa svih koji su verovali da **finansijska pismenost nije samo pitanje znanja, već i pitanje sigurnosti, dostojanstva i mogućnosti da stariji ljudi donose informisane odluke o svom životu i svojim finansijama.**

1. UVOD

1.1. Demografsko starenje i transformacija socijalnih rizika

Demografsko starenje predstavlja jednu od najznačajnijih društvenih i ekonomskih promena savremenog društva. Produženje životnog veka, pad fertiliteta i promene u strukturi domaćinstava dovode do kontinuiranog rasta udela starijeg stanovništva (65+) u ukupnoj populaciji. Prema projekcijama Ujedinjenih nacija, broj osoba starijih od 65 godina na globalnom nivou će se više nego udvostručiti – sa oko 857 miliona u 2021. godini na približno 1,6 milijardi do 2050. godine.¹ Istovremeno, očekivani životni vek nastavlja da raste, dok stope fertiliteta u velikom broju zemalja ostaju ispod nivoa potrebnog za prostu reprodukciju stanovništva.²

Evropa predstavlja jedan od demografski najstarijih regiona sveta. Prema podacima Evropske komisije, udeo osoba starijih od 65 godina u Evropskoj uniji porastao je sa oko 16% početkom 2000-ih na više od 21% danas, dok se očekuje da do 2050. godine gotovo trećinu stanovništva čine starije osobe.³ Istovremeno raste i koeficijent starosne zavisnosti starijeg stanovništva, odnosno odnos između broja starijih osoba (65+) i radno aktivnog stanovništva (od 15 do 64). Međunarodni monetarni fond procenjuje da bi u razvijenim ekonomijama ovaj odnos mogao da poraste na gotovo 50% do sredine veka, što znači da će na približno dve radno aktivne osobe dolaziti jedna osoba starija od 65 godina.⁴

Srbija se već danas nalazi među demografski najstarijim evropskim državama. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, osobe starije od 65 godina čine približno petinu ukupnog stanovništva Srbije, odnosno 22,9%, dok je prosečna starost stanovništva među najvišima u Evropi. Dugoročne projekcije ukazuju da će proces starenja stanovništva biti dodatno intenziviran usled niskog fertiliteta, emigracije mlađeg stanovništva i produženja životnog veka. Ove promene transformišu odnos između radno aktivnog i penzionisanog stanovništva i povećavaju pritisak na penzijske sisteme, zdravstvenu zaštitu i sisteme socijalne podrške.⁵

Jedan od ključnih izazova povezanih sa demografskim starenjem odnosi se na održivost penzionih sistema. Produženje životnog veka predstavlja značajno civilizacijsko dostignuće, ali istovremeno znači da sve veći broj ljudi provodi duži period života van tržišta rada i duže koristi penzijske prihode. Istovremeno, smanjenje broja radno aktivnog stanovništva u odnosu na broj penzionera dodatno opterećuje sisteme zasnovane na međugeneracijskoj solidarnosti, u kojima sadašnje generacije zaposlenih imaju finansijska izdavanja za penzije sadašnjih korisnika.⁶

U tom kontekstu, pitanje održivosti penzionih sistema postaje jedno od centralnih pitanja savremenih socijalnih politika. Međunarodne organizacije i istraživanja

1 United Nations. *World Social Report 2023: Leaving No One Behind in an Ageing World*. New York: United Nations, 2023. <https://desa.un.org/publications/world-social-report-2023-leaving-no-one-behind-ageing-world>

2 United Nations, Department of Economic and Social Affairs (UN DESA). *World Population Prospects 2024*. New York: United Nations, 2024. <https://population.un.org/wpp/>

3 European Commission. *The 2024 Ageing Report: Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2022–2070)*. Brussels: European Commission, 2024. https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2024-ageing-report-economic-and-budgetary-projections-eu-member-states-2022-2070_en

4 Clements, Benedict, Frank Eich and Sanjeev Gupta. "Equitable and Sustainable Pension Systems." In: *Equitable and Sustainable Pensions: Challenges and Experience*. Washington DC: International Monetary Fund, 2014, pp. 3–29.

5 Republički zavod za statistiku Republike Srbije. *Procene stanovništva Republike Srbije 2024*. Beograd: RZS, 2024. <https://www.stat.gov.rs/>

6 Clements, Benedict, Frank Eich and Sanjeev Gupta. "Equitable and Sustainable Pension Systems." In: *Equitable and Sustainable Pensions: Challenges and Experience*. Washington DC: International Monetary Fund, 2014, pp. 3–29

ukazuju da će rast odnosa starijih i radno sposobnih stanovnika tokom narednih decenija dovesti do povećanja javne potrošnje za penzije, zdravstvenu zaštitu i dugotrajnu negu.^{7 8} Istovremeno, reforme usmerene na fiskalnu održivost često podrazumevaju produženje radnog veka, povećanje starosne granice za odlazak u penziju, smanjenje stope zamene zarade ili veće oslanjanje na individualnu štednju i privatne izvore prihoda u starosti.⁹

Pored pitanja održivosti penzijskih sistema, demografsko starenje značajno povećava potrebe za zdravstvenom zaštitom i dugotrajnom negom. Sa starenjem stanovništva raste prevalencija hroničnih bolesti, funkcionalnih ograničenja i potreba za podrškom u svakodnevnom funkcionisanju.¹⁰ Međutim, sistemi dugotrajne nege u velikom broju zemalja ostaju nedovoljno razvijeni, fragmentisani i suboptimalno finansirani, što dovodi do značajnog preliivanja troškova nege i podrške na pojedince i porodice.

U praksi to znači da značajan deo troškova zdravstvene zaštite, lekova, pomoći i nege snose sama domaćinstva kroz direktna izdvajanja iz sopstvenog budžeta ili kroz angažovanje članova porodice u pružanju neformalne nege. Posledično, potrebe za negom mogu postati važan faktor finansijske ranjivosti i rizika od siromaštva starijih osoba i njihovih porodica. Ovakvi rizici posebno pogađaju domaćinstva sa nižim prihodima, samačka staračka domaćinstva, žene i osobe sa izraženijim zdravstvenim i funkcionalnim ograničenjima.¹¹

U Srbiji su ovi izazovi dodatno pojačani dugotrajnim ekonomskim pritiscima, relativno niskim prihodima velikog broja penzionera, rastom troškova života i ograničenom dostupnošću usluga podrške u zajednici. Istovremeno, penzije predstavljaju dominantan ili jedini izvor prihoda za veliki broj starijih osoba, dok rast troškova zdravstvene zaštite i svakodnevnog života dodatno povećava ekonomsku nesigurnost.¹²

Demografsko starenje tako ne menja samo starosnu strukturu stanovništva, već i način na koji se raspodeljuju socijalni i finansijski rizici između države, tržišta i porodice. U uslovima rastuće individualizacije socijalnih rizika, finansijska sigurnost u starijem dobu sve više zavisi ne samo od javnih sistema zaštite, već i od individualnih resursa, porodične podrške i sposobnosti upravljanja ograničenim finansijskim sredstvima u uslovima dugotrajne neizvesnosti.

1.2. Finansijska sigurnost i izazovi u starijem životnom dobu

Promene izazvane demografskim starenjem ne odražavaju se samo na održivost javnih sistema, već i na svakodnevni život starijih osoba i njihovih porodica. Produženje životnog veka, rast troškova života i transformacija sistema socijalne zaštite menjaju način na koji pojedinci planiraju finansijsku sigurnost u starijem životnom

7 European Commission. The 2024 Ageing Report: *Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2022–2070)*. Brussels: European Commission, 2024. https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2024-ageing-report-economic-and-budgetary-projections-eu-member-states-2022-2070_en

8 Clements, Benedict, Frank Eich and Sanjeev Gupta. "Equitable and Sustainable Pension Systems." In: *Equitable and Sustainable Pensions: Challenges and Experience*. Washington DC: International Monetary Fund, 2014, pp. 3–29

9 Ibid

10 International Social Security Association (ISSA). *Meeting the Needs of an Ageing Population in Europe*. Geneva: ISSA, 2024. <https://www.issa.int/analysis/meeting-needs-ageing-population-europe>

11 Babović, Marija et al. *Poverty Beneath the Burden of Care*. Beograd: SeConS i Crveni krst Srbije, 2024. <https://www.redcross.org.rs/en/resources/publications/poverty-beneath-the-burden-of-care/>

12 Ibid.

dobu. U savremenim društvima finansijska sigurnost starijih osoba sve manje zavisi isključivo od javnih sistema zaštite, a sve više od individualnih resursa, štednje, imovine i sposobnosti upravljanja finansijskim rizicima. U velikom broju zemalja penzije predstavljaju dominantan ili jedini izvor prihoda starijih osoba. Međutim, produženje trajanja života i rast broja korisnika penzija stvaraju snažan pritisak na održivost penzionih sistema, posebno u sistemima zasnovanim na međugeneracijskoj solidarnosti (pay-as-you-go systems), u kojima se iz doprinosa sadašnjih generacija zaposlenih finansiraju penzije sadašnjih penzionera. Održivost ovakvih sistema direktno zavisi od odnosa između broja zaposlenih koji uplaćuju doprinose i broja korisnika penzija.

Finansijska ravnoteža sistema međugeneracijske solidarnosti (pay-as-you-go systems) zasniva se na odnosu između ukupnih doprinosa zaposlenih i ukupnih rashoda za penzije. U periodu nakon Drugog svetskog rata mnoge evropske države imale su odnos od četiri do pet zaposlenih na jednog penzionera, što je omogućavalo relativno stabilno finansiranje penzijskih sistema uz niže stope doprinosa. Međutim, usled starenja stanovništva, pada fertiliteta i produženja životnog veka, ovaj odnos se postepeno pogoršava. U stručnoj literaturi odnos od približno tri zaposlena na jednog penzionera smatra se zonom povećanog strukturnog pritiska na sistem, dok odnos od dva zaposlena na jednog penzionera predstavlja prag ozbiljne fiskalne nestabilnosti sistema bez značajnih budžetskih subvencija ili reformi.¹³

U Srbiji su ovi izazovi dodatno izraženi nepovoljnim odnosom između broja zaposlenih koji uplaćuju doprinose i broja korisnika penzija. Prema podacima Republičkog fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje (PIO), sistem trenutno funkcioniše sa približno 2,8 miliona osiguranika koji finansiraju više od 1,65 miliona korisnika penzija, što znači da na jednog penzionera dolazi približno 1,7 zaposlenih koji uplaćuju doprinose.^{14 15} Ovakav odnos značajno je ispod nivoa koji se u stručnoj literaturi smatra dugoročno stabilnim za sisteme međugeneracijske solidarnosti (pay-as-you-go systems). Dok se odnos od četiri do pet zaposlenih na jednog penzionera istorijski smatrao relativno održivim, odnos od približno tri zaposlena na jednog penzionera označava zonu povećanog strukturnog pritiska na sistem. Kada se odnos približi nivou od dva zaposlena na jednog korisnika penzije, sistemi se suočavaju sa ozbiljnim fiskalnim izazovima i rastućom potrebom za budžetskim subvencijama kako bi se održao postojeći nivo penzijskih davanja.¹⁶

U praksi to znači da doprinosi zaposlenih često nisu dovoljni za pokrivanje ukupnih rashoda za penzije, zbog čega država mora da interveniše kroz transfere iz opšteg budžeta. Tokom prethodnih decenija Srbija je značajan deo penzijskih rashoda finansirala upravo kroz budžetske subvencije. Iako su rast zarada, povećanje formalne zaposlenosti i rast prihoda od doprinosa u poslednjim godinama delimično stabilizovali finansiranje sistema, dugoročni demografski trendovi ukazuju da će pritisci na održivost sistema ostati izraženi.¹⁷

13 Benedict Clements, Frank Eich and Sanjeev Gupta, "Equitable and Sustainable Pension Systems", u: *Equitable and Sustainable Pensions: Challenges and Experience*, Washington DC: International Monetary Fund, 2014, str. 3–29.

<https://www.imf.org/en/Publications/Books/Issues/2016/12/31/Equitable-and-Sustainable-Pensions-Challenges-and-Experience-41900>

14 Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje (PIO), *Statistički bilten PIO fonda 2024*, Beograd: Republički fond PIO, 2024; <https://www.pio.rs/sr/statistika>

15 Ministarstvo finansija Republike Srbije, *Fiskalna strategija Republike Srbije za 2025. godinu sa projekcijama za 2026. i 2027. godinu*, Beograd: Ministarstvo finansija, 2024, <https://www.mfin.gov.rs/>

16 Benedict Clements, Frank Eich and Sanjeev Gupta, "Equitable and Sustainable Pension Systems", u: *Equitable and Sustainable Pensions: Challenges and Experience*, Washington DC: International Monetary Fund, 2014, str. 3–29. <https://www.imf.org/en/Publications/Books/Issues/2016/12/31/Equitable-and-Sustainable-Pensions-Challenges-and-Experience-41900>

17 Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje (PIO), *Statistički bilten PIO fonda 2024*, Beograd: Republički fond PIO, 2024; <https://www.pio.rs/sr/statistika>

Dodatni izazov predstavljaju izražene regionalne demografske neravnoteže. U pojedinim opštinama u Srbiji broj penzionera već danas premašuje broj formalno zaposlenih osoba, što ukazuje na duboke procese depopulacije, starenja stanovništva i smanjenja lokalne ekonomske baze. Ovakvi trendovi posebno su izraženi u ruralnim i demografski ugroženim područjima, gde se finansijska sigurnost starijih osoba često dodatno komplikuje ograničenim pristupom uslugama podrške, zdravstvenoj zaštiti i tržištu rada.¹⁸

Dugoročne projekcije dodatno pojačavaju zabrinutost vezanu za održivost sistema. Projekcije Ministarstva finansija ukazuju da bi broj osiguranika koji uplaćuju doprinose mogao nastaviti da opada usled starenja stanovništva, emigracije mlađih generacija i smanjenja radno aktivne populacije. Posledično, finansijska održivost penzionog sistema sve više zavisi od kombinacije reformi penzionog sistema, produženja radnog veka, rasta zaposlenosti i šire fiskalne održivosti države.¹⁹

Pored pitanja održivosti penzijskih sistema, značajan izazov predstavlja i rast potreba za zdravstvenom zaštitom i dugotrajnom negom (long-term care). Sa starenjem stanovništva raste prevalencija hroničnih bolesti, funkcionalnih ograničenja i potreba za podrškom u svakodnevnom funkcionisanju.²⁰ Produženje životnog veka ne znači nužno i produženje perioda života bez zdravstvenih problema, zbog čega raste broj starijih osoba kojima su potrebni različiti oblici pomoći i podrške u svakodnevnom životu.

Istovremeno, sistemi dugotrajne nege (long-term care systems) u velikom broju zemalja, uključujući Srbiju, ostaju nedovoljno razvijeni i fragmentisani.²¹ U Srbiji dugotrajna nega nije razvijena kao integrisan sistem podrške, već se ostvaruje kroz fragmentisane segmente zdravstvene i socijalne zaštite, uz značajno oslanjanje na porodicu i neformalnu negu.²² Posledično, značajan deo troškova nege i podrške prebacuje se na pojedince i domaćinstva.

U praksi to znači da starije osobe i njihove porodice često same snose troškove lekova, medicinskih pomagala, privatnih pregleda, kućne pomoći ili angažovanja neformalnih negovatelja. Pored direktnih finansijskih troškova, porodice često snose i indirektne troškove kroz izgubljene prihode članova domaćinstva koji pružaju negu.²³ Na taj način, potrebe za zdravstvenom zaštitom i negom mogu postati značajan faktor finansijske ranjivosti i rizika od siromaštva starijih osoba i njihovih porodica.

Istraživanja u Srbiji ukazuju da su troškovi povezani sa zdravstvenom zaštitom i negom značajan izvor ekonomskog opterećenja za domaćinstva starijih osoba, posebno među osobama sa nižim prihodima, samačkim domaćinstvima i osobama sa izraženijim zdravstvenim i funkcionalnim ograničenjima.²⁴ U takvim okolnostima, finansijska sigurnost starijih osoba postaje snažno povezana ne samo sa visinom penzije, već i sa zdravstvenim statusom, dostupnošću usluga podrške i kapacitetima porodice da pruži pomoć i negu.

Pored ograničenih prihoda i rastućih troškova života, starije osobe suočavaju se i sa ubrzanom digitalizacijom finansijskih usluga. Bankarske i administrativne

18 Republički zavod za statistiku Republike Srbije, *Opštine i regioni u Republici Srbiji 2024*, Beograd: RZS, 2024. <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/publikacije/>

19 Ministarstvo finansija Republike Srbije, *Fiskalna strategija Republike Srbije za 2025. godinu sa projekcijama za 2026. i 2027. godinu*, Beograd: Ministarstvo finansija, 2024. <https://www.mfin.gov.rs/>

20 International Social Security Association (ISSA), *Meeting the Needs of an Ageing Population in Europe*, Geneva: ISSA, 2024. <https://www.issa.int/analysis/meeting-needs-ageing-population-europe>

21 Ibid.

22 Babović, Marija et al., *Poverty Beneath the Burden of Care*, Beograd: SeConS i Crveni krst Srbije, 2024. <https://www.redcross.org.rs/en/resources/publications/poverty-beneath-the-burden-of-care/>

23 Ibid

24 Ibid

usluge sve više se premeštaju u digitalni prostor, što za deo starijih osoba predstavlja dodatni izazov zbog nižeg nivoa digitalnih veština, ograničenog pristupa tehnologiji ili nepoverenja prema digitalnim finansijskim alatima.²⁵ Istovremeno, starije osobe često su izložene povećanom riziku od finansijskih prevara, manipulativnih marketinških praksi i zloupotreba povezanih sa digitalnim finansijskima. U takvim okolnostima, finansijska sigurnost u starijem životnom dobu više ne zavisi samo od visine prihoda ili penzije, već i od sposobnosti upravljanja ograničenim finansijskim resursima, planiranja budućih troškova, razumevanja finansijskih rizika i donošenja odluka u uslovima dugotrajne ekonomske neizvesnosti.

1.3. Finansijska pismenost i finansijsko odlučivanje u starijem dobu

1.3.1. Pojam i dimenzije finansijske pismenosti

Finansijska pismenost poslednjih decenija zauzima sve značajnije mesto u ekonomskim istraživanjima i javnim politikama usmerenim ka unapređenju finansijske sigurnosti građana. Razvoj finansijskih tržišta, povećanje složenosti finansijskih proizvoda, digitalizacija usluga i sve veća odgovornost pojedinaca za donošenje finansijskih odluka doprineli su tome da finansijska pismenost postane važan preduslov za ekonomsku sigurnost i društvenu uključenost. Ovo je posebno značajno u kontekstu demografskog starenja, gde pojedinci sve duži deo života provode u penziji i suočavaju se sa potrebom upravljanja ograničenim finansijskim resursima tokom produženog životnog veka.²⁶

Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj i njena Međunarodna mreža za finansijsku edukaciju (OECD/INFE) definišu finansijsku pismenost kao kombinaciju finansijske svesti, znanja, veština, stavova i ponašanja potrebnih za donošenje kvalitetnih finansijskih odluka i ostvarivanje finansijske dobrobiti pojedinaca.²⁷ Ovakvo određenje predstavlja značajan pomak u odnosu na ranija shvatanja koja su finansijsku pismenost posmatrala prvenstveno kao poznavanje finansijskih pojmova i sposobnost rešavanja osnovnih finansijskih problema. Savremeni pristupi polaze od pretpostavke da finansijska pismenost predstavlja višedimenzionalan koncept. Ovde se finansijska pismenost posmatra kroz tri međusobno povezane dimenzije: znanje o finansijskim stvarima, stavove prema novcu i finansijskim stvarima i finansijsko ponašanje. Ove dimenzije zajedno oblikuju način na koji pojedinci donose finansijske odluke i upravljaju svojim finansijskim resursima.²⁸

Znanje o finansijskim stvarima odnosi se na razumevanje osnovnih ekonomskih i finansijskih pojmova, uključujući inflaciju, kamatne stope, diverzifikaciju rizika, kreditne proizvode, štednju i investiranje. Ono omogućava pojedincima da razumeju finansijske informacije i procene moguće posledice različitih finansijskih odluka. Međutim, brojna istraživanja pokazuju da posedovanje znanja samo po sebi ne garantuje i donošenje optimalnih finansijskih odluka.²⁹

Oni utiču na spremnost pojedinaca da odlažu potrošnju, planiraju dugoročno, štede za buduće potrebe ili prihvate određeni nivo finansijskog rizika. Finansijski

25 OECD, OECD/INFE 2023 *International Survey of Adult Financial Literacy*, Paris: OECD Publishing, 2023. <https://www.oecd.org/financial/education/oecd-infe-2023-international-survey-of-adult-financial-literacy.htm>

26 OECD, *OECD Recommendation on Financial Literacy*, Paris: OECD, 2020. <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0461>

27 OECD, OECD/INFE 2023 *International Survey of Adult Financial Literacy*, Paris: OECD Publishing, 2024.

https://www.oecd.org/en/publications/oecd-infe-2023-international-survey-of-adult-financial-literacy_71d6fb94-en.html

28 Ibid.

29 Lusardi, Annamaria and Olivia S. Mitchell, *Financial Literacy and Financial Behavior at Older Ages*, Pension Research Council Working Paper No. 2022-01, The Wharton School, University of Pennsylvania, 2022. <https://pensionresearchcouncil.wharton.upenn.edu/wp-content/uploads/2022/01/WP2022-01-Mitchell-Lusardi.pdf>

stavovi formiraju se tokom životnog iskustva i predstavljaju važan faktor koji utiče na finansijske odluke nezavisno od nivoa formalnog znanja. Finansijsko ponašanje odnosi se na konkretne aktivnosti i odluke koje pojedinci donose u svakodnevnom upravljanju finansijama. Ono uključuje planiranje budžeta, praćenje troškova, redovno izmirivanje finansijskih obaveza, štednju, upravljanje dugovima i pripremu za nepredviđene finansijske situacije. Upravo se kroz finansijsko ponašanje znanje i stavovi prevode u konkretne finansijske ishode.³⁰

Poseban doprinos razumevanju finansijske pismenosti dali su Anamarija Lusardi i Olivija Mičel, koje finansijsku pismenost posmatraju kao oblik ljudskog kapitala neophodan za donošenje informisanih finansijskih odluka tokom životnog ciklusa. Njihova istraživanja pokazuju da osobe sa višim nivoom finansijske pismenosti češće planiraju penziju, raspolazu većim nivoom štednje, bolje upravljaju dugovima i pokazuju veću otpornost na finansijske šokove.³¹ U tom smislu finansijska pismenost predstavlja važan resurs koji doprinosi finansijskoj sigurnosti i smanjenju rizika od finansijske ranjivosti.

Savremena literatura sve više povezuje finansijsku pismenost sa konceptom finansijske dobrobiti (financial well-being). Finansijska dobrobit ne odnosi se isključivo na visinu prihoda ili imovine, već na sposobnost pojedinca da zadovolji svoje sadašnje potrebe, da se oseća sigurno u pogledu svoje finansijske budućnosti i da ima slobodu izbora u donošenju životnih odluka.³² Iz ove perspektive, finansijska pismenost predstavlja sredstvo za ostvarivanje šireg cilja – dugoročne finansijske sigurnosti i kvaliteta života.

Sa finansijskom dobrobiti usko je povezan i koncept finansijske otpornosti (financial resilience), koji označava sposobnost pojedinaca i domaćinstava da se prilagode ekonomskim šokovima, neočekivanim troškovima i promenama finansijskih okolnosti bez ozbiljnog ugrožavanja životnog standarda. OECD u najnovijim analizama ukazuje da rastuća inflacija, složenost finansijskih proizvoda, digitalizacija finansijskih usluga i povećana izloženost finansijskim prevarama dodatno povećavaju značaj finansijske otpornosti za savremene potrošače.³³ U tom kontekstu finansijska pismenost predstavlja važan mehanizam koji doprinosi sposobnosti pojedinaca da procenjuju rizike, planiraju buduće troškove i donose odluke koje smanjuju finansijsku ranjivost.

Za starije osobe značaj finansijske pismenosti dodatno je pojačan specifičnim izazovima povezanim sa starenjem. Penzija za veliki broj starijih osoba predstavlja dominantan ili jedini izvor prihoda, dok produženje životnog veka povećava potrebu za dugoročnim planiranjem finansijskih resursa. Istovremeno, rast troškova zdravstvene zaštite i dugotrajne nege, digitalizacija finansijskih usluga i povećana izloženost finansijskim prevarama stvaraju nove rizike sa kojima se starije osobe suočavaju. U takvim okolnostima finansijska pismenost prevazilazi pitanje poznavanja finansijskih proizvoda i postaje važan resurs za očuvanje finansijske sigurnosti, autonomije i kvaliteta života u starijem dobu.

30 OECD, *OECD/INFE 2023 International Survey of Adult Financial Literacy*, Paris: OECD Publishing, 2024.

https://www.oecd.org/en/publications/oecd-infe-2023-international-survey-of-adult-financial-literacy_71d6fb94-en.html

31 Lusardi, Annamaria and Olivia S. Mitchell, *Financial Literacy and Financial Behavior at Older Ages*, Pension Research Council Working Paper No. 2022-01, The Wharton School, University of Pennsylvania, 2022. <https://pensionresearchcouncil.wharton.upenn.edu/wp-content/uploads/2022/01/WP2022-01-Mitchell-Lusardi.pdf>

32 OECD, *OECD Recommendation on Financial Literacy*, Paris: OECD, 2020. <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0461>

33 OECD, *Consumer Finance Risk Monitor 2026*, Paris: OECD Publishing, 2026. https://www.oecd.org/en/publications/consumer-finance-risk-monitor-2026_61f7dbe0-en.html

1.3.2. Finansijska pismenost kao resurs za finansijsku sigurnost

Finansijska pismenost ne predstavlja cilj sama po sebi, već resurs koji pojedincima omogućava donošenje informisanih finansijskih odluka i efikasnije upravljanje raspoloživim resursima tokom životnog ciklusa. Njena važnost posebno dolazi do izražaja u starijem dobu, kada se pojedinci suočavaju sa ograničenijim mogućnostima ostvarivanja prihoda, povećanom neizvesnošću u pogledu budućih troškova i rastućim potrebama povezanim sa zdravljem i negom.³⁴

Jedna od najvažnijih funkcija finansijske pismenosti odnosi se na finansijsko planiranje. Finansijsko planiranje podrazumeva sposobnost procene budućih potreba, postavljanja finansijskih prioriteta i donošenja odluka koje omogućavaju održavanje finansijske stabilnosti tokom dužeg vremenskog perioda. U kontekstu starenja ono uključuje planiranje prihoda nakon penzionisanja, procenu budućih zdravstvenih troškova, planiranje potencijalnih potreba za dugotrajnom negom i prilagođavanje životnog standarda raspoloživim resursima. Istraživanja pokazuju da osobe sa višim nivoom finansijske pismenosti češće planiraju korake odlaska u penziju i imaju realističniju procenu finansijskih potreba u starijem dobu.³⁵

Finansijska pismenost povezana je i sa većom sklonošću ka štednji. Brojna istraživanja ukazuju da finansijski pismenije osobe češće formiraju finansijske rezerve, raspolazu većim nivoom štednje i imaju veću verovatnoću da poseduju sredstva namenjena pokrivanju nepredviđenih troškova.³⁶ U uslovima produženog životnog veka, štednja dobija dodatni značaj jer omogućava pojedincima da se lakše suoče sa periodima smanjenih prihoda, iznenadnim zdravstvenim troškovima ili drugim finansijskim izazovima koji se mogu javiti tokom starosti.

Važna dimenzija finansijske pismenosti odnosi se i na upravljanje rizicima. Savremeni finansijski život podrazumeva suočavanje sa različitim vrstama rizika, uključujući inflaciju, povećanje troškova života, zdravstvene troškove, rizik dugovečnosti (longevity risk), finansijske prevare i neočekivane životne događaje. Finansijski pismenije osobe u većoj meri razumeju prirodu ovih rizika i češće preduzimaju aktivnosti koje mogu umanjiti njihove posledice, uključujući štednju, osiguranje, diversifikaciju izvora prihoda i pažljivije planiranje rashoda.³⁷

Poseban značaj finansijska pismenost dobija kroz svoj doprinos finansijskoj otpornosti (financial resilience). Finansijska otpornost odnosi se na sposobnost pojedinca ili domaćinstva da apsorbira finansijske šokove, prilagodi se promenjenim okolnostima i nastavi da zadovoljava osnovne potrebe bez ozbiljnog narušavanja životnog standarda. OECD ukazuje da finansijska otpornost postaje sve važnija u uslovima rastuće ekonomske neizvesnosti, inflacije, promena na tržištu rada i ubrzane digitalizacije finansijskih usluga.³⁸ Za starije osobe finansijska otpornost može imati posebno važnu ulogu jer mogućnosti nadoknađivanja izgubljenih prihoda ili povratka na tržište rada često postaju ograničene.

34 OECD, *OECD Recommendation on Financial Literacy*, Paris: OECD, 2020. <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0461>

35 Lusardi, Annamaria and Olivia S. Mitchell, *Financial Literacy and Financial Behavior at Older Ages*, Pension Research Council Working Paper No. 2022-01, The Wharton School, University of Pennsylvania, 2022. <https://pensionresearchcouncil.wharton.upenn.edu/wp-content/uploads/2022/01/WP2022-01-Mitchell-Lusardi.pdf>

36 Ibid.

37 European Central Bank, *Population Ageing and its Macro-Financial Implications in the Euro Area*, Financial Stability Review, Special Feature, 2025. https://www.ecb.europa.eu/press/financial-stability-publications/fsr/special/html/ecb.fsrart202505_03~9db108da0e.en.html

38 OECD, *Consumer Finance Risk Monitor 2026*, Paris: OECD Publishing, 2026. https://www.oecd.org/en/publications/consumer-finance-risk-monitor-2026_61f7dbe0-en.html

Pored individualnih koristi, finansijska pismenost može predstavljati važan zaštitni faktor od siromaštva i finansijske ranjivosti. Istraživanja pokazuju da osobe sa višim nivoom finansijske pismenosti češće koriste formalne finansijske usluge, bolje upravljaju raspoloživim resursima i imaju veću verovatnoću da raspolažu finansijskom rezervom za vanredne situacije.³⁹ Iako finansijska pismenost sama po sebi ne može eliminisati strukturne uzroke siromaštva, ona može doprineti efikasnijem korišćenju raspoloživih resursa i smanjenju izloženosti pojedinaca finansijskim rizicima.

Za starije osobe značaj finansijske pismenosti prevazilazi ekonomsku dimenziju i postaje usko povezan sa očuvanjem autonomije i kvaliteta života. Sposobnost razumevanja finansijskih informacija, planiranja budućih troškova, procene rizika i donošenja informisanih odluka omogućava starijim osobama da duže zadrže kontrolu nad sopstvenim finansijama i smanje zavisnost od pomoći drugih. U tom smislu finansijska pismenost predstavlja važan resurs za očuvanje samostalnosti, socijalne uključenosti i dostojanstva u starijem dobu.

1.3.3. Bihevioralni aspekti finansijskog odlučivanja u starijem dobu

Tradicionalni ekonomski modeli polaze od pretpostavke da pojedinci donose racionalne odluke na osnovu potpunih informacija i pažljive procene troškova i koristi. Međutim, istraživanja iz oblasti bihevioralne ekonomije pokazuju da finansijske odluke u stvarnom životu često nisu rezultat isključivo racionalnog promišljanja, već na njih utiču psihološki faktori, životno iskustvo, emocije, navike i karakteristike okruženja u kojem se odluke donose. Zbog toga posedovanje odgovarajućeg nivoa finansijske pismenosti ne garantuje nužno i donošenje optimalnih finansijskih odluka.⁴⁰

Kod starijih osoba posebno je važno razlikovati procese normalnog starenja od kognitivnog propadanja. Većina starijih osoba zadržava sposobnost samostalnog donošenja finansijskih odluka, a životno iskustvo često predstavlja važan resurs u proceni finansijskih rizika i upravljanju svakodnevnim finansijama. Istovremeno, istraživanja pokazuju da određeni obrasci razmišljanja i ponašanja mogu uticati na način na koji starije osobe procenjuju informacije i donose finansijske odluke.⁴¹

Individualni faktori

Jedan od najistraživanijih fenomena jeste efekat pozitivnosti (positivity effect). Istraživanja iz oblasti psihologije starenja pokazuju da starije osobe imaju veću sklonost da obraćaju pažnju na pozitivne informacije i da ih duže zadržavaju u sećanju, dok negativne informacije i upozorenja imaju manji uticaj na njihove procene.⁴² U finansijskom kontekstu to može dovesti do potcenjivanja rizika, veće usmerenosti na potencijalne koristi finansijskih proizvoda i manje pažnje posvećene upozorenjima o mogućim gubicima ili skrivenim troškovima.

Važnu ulogu imaju i heuristike (*heuristics*), odnosno mentalne prečice koje pojedinci koriste kako bi pojednostavili proces donošenja odluka. Oslanjanje na iskustvo često predstavlja efikasan način snalaženja u svakodnevnim situacijama i može biti značajna prednost starijih osoba. Međutim, heuristike mogu biti manje pouzdane

39 OECD, *OECD/INFE 2023 International Survey of Adult Financial Literacy*, Paris: OECD Publishing, 2024. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-infe-2023-international-survey-of-adult-financial-literacy_71d6fb94-en.html

40 Kahneman, Daniel. *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011. <https://us.macmillan.com/books/9780374275631/thinkingfastandslow>

41 Gamble, Kelly J., Patricia A. Boyle, Lei Yu and David A. Bennett. "How Does Aging Affect Financial Decision Making?" *Management Science*, 61(11), 2015, str. 2603–2610. <https://doi.org/10.1287/mnsc.2014.2010>

42 Carstensen, Laura L., Mikels, Joseph A. "At the Intersection of Emotion and Cognition: Aging and the Positivity Effect." *Current Directions in Psychological Science*, 14(3), 2005, str. 117–121. <https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2005.00348.x>

kada se pojedinci suoče sa novim, složenim ili brzo promenljivim finansijskim okruženjem, posebno u oblastima kao što su digitalne finansijske usluge, elektronska plaćanja ili novi investicioni proizvodi.⁴³

Istraživanja ukazuju i na značaj efekta posedovanja (endowment effect), odnosno sklonosti da se veća vrednost pripisuje imovini ili finansijskim proizvodima koje pojedinac već poseduje. Kod starijih osoba to se može manifestovati kroz snažniju emocionalnu vezanost za dugogodišnju štednju, nekretnine, investicije ili ustaljene finansijske navike. Posledično, pojedinci mogu oklevati da promene finansijske odluke ili prilagode svoje ponašanje čak i kada se okolnosti značajno promene.⁴⁴

Dodatni faktor predstavlja jaz između samopouzdanja i znanja (confidence–competence gap). Istraživanja pokazuju da subjektivno poverenje u sopstvenu sposobnost upravljanja finansijama ne mora uvek odgovarati stvarnom nivou znanja ili razumevanja finansijskih proizvoda.⁴⁵ Kod dela starijih osoba dugogodišnje iskustvo može stvoriti osećaj sigurnosti koji smanjuje spremnost za traženje dodatnih informacija ili stručnih saveta, posebno kada su u pitanju novi i složeni finansijski proizvodi.

Faktori okruženja

Pored individualnih karakteristika, finansijsko odlučivanje starijih osoba značajno oblikuju i faktori okruženja. Jedan od najvažnijih izazova predstavlja digitalna isključenost (digital exclusion). Ubrzana digitalizacija finansijskih usluga dovela je do toga da se sve veći broj bankarskih i administrativnih procedura odvija putem interneta ili mobilnih aplikacija. Iako digitalne tehnologije mogu unaprediti pristup uslugama, za deo starijih osoba one predstavljaju dodatnu prepreku zbog nedostatka digitalnih veština, ograničenog pristupa tehnologiji ili nepoverenja prema digitalnim kanalima komunikacije.⁴⁶ Ovaj izazov dodatno dobija na značaju imajući u vidu da OECD upozorava da digitalne prevare, internet prevare i lažne investicione ponude predstavljaju najbrže rastuće rizike za korisnike finansijskih usluga.⁴⁷ U takvom okruženju digitalne veštine i sposobnost procene pouzdanosti finansijskih informacija postaju važan deo finansijske sigurnosti.

Finansijsko odlučivanje može biti otežano i usled preopterećenosti izborom (*choice overload*). Savremena finansijska tržišta nude veliki broj proizvoda i usluga koji se često razlikuju po složenim i teško razumljivim karakteristikama. Istraživanja pokazuju da veliki broj opcija ne mora nužno dovesti do boljih odluka. Naprotiv, prevelika složenost izbora može dovesti do odlaganja odluka, oslanjanja na pojednostavljene kriterijume ili prihvatanja prvog rešenja koje deluje dovoljno prihvatljivo.⁴⁸

Socijalna izolacija predstavlja još jedan važan faktor finansijske ranjivosti. Tokom starijeg životnog doba dolazi do promena u društvenim mrežama usled penzionisanja, gubitka partnera, smanjenja broja bliskih prijatelja ili geografske udaljenosti članova porodice. U takvim okolnostima starije osobe mogu imati manje

43 Besedeš, Tibor, Cary Deck, Sudipta Sarangi and Mikhael Shor. "Age Effects and Heuristics in Decision Making." *Review of Economics and Statistics*, 94(2), 2012, str. 580–595. https://doi.org/10.1162/REST_a_00174

44 Thaler, Richard H. "Toward a Positive Theory of Consumer Choice." *Journal of Economic Behavior & Organization*, 1(1), 1980, str. 39–60. [https://doi.org/10.1016/0167-2681\(80\)90051-7](https://doi.org/10.1016/0167-2681(80)90051-7)

45 Gamble, Kelly J., Patricia A. Boyle, Lei Yu and David A. Bennett. "How Does Aging Affect Financial Decision Making?" *Management Science*, 61(11), 2015, str. 2603–2610. <https://doi.org/10.1287/mnsc.2014.2010>

46 Financial Consumer Agency of Canada. *National Strategy for Financial Literacy – Strengthening Seniors' Financial Literacy*. Ottawa: Government of Canada, 2014. <https://www.canada.ca/en/financial-consumer-agency/services/financial-literacy-programs/seniors.html>

47 OECD. *Consumer Finance Risk Monitor 2026*. Paris: OECD Publishing, 2026. https://www.oecd.org/en/publications/consumer-finance-risk-monitor-2026_61f7dbe0-en.html

48 Ketcham, Jonathan D., Claudio Lucarelli and Christopher A. Powers. "Paying Attention or Paying Too Much in Medicare Part D." *American Economic Review*, 105(1), 2015, str. 204–233. <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.20130382>

moгуćnosti da se za važne finansijske odluke konsultuju sa osobama od poverenja, što povećava rizik od donošenja nepovoljnih odluka ili izloženosti manipulaciji.⁴⁹

Pojedina istraživanja ukazuju i na prisustvo finansijskog ejdžizma (financial ageism), odnosno stereotipa i predrasuda zasnovanih na starosnom dobu u oblasti finansijskih usluga. Starije osobe se ponekad posmatraju ili kao finansijski nesposobni klijenti kojima je potrebna pojačana kontrola ili kao grupa pogodna za plasiranje skupih i složenih finansijskih proizvoda pod izgovorom sigurnosti i zaštite. Takve prakse mogu dodatno otežati donošenje informisanih finansijskih odluka i doprineti finansijskoj ranjivosti.⁵⁰

Konačno, starije osobe mogu biti posebno izložene različitim oblicima finansijskih prevara i finansijske eksploatacije. Razvoj digitalnih tehnologija otvorio je nove mogućnosti za zloupotrebe kroz internet prevare, lažne investicione ponude, fišing napade i različite oblike manipulacije zasnovane na uspostavljanju poverenja. OECD upozorava da su digitalne prevare, internet prevare i investicione prevare među najbrže rastućim rizicima za finansijske potrošače, dok je nizak nivo finansijske pismenosti identifikovan kao značajan faktor rizika u približno dve trećine (68%) analiziranih jurisdikcija.⁵¹ Starije osobe mogu biti posebno ranjive zbog kombinacije digitalne isključenosti, socijalne izolacije i većeg oslanjanja na poverenje u interpersonalnim odnosima. U tom kontekstu zaštita od finansijskih prevara postaje jedan od važnih ciljeva programa finansijske pismenosti i zaštite potrošača.

Iz perspektive bihevioralne ekonomije, finansijski ishodi starijih osoba ne zavise isključivo od nivoa znanja o finansijama, već od složene interakcije individualnih karakteristika, životnog iskustva i institucionalnog okruženja u kojem se finansijske odluke donose. Zbog toga unapređenje finansijske pismenosti zahteva ne samo edukaciju pojedinaca već i razvoj pristupačnih, transparentnih i starijim osobama prilagođenih finansijskih sistema i usluga.

2. NORMATIVNI OKVIR

2.1. Opšte garancije ekonomske sigurnosti ravnopravnosti i autonomije

Pravni okvir Republike Srbije ne uređuje finansijsku pismenost starijih osoba kao zasebno pravo niti ovu grupu sistematski izdvaja u propisima kojima se regulišu finansijski odnosi. Finansijska pismenost je, međutim, neposredno povezana sa finansijskom sigurnošću i ostvarivanjem prava svakog građanina. Poznavanje prava i dostupnih oblika zaštite omogućava osobi da realnije planira prihode i rashode, donosi informisane odluke, proceni posledice preuzetih obaveza i prepozna pokušaje prevare, zloupotrebe ili neovlašćenog raspolaganja njenim novcem i imovinom. Istovremeno, ono je važno da bi osoba znala kojoj domaćoj instituciji može da se obrati i na koji način može da zahteva ostvarivanje ili zaštitu svojih prava.

Ustav Republike Srbije garantuje jednakost pred zakonom i zabranjuje neposrednu i posrednu diskriminaciju, između ostalog, prema starosti, imovnom stanju i fizičkom ili psihičkom invaliditetu. Ustav garantuje i mirno uživanje svojine i drugih imovinskih prava

49 FINRA Investor Education Foundation. *Financial Fraud and Fraud Susceptibility in the United States*, Washington DC, različita izdanja. <https://www.finrafoundation.org>

50 OECD. *Consumer Finance Risk Monitor 2026*. Paris: OECD Publishing, 2026. https://www.oecd.org/en/publications/consumer-finance-risk-monitor-2026_61f7dbe0-en.html

51 Ibid.

i utvrđuje obavezu Republike Srbije da se stara o ekonomskoj sigurnosti penzionera.⁵² Ove garancije predstavljaju opšti pravni osnov za zaštitu prihoda i imovine starijih osoba, njihovo ravnopravno učešće na tržištu i samostalno odlučivanje o sopstvenim finansijama.

Zakon o zabrani diskriminacije dodatno zabranjuje diskriminaciju na osnovu starosnog doba i starijim osobama garantuje pravo na dostojanstvene uslove života bez diskriminacije, uključujući jednak pristup javnim uslugama.⁵³ Ova zaštita relevantna je i za pristup finansijskim uslugama: starosno doba samo po sebi ne može biti osnov za uskraćivanje usluge ili nepovoljnije postupanje, osim kada je različito postupanje objektivno i razumno opravdano legitimnim ciljem, a primenjene mere su primerene i nužne. Pri proceni ravnopravnosti pristupa potrebno je uzeti u obzir i međusobno delovanje starosti sa invaliditetom, polom, materijalnim položajem, digitalnim veštinama i mestom stanovanja, jer ove okolnosti mogu dodatno otežati pristup informacijama, uslugama i mehanizmima zaštite.

Finansijska pismenost zato predstavlja važan resurs za ostvarivanje ustavnih i zakonskih prava, ali ne može biti njihov preduslov. Nedovoljno poznavanje finansijskih pojmova, ugovornih odredaba ili procedura zaštite ne oslobađa institucije i pružaoce usluga obaveze da postupaju zakonito, ravnopravno i sa odgovarajućom profesionalnom pažnjom. Delotvorna zaštita podrazumeva da informacije budu razumljive i dostupne, postupci dovoljno jasni, a institucionalni mehanizmi pristupačni i osobama koje imaju ograničena finansijska ili digitalna znanja, osobama sa invaliditetom, kao i osobama koje žive u ruralnim i teško dostupnim područjima. Digitalizacija finansijskih i javnih usluga zato mora biti praćena očuvanjem odgovarajućih nedigitalnih načina informisanja, komunikacije i ostvarivanja prava, kako korišćenje digitalnih tehnologija ne bi postalo faktički uslov za pristup usluzi ili pravnoj zaštiti.

2.2. Ekonomska sigurnost u starosti penzijska i druga novčana prava

Osnovni i najstabilniji izvor prihoda većine starijih osoba predstavlja penzija iz obaveznog penzijskog i invalidskog osiguranja. Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju uređuje uslove za ostvarivanje starosne, prevremene starosne, invalidske i porodične penzije, kao i način utvrđivanja i usklađivanja njihove visine. Za finansijsko planiranje posebno su značajni podaci o evidentiranom stažu osiguranja i osnovicama na koje su plaćeni doprinosi, kao i trajne posledice prevremenog penzionisanja: iznos prevremene starosne penzije umanjuje se za svaki mesec ranijeg ostvarivanja prava, do zakonom utvrđenog najvećeg umanjenja. Poznavanje ovih pravila omogućava osiguraniku da blagovremeno proveri podatke u evidenciji Republičkog fonda PIO, proceni očekivani iznos primanja i donese informisaniju odluku o vremenu odlaska u penziju.⁵⁴

Pored obaveznog osiguranja, Zakon o dobrovoljnim penzijskim fondovima i penzijskim planovima uređuje dobrovoljnu štednju za starost, koja se može ostvarivati individualnim članstvom u fondu ili preko penzijskog plana koji organizuje poslodavac, sindikat ili drugo ovlašćeno lice. Uplaćeni doprinosi pretvaraju se u investicione

52 Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik RS”, br. 98/2006 i 115/2021 – amandmani, čl. 21, 58. i 70.

<https://pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/ustav/2006/98/1/reg>

53 Zakon o zabrani diskriminacije, „Službeni glasnik RS”, br. 22/2009 i 52/2021, naročito čl. 17. i 23.

<https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2009/22/1/reg/>

54 Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju; Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje, „Starosna penzija”: <https://www.pio.rs/sr/starosna-penzija>

jedinice, a vrednost budućih primanja zavisi od ukupnih uplata, ostvarenog prinosa i naplaćenih naknada. Prema opštem pravilu, pravo na raspolaganje akumuliranim sredstvima stiće se sa navršenih 58 godina, dok se najviše 30% sredstava može povući jednokratno. Preostala sredstva isplaćuju se kroz programirane isplate, kupovinu periodične isplate preko društva za osiguranje (anuiteta) ili kombinacijom ovih načina. Za razliku od penzije iz obaveznog osiguranja, dobrovoljna penzijska štednja predstavlja dopunski izvor prihoda, čija visina nije unapred garantovana.⁵⁵

Zaštita dobrovoljne penzijske štednje ne počiva na garantovanom prinosu, već na zakonskim pravilima kojima se ograničavaju rizici upravljanja i ulaganja. Društva za upravljanje i fondovi podležu izdavanju dozvola i nadzoru Narodne banke Srbije. Imovina fonda odvojena je od imovine društva za upravljanje i vodi se na posebnom računu kod banke koja čuva i kontroliše imovinu fonda (kastodi banke). Ona ne može biti predmet prinudne naplate, zaloge ili hipoteke niti ulazi u stečajnu ili likvidacionu masu društva za upravljanje ili kastodi banke. Ulaganja moraju poštovati načela sigurnosti, raspodele rizika (diversifikacije) i odgovarajuće likvidnosti, a zakon određuje dozvoljene oblike imovine i ograničava izloženost prema pojedinačnim izdavaocima. Prospekt fonda mora sadržati podatke o politici ulaganja, glavnim rizicima, naknadama, strukturi imovine i ostvarenom neto prinosu. Ovi mehanizmi smanjuju rizik zloupotrebe i prevelike koncentracije ulaganja, ali ne uklanjaju tržišni i inflacioni rizik niti garantuju očuvanje realne vrednosti ušteđenih sredstava. Finansijska pismenost zato podrazumeva razumevanje razlike između uplata, trenutne vrednosti investicionih jedinica i očekivanog prinosa, kao i upoređivanje naknada, rizika i uslova isplate.⁵⁶

Kada penzija i drugi prihodi nisu dovoljni za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba, Zakon o socijalnoj zaštiti predviđa novčanu socijalnu pomoć, dodatak i uvećani dodatak za pomoć i negu drugog lica, kao i druge oblike materijalne podrške. Ostvarivanje ovih prava zavisi od ispunjenosti zakonskih uslova i pokretanja odgovarajućeg postupka, zbog čega ekonomska sigurnost zavisi i od dostupnosti informacija i podrške za pristup pravima. Zaštiti egzistencijalnog minimuma služe i ograničenja izvršenja na penziji propisana Zakonom o izvršenju i obezbeđenju: izvršenje se, u zavisnosti od visine penzije i vrste potraživanja, može sprovesti samo na zakonom određenom delu primanja. Razumevanje obaveznih i dobrovoljnih penzijskih primanja, socijalnih davanja i ograničenja izvršenja omogućava realističnije planiranje raspoloživih prihoda, ostvarivanje pripadajućih prava i blagovremeno reagovanje u slučaju nepravilne obustave ili druge ugroženosti egzistencijalnog minimuma.^{57 58}

2.3. Prava starijih osoba kao korisnika finansijskih usluga

Starije osobe koriste finansijske usluge pod istim zakonskim uslovima kao i drugi korisnici, ali složenost proizvoda, digitalizacija, ograničeni i uglavnom fiksni prihodi, kao i moguće funkcionalne teškoće mogu povećati posledice pogrešne ili nedovoljno informisane odluke. Pravni okvir zato ne zasniva zaštitu samo na sposobnosti korisnika da razume proizvod, već utvrđuje obaveze pružalaca finansijskih usluga u pogledu informisanja, procene potreba i rizika, bezbednosti usluga i postupanja u slučaju nepravilnosti.

55 Zakon o dobrovoljnim penzijskim fondovima i penzijskim planovima, naročito čl. 28, 40–48. i 62: https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/propisi/zakoni/dpf_dpfondovi.pdf

56 Zakon o dobrovoljnim penzijskim fondovima i penzijskim planovima, naročito čl. 29–39. i 63–69; Narodna banka Srbije, „Informacije za članove dobrovoljnih penzijskih fondova”: <https://www.nbs.rs/sr/finansijske-institucije/penzijski-fondovi/informacije/>

57 Zakon o izvršenju i obezbeđenju: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2015/106/1/reg>

58 Zakon o socijalnoj zaštiti: <https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/zakoni/sektor-za-brigu-o-porodici-i-socijalnu-zastitu/zakon-o-socijalnoj-zastiti-i>

2.3.1. Informisanje i odgovorno pružanje finansijskih usluga

Zakon o zaštiti korisnika finansijskih usluga iz 2025. godine predstavlja osnovni propis za zaštitu fizičkih lica koja koriste ili nameravaju da koriste kredite, depozite, dozvoljeno prekoračenje, kreditne kartice i finansijski lizing. Zakon zabranjuje diskriminaciju, uključujući diskriminaciju na osnovu starosnog doba i invaliditeta, dok različiti uslovi pružanja usluge moraju biti zasnovani na objektivnim kriterijumima. Ugovori i oglašavanje moraju biti jasni i razumljivi, a korisniku se pre zaključenja ugovora dostavljaju podaci o kamatnoj stopi, naknadama, ukupnoj ceni, planu otplate i drugim bitnim uslovima. Ponuda i propisani obrasci treba da omoguće poređenje proizvoda različitih pružalaca, pri čemu efektivna kamatna stopa predstavlja osnovni pokazatelj ukupne cene kredita ili stvarnog prihoda od depozita.⁵⁹

Obaveza pružaoca ne završava se formalnim uručivanjem dokumentacije. Pre zaključenja ugovora on je dužan da korisniku bez naknade pruži primerena objašnjenja o osnovnim obeležjima proizvoda, njegovom uticaju na finansijsku situaciju korisnika i posledicama neurednog izmirivanja obaveza. Pre odobravanja kredita mora se proceniti kreditna sposobnost na osnovu prihoda, rashoda, postojećih obaveza i drugih relevantnih okolnosti, i to radi sprečavanja prezaduženosti korisnika i neodgovornog kreditiranja. Korisnik, sa druge strane, ima pravo da odustane od određenih ugovora u zakonskom roku, na prevremenu otplatu uz umanjenje ukupne cene kredita i na zaštitu od nepoštene poslovne prakse i nepravilnih ugovornih odredaba. Kod ugovaranja na daljinu primenjuju se dodatna pravila identifikacije i obaveštavanja, a korisnik koji uslugu ugovara elektronskim putem ima pravo da zatraži komunikaciju sa zaposlenim radi dobijanja potrebnih objašnjenja. Ova odredba je naročito važna za starije korisnike jer potvrđuje da digitalni postupak ne sme potpuno zameniti mogućnost neposrednog ljudskog objašnjenja.^{60 61}

Finansijska pismenost omogućava korisniku da uporedi efektivne kamatne stope, ukupne troškove, rokove, promenljive elemente kamate i posledice kašnjenja, ali ne prebacuje celokupnu odgovornost za odluku na njega. Razumljivost informacije ne može se meriti samo time da li je dokument uručen ili elektronski dostupan. Pružalac usluge ima obavezu da informacije predstavi tako da korisnik može da sagleda finansijske posledice ugovora i proceni njegovu primerenost sopstvenim potrebama i mogućnostima. To je posebno značajno kada starost deluje zajedno sa invaliditetom, nižim nivoom obrazovanja, ograničenim digitalnim iskustvom ili nedostupnošću poslovnica u ruralnim i teško dostupnim područjima.

2.3.2. Računi kartice i digitalna plaćanja

Zakon o platnim uslugama uređuje otvaranje i korišćenje platnih računa, platne kartice, elektronsko i mobilno bankarstvo, izvršavanje transakcija i informacije o naknadama. Korisniku pre zaključenja ugovora moraju biti dostupni podaci o uslugama, troškovima, načinu davanja saglasnosti za plaćanje, rokovima izvršenja i postupku prijavljivanja nepravilnosti. Standardizovana terminologija i pregled naknada omogućavaju poređenje ponuda i izbor računa koji odgovara stvarnim potrebama korisnika. Dodatni instrument finansijske uključenosti predstavlja platni račun sa osnovnim uslugama, koji obuhvata osnovne funkcije tekućeg računa,

59 Zakon o zaštiti korisnika finansijskih usluga, „Službeni glasnik RS“, br. 19/2025, naročito čl. 5–10. i 17–20: https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/propisi/zakoni/zastita_korisnika_finansijskih_usluga_2025.pdf

60 Zakon o zaštiti korisnika finansijskih usluga kod ugovaranja na daljinu: https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/propisi/zakoni/zastita_fin_usluge_na_daljinu_2018.pdf

61 Isti zakon, naročito čl. 13, 21, 23–26, 48. i 58: https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/propisi/zakoni/zastita_korisnika_finansijskih_usluga_2025.pdf

debitnu karticu i korišćenje elektronskog i mobilnog bankarstva, uz ograničenu mesečnu naknadu. Mogućnost korišćenja digitalnih usluga ne bi, međutim, trebalo da isključi pristup informacijama na papiru, podizanje gotovine i druge načine korišćenja računa značajne za osobe koje ne koriste digitalne tehnologije.⁶²

Kod kartica i digitalnog bankarstva odgovornost je podeljena između korisnika i pružaoca platnih usluga. Korisnik je dužan da čuva karticu i personalizovane sigurnosne elemente — lični identifikacioni broj (PIN), lozinku i jednokratne sigurnosne kodove — i da bez odlaganja prijavi gubitak, krađu ili zloupotrebu. Pružalac mora da omogući prijavu i blokiranje instrumenta, upravlja bezbednosnim rizicima i primenjuje pouzdanu potvrdu identiteta korisnika (strong customer authentication). Kod neodobrene transakcije pružalac je, po pravilu, dužan da izvrši povraćaj sredstava i račun vrati u prethodno stanje, dok korisnik može snositi ograničeni deo gubitka nastalog upotrebom izgubljenog, ukradenog ili zloupotrebjenog instrumenta. Korisnik, međutim, snosi sve gubitke ako je postupao prevarno ili namerno, odnosno krajnjom nepažnjom, nije ispunio obaveze zaštite sigurnosnih elemenata. Teret dokazivanja da je transakcija potvrđena i pravilno evidentirana prvenstveno je na pružaocu usluge.⁶³

Ova podela odgovornosti posebno je značajna u slučaju digitalnih prevara. Sama činjenica da je korisnik žrtva obmane ne znači nužno da se svaka transakcija smatra neodobrenom, naročito ako je korisnik sam potvrdio plaćanje ili prevarantu saopštio sigurnosne podatke. Finansijska pismenost zato obuhvata razumevanje da banka, policija ili druga institucija neće telefonom ili porukom tražiti PIN, lozinku ili jednokratni kod, kao i naviku da se sumnjiv zahtev proveriti preko zvaničnog kontakta. Istovremeno, zaštita ne može biti svedena na upozorenje korisniku da „bude oprezan”: pružaoci usluga imaju sopstvene obaveze u pogledu bezbednog sistema, prepoznavanja sumnjivih aktivnosti, jasnog upozoravanja i brzog postupanja po prijavi.

2.3.3. Štednja depoziti osiguranje i ulaganja

Kod odlučivanja o čuvanju ili ulaganju sredstava ključna je razlika između bankarskog depozita i proizvoda kod kojih korisnik preuzima tržišni rizik. Zakonom o osiguranju depozita zaštićeni su određeni dinarski i devizni depoziti do 50.000 evra po deponentu u svakoj banci, uključujući pripadajuću kamatu do dana pokretanja stečaja ili likvidacije banke. Zaštita se odnosi na ukupan iznos osiguranih depozita jednog deponenta u istoj banci, a ne na svaki račun pojedinačno. Nasuprot tome, ulaganja u hartije od vrednosti, investicione fondove ili digitalnu imovinu nisu bankarski depoziti i nisu obuhvaćena ovim sistemom osiguranja. Potencijalno viši prinos prati mogućnost gubitka dela ili celokupnog uloženog iznosa, pa se na njih primenjuju posebna pravila Zakona o tržištu kapitala i Zakona o digitalnoj imovini.^{64 65}

Zakon o osiguranju obavezuje društvo za osiguranje da pre zaključenja ugovora korisnika obavesti o pokrivenim rizicima, isključenjima, trajanju ugovora, premiji, načinu raskida i ostvarivanja prava. Finansijska pismenost u ovoj oblasti podrazumeva razumevanje da polisa ne pokriva svaki štetni događaj, kao i proveru isključenja,

62 Zakon o platnim uslugama; Narodna banka Srbije, informacije o platnom računu sa osnovnim uslugama: https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/propisi/zakoni/zakon_o_platnim_uslugama_13082024.pdf <https://nbs.rs/sr/scripts/showcontent/index.html?id=19181>

63 Zakon o platnim uslugama, naročito čl. 47–51, 58–61. i 75a–75g: https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/propisi/zakoni/zakon_o_platnim_uslugama_13082024.pdf

64 Zakoni iz oblasti tržišta kapitala i digitalne imovine dostupni su na stranicama Komisije za hartije od vrednosti i Narodne banke Srbije: <https://www.sec.gov.rs/index.php/sr/perylativa/zakoni> <https://www.nbs.rs/sr/drugi-nivo-navigacije/propisi/zakoni/>

65 Zakon o osiguranju depozita, naročito čl. 2. i 16: https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/propisi/zakoni/kpb_osiguranje_depozita.pdf

perioda čekanja, učešća korisnika u šteti i uslova pod kojima se ostvaruje naknada. Dobrovoljna penzijska štednja, obrađena u prethodnom odeljku, takođe predstavlja oblik dugoročnog ulaganja, a ne osigurani bankarski depozit. Zajednički cilj ovih pravila jeste da korisnik može da razlikuje čuvanje novca od ulaganja, nominalni od stvarnog prinosa, osiguranje rizika od štednje i regulatorni nadzor od garancije da gubitak nije moguć.⁶⁶

2.4. Imovinska sigurnost i zaštita od finansijske eksploatacije

Finansijska sigurnost starijih osoba ne zavisi samo od korišćenja bankarskih usluga već i od odluka kojima se preuzimaju obaveze ili raspolaze novcem i drugom imovinom. Zakon o obligacionim odnosima uređuje zaključenje ugovora, zajam, jemstvo i punomoćje, kao i posledice pretnje, prinude, prevare i zablude pri formiranju volje ugovorne strane. U zavisnosti od prirode povrede, ugovor može biti ništav ili se njegovo poništavanje može zahtevati pred sudom, uz poštovanje propisanih rokova.⁶⁷ Posebno je važno razumeti da jemac može odgovarati za obavezu drugog lica, dok punomoćje omogućava drugoj osobi da, u granicama datog ovlašćenja, preduzima pravne poslove u ime davaoca. Ugovor o poklonu, iako čest u praksi raspolaganja imovinom starijih osoba, nije u Zakonu o obligacionim odnosima uređen kao poseban imenovani ugovor, ali može imati trajne posledice po imovinsku sigurnost poklonodavca.

Zakon o nasleđivanju uređuje nasleđivanje, testament i ugovor o doživotnom izdržavanju. Testament proizvodi dejstvo nakon smrti ostavioca i može se opozvati, dok se ugovorom o doživotnom izdržavanju primalac izdržavanja obavezuje da davaocu izdržavanja prenese svojinu na tačno određenim stvarima ili druga prava nakon smrti, u zamenu za ugovoreno izdržavanje i brigu. Imovina obuhvaćena ovim ugovorom ne ulazi u zaostavštinu primaoca izdržavanja i njome se ne mogu namiriti njegovi nužni naslednici, zbog čega zakon zahteva javnobeležničku potvrdu i posebno upozorenje ugovornih strana na ove posledice.⁶⁸ Kod pravnih poslova za koje je propisana javnobeležnička forma, javni beležnik proverava identitet stranaka, ispituje njihovu sposobnost za zaključenje pravnog posla, objašnjava njegov smisao i posledice i potvrđuje da isprava odgovara njihovoj volji.⁶⁹ Ova preventivna uloga doprinosi pravnoj sigurnosti, ali solemnizacija sama po sebi ne isključuje mogućnost prikrivenog pritiska, prevare ili zloupotrebe odnosa zavisnosti. Formalno data saglasnost zato nije nužno isto što i odluka zasnovana na potpunom razumevanju posledica.

Finansijska eksploatacija može poticati od nepoznatog počinioca, ali i od člana porodice, negovatelja, punomoćnika ili druge osobe od poverenja. Uskraćivanje pristupa sopstvenim prihodima, prinudno raspolaganje novcem ili imovinom, zloupotreba punomoćja i stvaranje ekonomske zavisnosti mogu predstavljati ekonomsko nasilje i aktivirati mehanizme zaštite predviđene Porodičnim zakonom i Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici.⁷⁰ Pojedina ponašanja mogu istovremeno sadržati obeležja krivičnih

66 Zakon o osiguranju, naročito čl. 15. i 82–84:

https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/propisi/zakoni/osig_osiguranje_2014.pdf

67 Zakon o obligacionim odnosima, naročito čl. 60–66, 103–117, 89–94, 557–566. i 997–1019: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_obligacionim_odnosima.html

68 Zakon o nasleđivanju, naročito odredbe o zaveštanju i čl. 194–205. o ugovoru o doživotnom izdržavanju: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nasledjivanju.html

69 Zakon o javnom beležništvu, naročito odredbe o javnobeležničkim ispravama i potvrđivanju privatne isprave – solemnizaciji: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_javnom_beleznistvu.html

70 Porodični zakon, naročito čl. 197–200: https://www.paragraf.rs/propisi/porodicni_zakon.html; Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, naročito čl. 3. i 13–21: <https://pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2016/94/1/reg>

dela, poput prevare, zloupotrebe poverenja, prinude, falsifikovanja isprave ili neovlašćenog korišćenja tuđih podataka i sredstava plaćanja. Zaštita podataka o ličnosti predstavlja dodatni sloj prevencije kroz pravila o zakonitoj obradi, bezbednosti podataka i pravima lica čiji se podaci obrađuju, ali sama po sebi nije zamena za bankarske, policijske i krivičnopravne mehanizme reagovanja na konkretnu zloupotrebu.⁷¹

Poseban rizik predstavljaju digitalne prevare zasnovane na lažnim porukama, internet prodavnicama i investicionim ponudama, fišingu (phishing), preuzimanju korisničkih naloga, krađi identiteta ili navođenju korisnika da sam izvrši uplatu ili otkrije sigurnosne podatke. Sve su prisutnije i prevare koje zloupotrebljavaju veštačku inteligenciju radi stvaranja uverljivih tekstualnih poruka, lažnih fotografija i video-snimaka ili oponašanja glasa članova porodice, predstavnika banke, policije i drugih osoba od poverenja. Takvi sintetički audio-vizuelni sadržaji (deepfakes) mogu se koristiti za lažno predstavljanje, izmišljanje hitne situacije, traženje novca ili pribavljanje podataka potrebnih za pristup računima. Prepoznavanje poznatog glasa, lika ili načina pisanja zato više nije dovoljna potvrda identiteta, već zahtev treba proveriti drugim, unapred poznatim kanalom komunikacije. Sumnjivi sadržaji i incidenti mogu se prijaviti ili dostaviti na proveru preko nacionalne platforme MUP-a „Sajber straža”.⁷² Ako su otkriveni podaci kartice, lozinka, PIN ili sigurnosni kod, ili je novac već prenet, potrebno je odmah obavestiti banku radi blokiranja kartice ili naloga i sprečavanja dalje štete, a kada postoje elementi krivičnog dela obratiti se policiji ili javnom tužilaštvu i sačuvati dostupne elektronske tragove.

Veza sa finansijskom pismenošću ogleda se u sposobnosti da se razumeju posledice potpisivanja ugovora, preuzimanja jemstva, davanja punomoćja, prenosa imovine i deljenja ličnih ili sigurnosnih podataka, kao i da se sumnjiv zahtev proveriti pre nego što se po njemu postupa. Finansijsko znanje može doprineti prevenciji i ranijem prepoznavanju zloupotrebe, ali njegova ograničenost ne umanjuje odgovornost počinioaca niti opravdava prebacivanje odgovornosti za eksploataciju na stariju osobu. Delotvorna zaštita mora obuhvatiti i situacije u kojima je pravni posao formalno zaključen ili je transakciju izvršila sama žrtva, ali je njena saglasnost pribavljena obmanom, pritiskom, zloupotrebom poverenja ili bez stvarnog razumevanja posledica.

2.5. Pristup informacijama, savetovanju i zaštiti prava

Mogućnost ostvarivanja prava ne zavisi samo od toga da li su informacije formalno dostupne već i od toga da li korisnik zna kome treba da se obrati, kako da formuliše zahtev i u kom roku mora da reaguje. Pritom treba razlikovati informacije o konkretnom finansijskom proizvodu ili ugovoru od informacija od javnog značaja. Banka ili drugi pružalac finansijske usluge dužan je da korisniku pruži jasne informacije i potrebna objašnjenja o proizvodu, troškovima, obavezama i raspoloživim načinima zaštite. Narodna banka Srbije, preko Informativnog centra i drugih kanala, pruža opšte informacije i odgovara na pitanja o korišćenju finansijskih proizvoda, ali takvo informisanje ne zamenjuje formalni postupak zaštite prava.⁷³

71 Krivični zakonik, naročito odredbe o prinudi, prevari, zloupotrebi poverenja, falsifikovanju isprave, neovlašćenom korišćenju platne kartice i podataka o ličnosti: <https://www.paragraf.rs/propisi/krivicni-zakonik-2019.html>; Zakon o zaštiti podataka o ličnosti: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_podataka_o_licnosti.html

72 Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, nacionalna platforma „Sajber straža”: <https://sajberstraza.gov.rs/>; informacije MUP-a o prijavljivanju i proveru sumnjivih sadržaja: https://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/mup-upozorava-na-internet-prevare-ne-nagadjajte-proverite-sumnjivi-link-ili-poruku_1736386.html

73 Narodna banka Srbije, Zaštita korisnika finansijskih usluga: <https://www.nbs.rs/sr/ciljevi-i-funkcije/zastita-korisnika/>

Kada korisnik smatra da pružalac nije poštovao zakon, ugovor ili opšte uslove poslovanja, prvi formalni korak jeste pisani prigovor pružaocu finansijske usluge. Prethodno obraćanje radi objašnjenja ili reklamacije može doprineti brzom rešavanju problema, ali ga treba razlikovati od prigovora koji proizvodi zakonom propisana dejstva. Prema Zakonu o zaštiti korisnika finansijskih usluga, prigovor se može podneti u roku od šest meseci od saznanja za povredu prava, a najkasnije u roku od tri godine od njenog nastanka. Pružalac je dužan da dostavi jasan, razumljiv i potpun pisani odgovor u roku od 15 dana, koji se izuzetno može produžiti za još najviše 15 dana, i ne može naplatiti naknadu za postupanje po prigovoru. Ako odgovor izostane ili korisnik njime nije zadovoljan, može u roku od šest meseci podneti pritužbu Narodnoj banci Srbije, pod uslovom da o istoj stvari još nije pokrenut sudski ili izvršni postupak. NBS postupa prvenstveno na osnovu pisane dokumentacije i, kada utvrdi nepravilnost, može naložiti pružaocu usluge da je otkloni. Ovaj postupak ipak ne treba poistovećivati sa sudskim odlučivanjem o naknadi štete ili drugim spornim građanskopravnim zahtevima. Posle prigovora moguće je pokrenuti i dobrovoljno, poverljivo i za strane besplatno posredovanje pred NBS, ako druga strana prihvati učešće. Pritužba i posredovanje zato nisu nužno uzastopne faze, već dva moguća puta nakon obraćanja pružaocu usluge.^{74 75 76}

Pored ovih specijalizovanih mehanizama, korisniku mogu biti dostupni sudska zaštita i, kada su ispunjeni zakonski uslovi, besplatna pravna pomoć. Sama starosna dob ne predstavlja automatski osnov za ostvarivanje besplatne pravne pomoći. Zakon o zaštiti potrošača predstavlja dopunski okvir, naročito u pogledu nepoštene poslovne prakse, nepravilnih ugovornih odredaba i uloge evidentiranih udruženja potrošača u informisanju, savetovanju i zaštiti kolektivnih interesa, dok se individualna zaštita korisnika finansijskih usluga prvenstveno ostvaruje prema posebnim propisima i pred NBS. Udruženja potrošača i druge organizacije civilnog društva mogu pružiti informacije, savetovanje i pomoć pri sastavljanju podnesaka, ali formalnu besplatnu pravnu pomoć mogu pružati samo zakonom određeni i registrovani pružaoci.^{77 78}

Ako korisnik smatra da je u pristupu finansijskoj usluzi stavljen u nepovoljniji položaj zbog starosnog doba, invaliditeta ili drugog ličnog svojstva, može podneti pritužbu Povereniku za zaštitu ravnopravnosti. Praksa Poverenika potvrđuje neposrednu primenu antidiskriminacionih propisa na banke: diskriminacijom je ocenjeno automatsko isključivanje osoba starijih od 80 godina iz mogućnosti podnošenja zahteva za kredit, kao i uskraćivanje pristupa digitalnoj bankarskoj usluzi gluvoj osobi koja je komunicirala preko ovlašćenog tumača za znakovni jezik. Poverenik može utvrditi diskriminaciju i dati preporuke za njeno otklanjanje, ali njegov postupak ne zamenjuje prigovor banci, postupak pred NBS ili sudsku zaštitu.⁷⁹

74 Zakon o zaštiti korisnika finansijskih usluga, član 61:

https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/propisi/zakoni/zastita_korisnika_finansijskih_usluga_2025.pdf

75 Isti zakon, čl. 60. i 62; Narodna banka Srbije, Pritužba na postupanje davaoca finansijskih usluga i predlog za posredovanje: <https://www.nbs.rs/sr/ciljevi-i-funkcije/zastita-korisnika/prigovor/>

76 Zakon o zaštiti korisnika finansijskih usluga, „Službeni glasnik RS”, br. 19/2025, član 59: https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/propisi/zakoni/zastita_korisnika_finansijskih_usluga_2025.pdf

77 Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, „Službeni glasnik RS”, br. 87/2018: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2018/87/1/reg>;

78 Zakon o zaštiti potrošača, „Službeni glasnik RS”, br. 88/2021: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2021/88/1/reg>

79 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, predmet 739-21: <https://ravnopravnost.gov.rs/739-21-pritužba-zbog-diskriminacije-u-oblasti-pruzanja-usluga-na-osnovu-licnog-svojstva-starosno-doba/>; predmet 494-25: <https://ravnopravnost.gov.rs/494-25-pritužba-protiv-banke-zbog-diskriminacije-na-osnovu-invaliditeta/>

Zaštitnik građana, nasuprot tome, po pravilu nije nadležan za sporove između korisnika i privatnih banaka. Njegova uloga može biti relevantna kada je ostvarivanje penzijskih, socijalnih ili drugih materijalnih prava starije osobe ugroženo nepravilnim postupanjem RF PIO, centra za socijalni rad, organa uprave ili drugog nosioca javnih ovlašćenja. Poseban mehanizam predstavlja pravo na pristup informacijama od javnog značaja, koje se odnosi na postojeće informacije i dokumente kojima raspolažu organi javne vlasti, uključujući RF PIO i druge nosioce javnih ovlašćenja. Zahtevom za pristup informacijama, međutim, ne traži se individualni pravni savet, tumačenje konkretnog rešenja niti podatak o finansijskom proizvodu privatne banke. U slučaju uskraćivanja pristupa, zaštita se ostvaruje pred Poverenikom za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, u skladu sa zakonom.^{80 81}

Za starije osobe svi navedeni mehanizmi imaju stvarnu vrednost samo ako su informacije i postupci razumljivi, fizički i komunikacijski pristupačni i dostupni i van digitalnih kanala. To podrazumeva očuvanje mogućnosti neposrednog i pisanog obraćanja, kao i odgovarajuću podršku osobama sa invaliditetom i stanovnicima ruralnih i teško dostupnih područja.

Sažeti put zaštite u sporu sa pružaocem finansijske usluge:

1. zahtev za informaciju, objašnjenje ili ispravku kod pružaoca usluge;
2. pisani prigovor pružaocu finansijske usluge;
3. pritužba NBS ili dobrovoljno posredovanje pred NBS;
4. sudska zaštita i, kada su ispunjeni uslovi, besplatna pravna pomoć;
5. pritužba Povereniku za zaštitu ravnopravnosti kada problem uključuje diskriminaciju.

Veza sa finansijskom pismenošću: finansijska pismenost u ovoj oblasti obuhvata sposobnost da se prepozna moguća povreda prava, sačuva ugovorna i transakciona dokumentacija, razlikuju nadležnosti institucija i blagovremeno izabere odgovarajući put zaštite. Ona olakšava ostvarivanje prava, ali ne oslobađa pružaoce usluga i javne institucije obaveze da informacije, postupke i podršku učine razumljivim i stvarno dostupnim.

80 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti <https://www.poverenik.rs/>

81 Zaštitnik građana, Podnošenje pritužbe: <https://www.ombudsman.rs/index.php/pritužba>

3. ISTRAŽIVANJE I METODOLOGIJA

3.1 Ciljevi istraživanja

Istraživanje „Finansijska pismenost, finansijska sigurnost i prilagođavanje životu u penziji (65+)“ sprovedeno je sa ciljem sagledavanja nivoa finansijske pismenosti i finansijske sigurnosti starijih osoba u Republici Srbiji, kao i njihovog iskustva u upravljanju prihodima i rashodima, prilagođavanju penijskim prihodima, korišćenju i upravljanju imovinom, planiranju finansijske budućnosti, korišćenju privatnih penzionih fondova i digitalnih finansijskih usluga, kao i izloženosti različitim oblicima finansijskih prevara.

Specifični ciljevi istraživanja su:

- sagledavanje nivoa znanja i razumevanja osnovnih finansijskih pojmova i usluga među starijim osobama;
- ispitivanje načina na koje starije osobe upravljaju prihodima, rashodima i svakodnevnim finansijskim obavezama;
- sagledavanje korišćenja tradicionalnih i digitalnih finansijskih usluga i prepreka njihovom korišćenju;
- ispitivanje informisanosti starijih osoba o finansijskim prevarama i njihovoj sposobnosti da prepoznaju potencijalne rizike;
- sagledavanje iskustava starijih osoba sa finansijskim prevarama, pokušajima prevare ili drugim oblicima finansijske zloupotrebe;
- ispitivanje poznavanja mehanizama za prijavljivanje finansijskih prevara i ostvarivanje prava korisnika finansijskih usluga;
- sagledavanje potreba starijih osoba za dodatnim informacijama, edukacijom i podrškom u oblasti finansija;
- identifikovanje oblasti u kojima su potrebne ciljne edukativne i preventivne aktivnosti radi jačanja finansijske sigurnosti i finansijske autonomije u starosti.

3.2. Uzorak

Ciljnu populaciju istraživanja činile su osobe starosti 65 i više godina koje žive na teritoriji Republike Srbije.

Istraživanjem je obuhvaćeno ukupno **500 ispitanika**. Uzorak je naknadno stratifikovan prema ključnim sociodemografskim karakteristikama: polu, starosti, obrazovanju i regionu. Na taj način omogućeno je sagledavanje razlika u odgovorima između različitih grupa starijih ispitanika.

Uzorak je obuhvatio četiri starosne kategorije: 65–69, 70–74, 75–79 i 80 i više godina, tri obrazovne kategorije – osnovna škola i manje, srednja škola i viša škola/fakultet i više – kao i tri teritorijalne celine: Beograd, Vojvodina i ostatak Srbije.

3.3. Metode prikupljanja podataka

U istraživanju je primenjen kombinovani kvantitativno-kvalitativni metodološki pristup, koji je obuhvatio terensko anketiranje i fokus grupe. Oba dela istraživanja sprovedena su tokom februara 2026. godine.

Kvantitativni podaci prikupljeni su neposrednim anketiranjem ispitanika, pri čemu je za ukupni uzorak navedena marginalna greška od $\pm 2,5$ procentnih poena. Upitnik je obuhvatio svakodnevno upravljanje novcem, finansijsku sigurnost, očekivanja od penzije i prilagođavanje penzijskim prihodima, imovinu i nasleđe, dobrovoljne penzione fondove, digitalne finansijske usluge, finansijske prevare i finansijsko samopouzdanje. Kod pitanja sa mogućnošću višestrukog izbora ispitanici su mogli da navedu više odgovora, zbog čega zbir procenata može biti veći od 100%.

Kvalitativni deo istraživanja realizovan je kroz osam fokus grupa u Beogradu, Be-loj Palanci, Čačku i Sremskoj Mitrovici, sa ukupno 79 učesnika, od kojih 67 žena i 12 muškaraca. Fokus grupe omogućile su dublje razumevanje iskustava, stavova i finansijskih odluka starijih osoba, čime su dopunjeni i kontekstualizovani nalazi kvantitativnog istraživanja.

3.4. Analiza podataka

Rezultati su prikazani na nivou ukupnog uzorka, uz analizu razlika prema polu, starosnoj grupi, obrazovanju i regionu. Na taj način istraživanje omogućava identifikovanje grupa starijih osoba koje se međusobno razlikuju u pogledu finansijskog ponašanja, sigurnosti, znanja i iskustava.

Posebna pažnja u analizi posvećena je pitanjima koja se odnose na finansijsku sigurnost i ranjivost, uključujući sposobnost pokrivanja osnovnih i neočekivanih troškova, uticaj inflacije, upravljanje imovinom, finansijsko samopouzdanje, digitalnu finansijsku sigurnost i izloženost finansijskim prevarama.

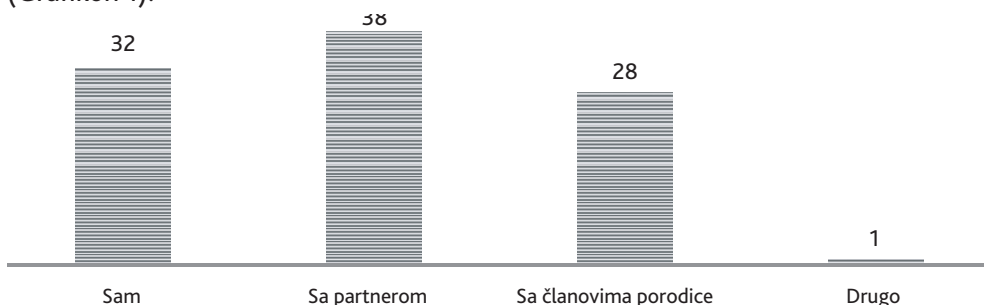
Kvalitativni podaci prikupljeni kroz fokus grupe analizirani su tematski, identifikovanjem ključnih tema, zajedničkih obrazaca i razlika u iskustvima učesnika, čime je omogućeno dublje razumevanje i kontekstualizacija nalaza kvantitativnog istraživanja.

4. REZULTATI KVANTITAVNOG ISTRAŽIVANJA

4.1 Uvodna pitanja

Struktura domaćinstva predstavlja važan kontekst za razumevanje finansijskog položaja starijih osoba, budući da način života, odnosno to da li osoba živi sama, sa partnerom ili drugim članovima porodice, može uticati na raspodelu troškova, donošenje finansijskih odluka i dostupnost podrške.

Rezultati istraživanja pokazuju da najveći procenat ispitanika starijih od 65 godina živi sa partnerom (38%), dok gotovo trećina živi sama (32%). Sa drugim članovima porodice živi 28% ispitanika, dok je 1% naveo drugi oblik zajedničkog života (Grafikon 1).

Grafikon 1: Sa kim trenutno živite

Uočavaju se izražene razlike prema starosti. Sa povećanjem godina života raste udeo ispitanika koji žive sami: od 19% među osobama uzrasta 65–69 godina, preko 29% među osobama od 70 do 74 godine i 39% među osobama od 75 do 79 godina, do 53% među osobama starosti 80 i više godina. Istovremeno, udeo ispitanika koji žive sa partnerom opada sa 50% u najmlađoj posmatranoj grupi na 19% među najstarijima. Prema polu, razlike su relativno male.

Osobe koje žive same nemaju drugog člana domaćinstva sa kojim mogu da dele svakodnevno upravljanje novcem, planiranje troškova ili donošenje finansijskih odluka. Zbog toga samostalnost u upravljanju finansijama može imati posebno važnu ulogu u očuvanju finansijske sigurnosti u starosti. Ovaj nalaz je posebno relevantan kada se posmatra zajedno sa podacima o tome ko upravlja finansijama, da li se planiraju mesečni troškovi i da li se prati potrošnja

Prema obrazovanju, najveći procenat onih koji žive sami beleži se među ispitanicima sa osnovnim obrazovanjem ili nižim (59%), dok je među ispitanicima sa srednjim obrazovanjem 29%, a među onima sa višom školom/fakultetom i više 25%. Regionalno posmatrano, udeo ispitanika koji žive sami iznosi 36% u Beogradu, 37% u Vojvodini i 27% u ostatku Srbije. Sa partnerom živi 25% ispitanika u Beogradu, 38% u Vojvodini i 47% u ostatku Srbije (Tabela 1).

Izvori prihoda predstavljaju jedan od ključnih činilaca finansijske sigurnosti u starijem životnom dobu, jer njihova visina, stabilnost i raznovrsnost određuju mogućnosti zadovoljavanja svakodnevnih potreba i suočavanja sa nepredviđenim

troškovima. Rezultati istraživanja prikazani pokazuju da je penzija dominantan izvor prihoda među ispitanicima starijim od 65 godina. Za 76% ispitanika ona predstavlja glavni izvor prihoda, dok dodatnih 21% uz penziju ostvaruje i druge prihode. Znatno manji udeo ispitanika prvenstveno se oslanja na socijalnu pomoć (1%) ili podršku porodice (2%). Postoje razlike prema polu. Penzija je glavni izvor prihoda za 80% muškaraca i 72% žena, dok žene nešto češće navode da pored penzije ostvaruju i dodatne prihode (24%, prema 18% muškaraca) (Tabela 1).

Sa povećanjem uzrasta raste oslanjanje na penziju kao glavni izvor prihoda. Dok je penzija glavni izvor prihoda za 65% ispitanika uzrasta 65–69 godina, ovaj procenat raste na 79% među osobama od 70 do 74 godine, 82% među osobama od 75 do 79 godina i 83% među osobama starijim od 80 godina. Istovremeno, udeo onih koji pored penzije imaju i dodatne prihode smanjuje se sa 32% u najmlađoj grupi na 15% među osobama starijim od 80 godina (Tabela 1).

Iz perspektive finansijske pismenosti, ovaj podatak je važan jer pokazuje da se najveći deo ispitanika oslanja na jedan osnovni izvor prihoda, dok se sa povećanjem uzrasta smanjuje mogućnost ostvarivanja dodatnih prihoda. U takvim okolnostima finansijska pismenost dobija dodatni značaj, jer znanje i veštine potrebne za planiranje prihoda i rashoda, praćenje potrošnje, upravljanje raspoloživim sredstvima i donošenje finansijskih odluka mogu doprineti boljem upravljanju ograničenim prihodima tokom starosti.

Posebno je značajno što se kod najstarijih ispitanika, uzrast 80 i više godina, 83% oslanja prvenstveno na penziju, dok samo 15% pored penzije ostvaruje i druge prihode. To ukazuje na potrebu da se finansijska pismenost posmatra ne samo kao znanje o finansijskim proizvodima, već i kao sposobnost prilagođavanja potrošnje raspoloživim prihodima i planiranja finansijskih potreba u periodu kada su mogućnosti za povećanje prihoda ograničene (Tabela 1).

Tabela 1: Glavni izvor prihoda

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/ fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Penzija	76	80	72	65	79	82	83	79	79	67	75	76	77
Penzija + dodatni prihodi	21	18	24	32	19	13	15	14	19	29	18	22	21
Socijalna pomoć	1	0	1	0	0	2	1	4	0	0	1	0	0
Podrška porodice	2	2	3	3	2	3	1	3	2	4	5	2	1
Ukupno	100												

Pored toga što je važno odakle stariji ostvaruju prihode i koliko su finansijski sigurni, značajno je sagledati i na koji način upravljaju svojim finansijama i donose finansijske odluke. Naime, finansijska sigurnost ne zavisi samo od raspoloživih prihoda, već i od stepena samostalnosti u raspolaganju novcem i od toga da li se finansijske odluke donose individualno ili u okviru domaćinstva.

Tabela 2: Ko uglavnom upravlja Vašim finansijama?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/ fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Ja samostalno	44	49	38	33	43	50	58	51	44	39	59	43	36
Zajedno sa supružnikom - partnerom	43	38	50	60	47	33	23	21	47	46	28	42	53
Zajedno sa decom ili unucima	11	11	12	5	10	18	15	27	8	12	11	13	11
Neko drugi umesto mene	1	2	0	2	0	0	5	1	1	3	2	2	0
Ukupno	100												

Najvažniji nalaz je da ne postoji velika razlika između samostalnog i zajedničkog upravljanja finansijama – praktično polovina starijih donosi finansijske odluke samostalno, dok gotovo isto toliko to čini zajedno sa partnerom. To ukazuje da je finansijsko upravljanje u starosti u velikoj meri povezano sa partnerskim odnosima i zajedničkim donošenjem odluka, a ne samo sa individualnom finansijskom autonomijom.

Kod najstarijih, odnosno osoba 80+, 58% ispitanika tvrdi da samostalno upravlja finansijama, dok 23% to čini zajedno sa supružnikom/partnerom. Zajedničko upravljanje sa decom ili unucima kod ove grupe iznosi 25%. Postoje i izražene regionalne razlike. U Beogradu 59% ispitanika samostalno upravlja svojim finansijama, dok je u Vojvodini odnos gotovo izjednačen (43% samostalno naspram 42% zajedno sa partnerom). U ostatku Srbije dominantan je zajednički način upravljanja sa supružnikom/partnerom (53%) (Tabela 2).

Ovi nalazi imaju važne implikacije za finansijsku pismenost starijih. Finansijsku pismenost ne treba posmatrati isključivo kao individualnu kompetenciju, jer se kod značajnog dela starijih finansijske odluke donose zajedno sa partnerom ili uz uključivanje dece i unuka. Istovremeno, sa porastom godina raste oslanjanje na druge članove domaćinstva, što otvara pitanje kako istovremeno podržati zajedničko finansijsko odlučivanje, očuvati finansijsku autonomiju starijih i smanjiti rizik od finansijske zavisnosti. Takođe ovaj nalaz je posebno važno posmatrati u vezi sa kasnijim rezultatima istraživanja o tome kome se stariji obraćaju kada se pojavi neočekivani trošak. Na taj način može se sagledati šira uloga porodice – ne samo u svakodnevnom upravljanju finansijama, već i kao potencijalnog izvora podrške kada se pojave neplanirani finansijski izdaci.

4.2 Svakodnevno upravljanje novcem

Planiranje mesečnih troškova predstavlja jedan od važnih elemenata finansijske pismenosti i odgovornog upravljanja novcem. Nalazi istraživanja pokazuju da većina starijih osoba ima naviku da unapred planira svoje mesečne izdatke. Više od trećine ispitanika (35%) navodi da svoje mesečne troškove uvek planira unapred, dok ih 37% to čini često. To znači da ukupno 72% starijih osoba redovno planira svoje mesečne troškove. Sa druge strane, 20% ispitanika troškove planira samo ponekad, dok 8% navodi da ih nikada ne planira (Tabela 3).

Podaci ukazuju na razlike u učestalosti planiranja u zavisnosti od uzrasta. Najveći procenat onih koji troškove uvek planiraju beleži se među osobama starijim 80 godina (51%), dok se je taj procenat manji u drugim dobnim grupama. Razlike su prisutne i prema obrazovanju. Među ispitanicima sa osnovnim obrazovanjem i niže, 47% svoje troškove planira uvek unapred, dok je taj procenat među osobama sa srednjim i višim obrazovanjem 33%. Istovremeno, 4% ispitanika sa osnovnim obrazovanjem navodi da nikada ne planira svoje mesečne troškove, u poređenju sa 8% onih sa višim obrazovanjem. Ovo ukazuje na povezanost između nivoa obrazovanja i učestalosti planiranja finansijskih izdataka (Tabela 3).

Međutim, nalaz o relativno visokom nivou planiranja troškova potrebno je posmatrati u kontekstu stvarne finansijske situacije ispitanika. Iako 72% starijih osoba svoje mesečne troškove planira uvek ili često, više od polovine ispitanika navodi da im je u prethodnih 12 meseci ponekad bilo teško da pokriju osnovne životne troškove, dok je 31% navelo da im je to često predstavljalo problem.

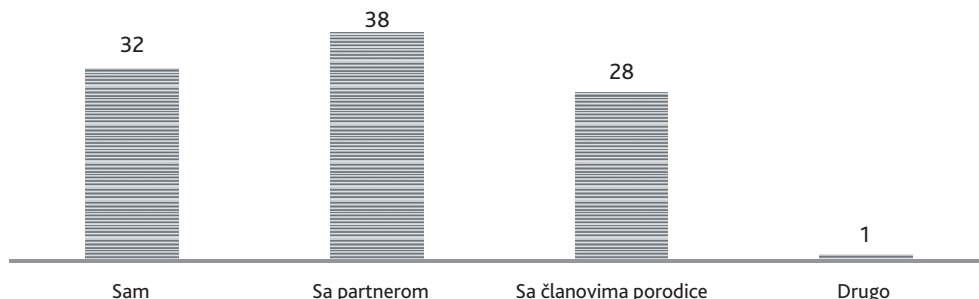
Tabela 3: Da li unapred planirate svoje mesečne troškove

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Uvek	35	36	34	25	33	40	51	47	33	33	42	34	32
Često	37	39	35	44	44	32	21	23	42	32	37	36	38
Ponekad	20	18	21	26	16	19	15	26	16	26	14	18	24
Nikada	8	6	10	5	7	9	13	4	9	8	8	12	6
Ukupno	100												

Ovaj nalaz ukazuje na važan raskorak između finansijskog planiranja i finansijske sigurnosti. Sposobnost planiranja mesečnih troškova predstavlja važan aspekt finansijske pismenosti, ali sama po sebi nije dovoljna da obezbedi finansijsku sigurnost ukoliko su prihodi nedovoljni u odnosu na osnovne životne potrebe. Zbog toga unapređenje finansijske pismenosti starijih treba posmatrati zajedno sa merama koje doprinose adekvatnosti prihoda, smanjenju finansijske nesigurnosti i povećanju otpornosti na neočekivane troškove.

Posebno je značajno što se sa povećanjem uzrasta smanjuje učestalost samostalnog planiranja mesečnih troškova. To ukazuje na potrebu da se programi finansijske pismenosti prilagode različitim grupama starijih osoba, sa posebnom pažnjom usmerenom na najstarije osobe i one sa nižim nivoom obrazovanja, kod kojih je redovno planiranje troškova manje zastupljeno.

Nakon sagledavanja ko upravlja finansijama i na koji način se donose finansijske odluke, važno je ispitati i u kojoj meri raspoloživa sredstva omogućavaju starijim osobama da zadovolje osnovne životne potrebe. Naime, samostalnost u upravljanju finansijama i sposobnost planiranja budžeta ne znače nužno i da su prihodi dovoljni za pokrivanje svih osnovnih troškova. Zbog toga je ispitanicima postavljeno pitanje koliko često su se u prethodnih 12 meseci suočavali sa teškoćama u pokrivanju osnovnih životnih troškova.

Grafikon 2: U poslednjih 12 meseci, koliko često Vam je bilo teško da pokrijete osnovne životne troškove?

Na ukupnom uzorku, (18%) starijih osoba navodi da se nikada nije suočilo sa teškoćama u pokrivanju osnovnih životnih troškova. Međutim, čak (52%) ispitanika navodi da im je to ponekad bilo teško, dok je (18%) to doživljavalo često, a 13% veoma često. To znači da je ukupno 83% starijih osoba u prethodnih 12 meseci bar povremeno imalo teškoće da pokrije osnovne životne troškove (Grafikon 2).

Ovaj rezultat ukazuje na visok stepen finansijske ranjivosti među starijima. Posebno zabrinjava podatak da je gotovo trećina ispitanika (31%) navela da im je teškoće bilo često ili veoma često da pokriju osnovne životne troškove. Istovremeno, manje od petine starijih (18%) nije imalo takve teškoće u posmatranom periodu. Postoje značajne razlike prema uzrastu. Kod osoba od 65–69 godina, (16%) nikada nije imalo teškoće, (54%) ih je imalo ponekad, 21% često, a 9% veoma često. Kod najstarijih, osoba 80+, situacija je nepovoljnija: 25% nikada nije imalo problem, 43% ponekad, 18% često i 15% veoma često. Dakle, kod najstarijih raste udeo onih koji se sa teškoćama suočavaju veoma često (Tabela 4).

Veoma izražene razlike postoje i prema obrazovanju. Među osobama sa osnovnim obrazovanjem, 29% navodi da im je često ili veoma često bilo teško da pokriju osnovne životne troškove, dok je taj procenat među osobama sa višom školom/fakultetom 15%. Istovremeno, čak 35% ispitanika sa višim obrazovanjem navodi da nikada nije imalo teškoće, u poređenju sa samo 11% onih sa osnovnim obrazovanjem. Prisutan je i regionalni obrazac. U Beogradu 23% starijih navodi da nikada nije imalo teškoće da pokrije osnovne životne troškove, dok je taj procenat 20% u Vojvodini i 14% u ostatku Srbije. Istovremeno, u ostatku Srbije 59% ispitanika navodi da im je takva situacija bila problem ponekad, što je više nego u Beogradu (45%) i Vojvodini (48%) (Tabela 4).

Ovaj nalaz je posebno značajan kada se posmatra zajedno sa prethodnom tabelom o planiranju mesečnih troškova. **Iako 72% starijih osoba svoje mesečne troškove planira uvek ili često, čak 83% ih je u prethodnih 12 meseci bar povremeno imalo teškoće da pokrije osnovne životne troškove.** To pokazuje da **finansijska pismenost i sposobnost planiranja budžeta nisu dovoljne ako prihodi nisu dovoljni za pokrivanje osnovnih potreba.** Zato ovaj nalaz treba tumačiti šire od pitanja finansijske pismenosti. On ukazuje na **strukturni problem finansijske sigurnosti u starosti:** starije osobe mogu dobro planirati svoje troškove, ali ako su njihovi prihodi niski i osnovni izdaci visoki, mogućnost upravljanja budžetom ima ograničen efekat. Ovo je posebno važno za osobe sa **nižim obrazovanjem i najstarije starije osobe**, kod kojih su pokazatelji finansijske ranjivosti izraženi.

Finansijska pismenost treba da bude deo odgovora na finansijsku nesigurnost

starijih, ali ne i jedini odgovor. Nalazi istraživanja ukazuju na potrebu za politikama i merama koje istovremeno unapređuju **finansijsku pismenost, adekvatnost prihoda i dostupnost podrške starijima koji ne mogu da pokriju osnovne životne troškove.**

Tabela 4: U poslednjih 12 meseci, koliko često Vam je bilo teško da pokrijete osnovne životne troškove?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Nikada	18	21	14	16	16	18	25	11	14	35	23	20	14
Ponekad	52	51	53	54	56	50	43	34	59	41	45	48	59
Često	18	15	21	21	16	16	18	26	18	9	19	20	15
Veoma često	13	14	11	9	12	16	15	29	8	15	14	11	12
Ukupno	100												

Prethodni nalazi pokazuju da značajan deo starijih osoba već ima teškoće u pokrivanju redovnih osnovnih životnih troškova, pri čemu su finansijske teškoće izraženije među najstarijima i osobama sa nižim nivoom obrazovanja. Međutim, finansijska sigurnost se ne ogleda samo u sposobnosti da se pokriju svakodnevni izdaci, već i u **moгуćnosti da se odgovori na iznenadne i neplanirane finansijske potrebe.**

Zato je važno sagledati kako bi starije osobe reagovalе u situaciji pojave **neočekivanog troška**, poput troškova lečenja, popravke ili drugog neplaniranog izdatka. Ovo pitanje dodatno pokazuje da li starija osoba raspolaže finansijskom rezervom, može li da računa na podršku porodice ili bi bila prinuđena da koristi druge izvore finansiranja. Istovremeno, ono omogućava da se sagleda **finansijska otpornost**, odnosno sposobnost osobe da prevaziđe pojedinačni finansijski šok bez ugrožavanja zadovoljenja osnovnih životnih potreba.

Kada se pojavi neočekivani trošak, poput troškova lečenja ili popravke, najveći procenat starijih osoba (**39%**) navodi da bi se najverovatnije oslonio na **pomoć porodice ili bliskih osoba**. Nešto manje, **37%**, neočekivani trošak bi pokrilo iz **sopstvene ušteđevine**, dok bi **15%** koristilo kredit ili kupovinu na rate. Posebno je značajan podatak da **9% ispitanika ne bi imalo mogućnosti da pokrije neočekivani trošak** (Tabela 5).

Ovi podaci ukazuju da je **porodica jedan od najvažnijih mehanizama finansijske sigurnosti starijih osoba**. Činjenica da se najveći procenat ispitanika u slučaju neočekivanog troška oslanja na porodicu ili bliske osobe pokazuje značaj neformalnih mreža podrške u situacijama finansijskog pritiska. Istovremeno, oslanjanje na ušteđevinu kod 37% ispitanika ukazuje na značaj posedovanja finansijske rezerve kao oblika finansijske otpornosti (Tabela 5).

Međutim, mogućnost da se neočekivani trošak pokrije značajno se razlikuje u zavisnosti od **obrazovanja**. Stariji sa višim nivoom obrazovanja, odnosno višom školom ili fakultetom, u znatno većem procentu bi se oslonili na **sopstvenu ušteđevinu – 58%**, dok se osobe sa nižim nivoom obrazovanja u većoj meri oslanjaju

na članove porodice. Među osobama sa osnovnim obrazovanjem, čak trećina ne bi mogla da pokrije nepredviđeni trošak (Tabela 5).

Ovaj nalaz ukazuje na **izražene nejednakosti u finansijskoj otpornosti među starijima**. Nije dovoljno posmatrati samo da li osoba ima prihod, već i da li ima mogućnost da formira finansijsku rezervu za nepredviđene situacije. Osobe sa nižim obrazovanjem su u nepovoljnijem položaju jer se više oslanjaju na pomoć porodice, a deo njih nema ni tu mogućnost.

Posebno je važan podatak da **9% starijih ne bi imalo mogućnost da pokrije neočekivani trošak**. To predstavlja grupu koja je posebno izložena riziku od finansijskog šoka. U situaciji kada se pojave troškovi lečenja, popravke ili drugi neplanirani izdaci, takve osobe nemaju finansijsku rezervu, niti mogu da obezbede potrebna sredstva putem porodice ili drugih izvora (Tabela 5).

Možemo reći da **finansijska sigurnost starijih nije samo pitanje sposobnosti upravljanja novcem, već i dostupnosti finansijske rezerve i podrške u situacijama krize**. Finansijska pismenost može doprineti boljem planiranju i upravljanju prihodima, ali kod osoba sa niskim prihodima prostor za stvaranje ušteđevine može biti veoma ograničen. Zbog toga mere za unapređenje finansijske sigurnosti starijih treba da obuhvate ne samo finansijsku pismenost, već i **jačanje finansijske otpornosti, dostupnost podrške i smanjenje rizika od finansijske isključenosti**.

Tabela 5: Ako se pojavi neočekivan trošak (npr. troškovi lečenja ili popravke), kako biste ga najverovatnije pokrili?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Ušteđevinom	37	39	33	40	37	31	40	23	33	58	36	34	38
Pomoću porodice ili bliskih osoba	39	40	37	35	38	44	39	36	44	26	40	48	34
Kreditom ili kupovinom na rate	15	12	19	17	16	15	11	10	17	13	16	6	19
Ne bih mogao da pokrijem	9	8	11	8	9	10	10	32	6	3	8	12	9
Nešto drugo	0.4	1	0	1	1	0	0	0	1	0	1	0	0
Ukupno	100												

S druge strane praćenje sopstvene potrošnje predstavlja važan element finansijskog upravljanja, jer omogućava osobi da ima uvid u to na šta odlazi novac i da svoje izdatke uskladi sa raspoloživim prihodima.

Rezultati istraživanja pokazuju da **65% starijih osoba prati koliko novca troši tokom meseca, dok 35% to ne čini**. Dakle, gotovo dve trećine ispitanika ima naviku da prati svoje mesečne izdatke, ali istovremeno više od trećine starijih ne prati potrošnju. Kada se podaci posmatraju prema **polu**, nema velike razlike: potrošnju prati **63% muškaraca i 67% žena**. To pokazuje da je ova navika relativno podjednako zastupljena među muškarcima i ženama (Tabela 6).

Postoje određene razlike prema **uzrastu**. Potrošnju prati 60% osoba uzrasta 65–69 godina, 62% onih od 70–74 godine i 69% osoba od 75–79 godina. Kod najstarijih,

osoba **80 i više godina**, taj procenat iznosi 71%. Dakle, u ovoj tabeli ne uočava se pad praćenja potrošnje sa povećanjem godina; naprotiv, među najstarijima je ova navika najzastupljenija. Zanimljiva je **obrazovna razlika**, najveći procenat praćenja potrošnje beleži se među osobama sa **osnovnim obrazovanjem – 77%**, dok kod osoba sa srednjom školom iznosi 63%, a kod osoba sa višom školom/fakultetom **60%**. Dakle, prema podacima istraživanja, stariji sa nižim nivoom obrazovanja češće navode da prate koliko novca troše tokom meseca (Tabela 6).

Ovaj nalaz je važno posmatrati zajedno sa prethodnim pokazateljima finansijske pismenosti. **65% starijih prati svoju potrošnju, a 72% svoje mesečne troškove planira uvek ili često**. To ukazuje da značajan deo starijih ima razvijene osnovne navike upravljanja novcem. Međutim, činjenica da **35% ne prati svoju mesečnu potrošnju** pokazuje prostor za unapređenje finansijske pismenosti, posebno kroz jednostavne i praktične alate za praćenje prihoda i rashoda. Istovremeno, ovaj nalaz treba tumačiti u kontekstu finansijske sigurnosti. Praćenje potrošnje može doprineti boljem upravljanju raspoloživim novcem, **ali samo po sebi ne znači da osoba ima dovoljno prihoda**. To potvrđuje prethodni nalaz da je čak 83% starijih u prethodnih 12 meseci bar povremeno imalo teškoće da pokrije osnovne životne troškove.

Dobijeni podaci pokazuju da većina starijih prati svoju potrošnju, ali da postoji značajna grupa koja to ne čini. U kontekstu finansijske pismenosti, dalje aktivnosti bi trebalo usmeriti ne samo na znanje o finansijama, već i na razvijanje praktičnih veština – planiranje budžeta, praćenje rashoda, prepoznavanje nepotrebnih izdataka i stvaranje finansijske rezerve kada je to moguće.

Tabela 6: Da li pratite koliko novca trošite tokom meseca?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Da	65	63	67	60	62	69	71	77	63	60	64	66	64
Ne	35	37	33	40	38	31	29	23	37	40	36	34	36
Ukupno	100												

Pitanje **"Kada cene rastu brže od penzija, šta se dešava sa Vašom kupovnom moći?"** meri kako starije osobe doživljavaju uticaj rasta cena na svoju kupovnu moć, odnosno da li sa istim prihodima mogu da priušte istu količinu dobara i usluga.

Rezultati istraživanja pokazuju da velika većina starijih osoba prepoznaje negativan uticaj rasta cena na svoju kupovnu moć. **Čak 70% ispitanika navodi da se njihova kupovna moć smanjuje** kada cene rastu brže od penzije. Za 25% ispitanika kupovna moć ostaje ista, dok samo 4% smatra da se povećava. Zanimljivih 0,4% ispitanika odgovorilo je da ne zna. Nalaz je veoma ujednačen prema **polu**: kupovnu moć kao smanjenu vidi 70% muškaraca i 71% žena. Dakle, nema značajne rodne razlike u percepciji uticaja rasta cena na finansijski položaj (Tabela 7).

Razlike su nešto izraženije prema **uzrastu**. Među osobama od 65–69 godina, 72% navodi da im se kupovna moć smanjuje, dok je taj procenat kod osoba od 70–74 godine 65%, kod osoba od 75–79 godina 71%, a kod najstarijih, osoba od **80 i više godina, čak 74%**. Istovremeno, samo 1% najstarijih smatra da se njihova kupovna moć povećava (Tabela 7).

Ovaj podatak je posebno značajan jer pokazuje da **najstariji ispitanici najizraženije osećaju posledice rasta cena u odnosu na rast penzija**. To je važno imati u vidu kada se govori o finansijskoj sigurnosti u dubokoj starosti, jer povećanje cena osnovnih dobara i usluga direktno utiče na mogućnost zadovoljavanja svakodnevnih potreba. Vidljive su i razlike prema **obrazovanju**. Među osobama sa osnovnim obrazovanjem, 82% smatra da im se kupovna moć smanjuje, dok je taj procenat 70% među osobama sa srednjom školom i 63% među osobama sa višom školom ili fakultetom. Istovremeno, 34% najobrazovanijih ispitanika smatra da njihova kupovna moć ostaje ista, dok je taj procenat među osobama sa osnovnim obrazovanjem svega 11% (Tabela 7).

Regionalne razlike su takođe prisutne. U **Beogradu 68%**, u Vojvodini **63%**, a u ostatku Srbije **75%** ispitanika navodi da im se kupovna moć smanjuje kada cene rastu brže od penzija. Najizraženiji osećaj smanjenja kupovne moći, dakle, prisutan je među starijima u ostatku Srbije (Tabela 7).

Ovaj nalaz je posebno važan kada se poveže sa prethodnim tabelama. Iako veći na starijih **planira svoje mesečne troškove i prati koliko novca troši**, čak 70% smatra da im se kupovna moć smanjuje kada cene rastu brže od penzija. To pokazuje da **finansijsko upravljanje može pomoći u prilagođavanju potrošnje, ali ne može u potpunosti kompenzovati pad realne vrednosti prihoda**.

Tabela 7: Kada cene rastu brže od penzija, šta se dešava sa Vašom kupovnom moći?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Povećava se	4	5	3	5	5	5	1	7	4	3	5	9	1
Ostaje ista	25	24	26	22	29	24	25	11	25	34	26	28	23
Smanjuje se	70	70	71	72	65	71	74	82	70	63	68	63	75
Ne znam	0.4	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Ukupno	100												

"Ako cene rastu, a Vaši prihodi ne prate taj rast, kako najčešće nadomešćujete povećane troškove?" ovo pitanje je posebno značajno za razumevanje **strategija koje starije osobe koriste kada rast troškova prevaziđe rast njihovih prihoda**.

Na ukupnom uzorku, najčešći način suočavanja sa povećanim troškovima je **trošenje sopstvene ušteđevine**, odnosno oslanjaju se na sopstvene rezerve, što navodi **46% ispitanika**. Drugi najčešći odgovor je **pozajmljivanje novca od dece, prijatelja ili rodbine (37%)**, dok se **31% starijih odriče osnovnih životnih potreba** kako bi se prilagodilo povećanim troškovima. **21% ispitanika** navodi da uzima kredit ili kupuje na rate. Manji procenat starijih pokušava da povećane troškove nadomesti traženjem pomoći od države ili drugih institucija (**4%**). Istovremeno, **10% ispitanika navodi da ne uspeva da nadoknadi povećane troškove**, dok 2% navodi neki drugi način (Tabela 8). Ovi podaci pokazuju da se stariji u situaciji rasta cena najčešće oslanjaju na **sopstvene resurse i neformalne mreže podrške**, a znatno ređe na institucionalnu pomoć. Posebno je značajno što je **porodica, odnosno šira neformalna mreža, drugi najčešći izvor za nadoknađivanje povećanih troškova**.

Istovremeno, podatak da se **31% ispitanika odriče osnovnih životnih potreba** predstavlja posebno važan pokazatelj finansijske ranjivosti. To znači da rast troškova za deo starijih ne dovodi samo do smanjenja potrošnje na manje važne proizvode i usluge, već do potrebe da se ograniče i potrebe koje se smatraju osnovnim. Još ozbiljniji pokazatelj finansijske nesigurnosti jeste činjenica da **10% starijih ne uspeva da nadoknadi povećane troškove**. Ova grupa nema dovoljno prostora u svom budžetu da apsorbuje rast cena, čak ni korišćenjem drugih dostupnih strategija (Tabela 8).

Razlike su veoma izražene prema **obrazovanju**. Među osobama sa višom školom/fakultetom, čak **66% koristi** ušteđevinu kada prihodi ne prate rast cena, dok je taj procenat 44% kod osoba sa srednjom školom i 26% kod osoba sa osnovnom školom. Sa druge strane, osobe sa osnovnim obrazovanjem češće se odriču osnovnih životnih potreba (**41%**) i češće navode da ne uspevaju da nadoknade povećane troškove (**16%**) (Tabela 8).

Rast cena predstavlja značajan rizik za finansijsku sigurnost starijih. U situaciji kada prihodi ne prate rast troškova, stariji najčešće koriste postojeću ličnu ušteđevinu, oslanjaju se na porodicu ili neformalnu podršku ili smanjuju potrošnju. To ukazuje da finansijska otpornost u starosti u velikoj meri zavisi od toga da li osoba ima **finansijsku rezervu i dostupnu mrežu podrške**. Posebno zabrinjava činjenica da deo starijih **smanjuje osnovne životne potrebe ili uopšte ne uspeva da nadoknadi povećane troškove**. Zbog toga se ovaj nalaz ne može posmatrati samo kroz prizmu finansijske pismenosti: on ukazuje i na širi problem **adekvatnosti prihoda i finansijske sigurnosti u starosti**, naročito među najstarijima i osobama sa nižim nivoom obrazovanja.

Tabela 8: Ako cene rastu, a Vaši prihodi ne prate taj rast, kako najčešće nadomešćujete povećane troškove? (mogućnost više odgovora)

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Trošim ušteđevinu	46	45	46	49	49	40	43	26	44	66	48	41	47
Pozajmljujem od dece, prijatelja ili rodbine	37	38	35	27	41	43	35	56	38	19	27	44	39
Uzimam kredit ili kupujem na rate	21	21	22	22	20	23	20	10	24	21	18	18	25
Odičem se osnovnih životnih potreba	31	27	36	34	31	28	30	41	34	14	34	23	33
Tražim pomoć od države ili drugih institucija	4	3	4	4	3	4	5	8	2	5	5	2	4
Ne uspevam da nadoknam povećane troškove	10	9	12	8	11	12	8	16	9	8	9	7	12
Nešto drugo	2	2	1	2	0	2	4	0	2	3	4	2	0

Pored načina na koji stariji pokrivaju neočekivane troškove, važno je sagledati i **koliko razumeju troškove različitih načina plaćanja i zaduživanja**. To je posebno značajno imajući u vidu da deo starijih koristi kredit ili kupovinu na rate kada raspoloživa sredstva nisu dovoljna za pokrivanje troškova. U tom kontekstu, ispitanicima je postavljeno pitanje kako procenjuju cenu kupovine na rate u odnosu na jednokratno plaćanje. Rezultati pokazuju da **44% ispitanika smatra da je kupovina na rate skuplja**, dok **41% smatra da je cena ista**. Samo **6% starijih osoba smatra da je kupovina na rate jeftinija**, dok **10% ne zna** kako da proceni. Dakle, gotovo polovina starijih prepoznaje da kupovina na rate može predstavljati **veći ukupni trošak**, dok je istovremeno veliki procenat onih koji smatraju da nema razlike između kupovine na rate i plaćanja odjednom. Relativno mali procenat ispitanika veruje da je kupovina na rate jeftinija (Tabela 9).

Postoje određene razlike prema **polu**. Žene češće nego muškarci smatraju da je kupovina na rate skuplja: takav odgovor daje **51% žena**, u odnosu na **38% muškaraca**. Sa druge strane, 43% muškaraca i 37% žena smatra da je cena ista. Razlike su izražene i prema **uzrastu**. Kod najmlađih ispitanika, od 65 do 69 godina, **48% smatra da je kupovina na rate skuplja**, dok taj procenat kod osoba od 70–74 godine iznosi 45%, kod osoba od 75–79 godina 37%, a kod najstarijih, osoba od 80 i više godina, **43%**. Istovremeno, među osobama od 70–74 godine čak 50% smatra da je cena ista (Tabela 9).

Posebno su zanimljive razlike prema **obrazovanju**. Među osobama sa osnovnim obrazovanjem **56% smatra da je kupovina na rate skuplja**, dok je taj procenat 44% kod osoba sa srednjom školom i **31% kod osoba sa višom školom ili fakultetom**. Istovremeno, među najobrazovanijima 54% smatra da je cena ista, dok 9% ne zna kako da proceni trošak kupovine na rate. Regionalno posmatrano, **36% starijih u Beogradu** smatra da je kupovina na rate skuplja, dok je taj procenat 42% u Vojvodini i 49% u ostatku Srbije. U Beogradu je istovremeno najmanji procenat onih koji smatraju da je cena ista (**36%**) (Tabela 9).

Ovaj nalaz je važan u kontekstu **finansijske pismenosti**, posebno zato što je prethodna tabela (Tabela 8) pokazala da bi **21% starijih koristilo kredit ili kupovinu na rate kada njihovi prihodi ne prate rast cena**. To znači da postoji grupa starijih koja koristi kupovinu na rate kao način da odgovori na povećane troškove, dok istovremeno značajan deo ispitanika nema jasnu procenu da li takav način plaćanja povećava ukupan trošak. Zbog toga ovaj rezultat ukazuje na potrebu da programi finansijske pismenosti obuhvate **praktično razumevanje kredita i kupovine na rate**, uključujući ukupan iznos koji se plaća, kamatu, naknade i razliku između cene za jednokratno plaćanje i ukupnog troška kupovine na rate.

Iako ako 44% starijih pravilno prepoznaje da je kupovina na rate obično skuplja, čak **41% smatra da je cena ista**, a **10% ne zna da proceni trošak**. To predstavlja prostor za unapređenje znanja o osnovnim finansijskim proizvodima i uslovima zaduživanja.

Tabela 9: Kupovina na rate je, po Vašem mišljenju, obično:

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Jeftinija	6	9	3	6	5	6	8	4	8	2	7	8	5
Ista	41	43	37	35	37	50	43	29	39	54	36	42	43
Skuplja	44	38	51	48	45	37	43	56	44	31	36	42	49
Ne znam	10	10	9	10	13	7	8	11	9	13	21	8	3
Ukupno	100												

4.3 Očekivanja od penzije i prilagođavanje

Prelazak iz zaposlenosti u penziju predstavlja značajnu promenu u životu pojedinca, koja sa sobom donosi promene u prihodima, načinu života i svakodnevnom upravljanju raspoloživim sredstvima. Finansijska priprema za penzionisanje može biti važan deo tog procesa, jer omogućava pojedincima da pravovremeno sagledaju buduće prihode i rashode, procene svoje potrebe i, u skladu sa mogućnostima, planiraju period nakon prestanka radnog angažovanja. U tom kontekstu, važno je sagledati u kojoj meri su starije osobe pre odlaska u penziju razmišljale o svojoj budućoj finansijskoj sigurnosti i preduzimale određene korake kako bi se za taj period pripremile. Istovremeno, iskustvo nakon odlaska u penziju može pokazati u kojoj meri su očekivanja i prethodno planiranje odgovarali stvarnim finansijskim okolnostima.

Da li ste se, pre odlaska u penziju, na neki način finansijski pripremali za penzionisanje?, ovo pitanje pokazuje u kojoj meri su starije osobe pre ulaska u penziju planirale i preduzimale aktivnosti kako bi obezbedile svoju finansijsku sigurnost u penzionerskom periodu.

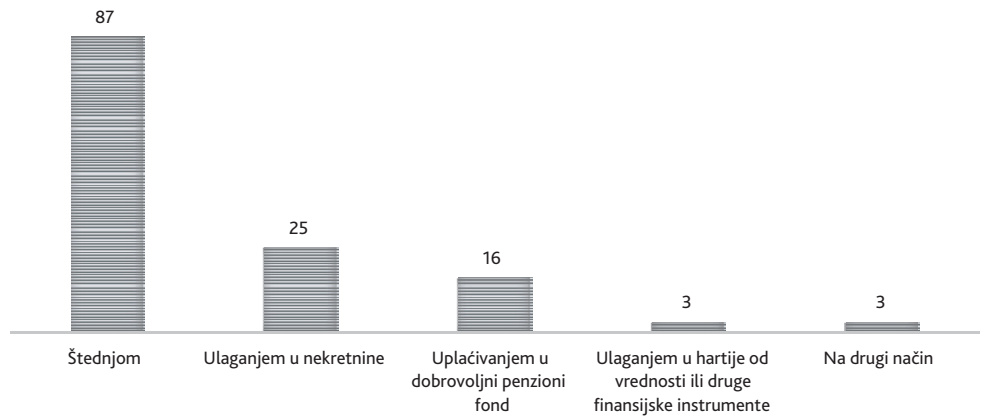
Rezultati pokazuju da se samo **25% ispitanika finansijski pripremalo za penzionisanje**, dok **62% nije preduzimalo takve aktivnosti**. Dodatnih **12% ne seća se ili ne zna** da li se na neki način pripremalo. Dakle, gotovo dve trećine starijih osoba nisu imale neki oblik finansijske pripreme za penzionisanje pre nego što su otišle u penziju (Tabela 10). Postoje razlike prema **polu**. Finansijski se za penzionisanje pripremalo **23% muškaraca i 28% žena**. Istovremeno, 65% muškaraca i 59% žena navodi da se nisu pripremali. Razlike su posebno vidljive prema **uzrastu**. Među osobama od 65–69 godina, 29% navodi da se finansijski pripremalo za penzionisanje, dok je taj procenat kod osoba od 70–74 godine 27%, kod osoba od 75–79 godina 16%, a kod najstarijih, osoba od **80 i više godina, samo 29%**. Najveći procenat onih koji se nisu pripremali beleži se među osobama od 75–79 godina (**69%**) (Tabela 10).

Još izraženije razlike postoje prema **obrazovanju**. Među osobama sa osnovnim obrazovanjem samo **11%** navodi da se finansijski pripremalo za penzionisanje, dok je taj procenat kod osoba sa srednjom školom **24%**, a kod osoba sa višom školom ili fakultetom čak **39%**. Istovremeno, 62% osoba sa osnovnim obrazovanjem nije se pripremalo, u poređenju sa 46% osoba sa višim obrazovanjem (Tabela 10).

Tabela 10: Da li ste se, pre odlaska u penziju, na neki način finansijski pripremali za penzionisanje?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Da	25	23	28	29	27	16	29	11	24	39	27	27	23
Ne	62	65	59	60	61	69	58	62	68	46	51	66	67
Ne sećam se - Ne znam	12	12	13	10	12	15	14	27	8	15	21	7	10
Ukupno	100												

Nakon sagledavanja u kojoj meri su se starije osobe finansijski pripremale za penzionisanje, važno je razmotriti i koje su načine pripreme koristile. Ispitanici koji su naveli da su se pripremali za odlazak u penziju imali su mogućnost da označe više odgovora, što omogućava uvid u različite oblike štednje i ulaganja kojima su nastojali da obezbede dodatnu finansijsku sigurnost u penzionerskom periodu.

Grafikon 3: Ako jeste, na koje načine ste se pripremali?

Na Grafikonu 3 prikazani su načini na koje su se ispitanici finansijski pripremali za penzionisanje. Među onima koji su se finansijski pripremali, **štednja je ubedljivo najčešći način pripreme**. Čak **87%** ispitanika koji su se pripremali navodi da su to činili štednjom. Slede **ulaganja u nekretnine (25%)** i **uplaćivanje u dobrovoljni penzioni fond (16%)**. Samo **3%** navodi ulaganje u hartije od vrednosti ili druge finansijske instrumente, dok **3%** navodi neki drugi način pripreme (Grafikon 3).

Ovaj rezultat pokazuje da je **štednja dominantan oblik individualne finansijske pripreme za penziju**, dok su složeniji oblici dugoročnog finansijskog planiranja i investiranja znatno manje zastupljeni. Posebno je nizak procenat onih koji su koristili hartije od vrednosti ili druge finansijske instrumente. Važno je, međutim, naglasiti da se ovi načini odnose **samo na 25% ispitanika koji su naveli da su se finansijski pripremali**, pa se procenti za pojedinačne načine pripreme ne mogu tumačiti kao procenat svih ispitanika. U kontekstu finansijske pismenosti, ovaj nalaz je posebno važan jer pokazuje da je

dugoročno finansijsko planiranje za period penzionisanja relativno slabo razvijeno. Većina ispitanika nije pre odlaska u penziju preduzimala posebne finansijske mere, dok se među onima koji jesu pripremali najveći broj oslanjao na štednju.

Pored načina na koje su se finansijski pripremali za penzionisanje, važno je sagledati i u kojoj meri su ispitanici pre odlaska u penziju bili upoznati sa prihodima koje mogu da očekuju. Poznavanje budućih prihoda predstavlja važan preduslov za planiranje troškova i prilagođavanje finansijske situacije nakon penzionisanja. Zbog toga je istraživanjem ispitano koliko su stariji bili informisani i finansijski pripremljeni pre odlaska u penziju, odnosno da li su mogli realno da procene kakav će biti njihov prihod nakon prestanka radnog angažovanja.

Tabela 11: Pre odlaska u penziju, koliko ste dobro znali koliki će Vam biti prihodi u penziji?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Veoma dobro	11	14	7	14	14	7	6	12	11	9	9	9	13
Delimično	43	42	45	40	44	42	50	36	46	40	43	51	39
Slabo	25	22	30	23	25	30	21	34	24	24	18	29	28
Uopšte nisam znao	15	17	12	17	14	15	13	12	14	17	20	6	16
Nisam o tome razmišljao	6	6	6	6	3	6	10	5	5	11	10	6	3
Ukupno	100												

U Tabeli 11 prikazani su rezultati koji pokazuju da je samo **11% ispitanika veoma dobro znalo koliki će im biti prihodi u penziji.** Najveći procenat, **43%,** navodi da je to znalo **delimično.** Istovremeno, **25%** je slabo znalo koliki će im biti prihodi, dok **15% uopšte nije znalo.** Dodatnih **6% ispitanika nije ni razmišljalo o tome.** To znači da je samo **54% ispitanika imalo veoma dobro ili delimično znanje o očekivanim prihodima u penziji,** dok je **46% imalo slabo ili nikakvo znanje, odnosno nije ni razmišljalo o tome.** Ovaj podatak ukazuje na relativno nizak nivo informisanosti o budućim prihodima pre odlaska u penziju.

Postoje primetne razlike prema **polu.** Prihod koji će imati u penziji veoma dobro je poznavalo **14% muškaraca,** u poređenju sa **7% žena.** Istovremeno, **30% žena** navodi da je slabo znalo koliki će im biti prihodi, naspram **22% muškaraca.** Žene su takođe nešto češće navele da uopšte nisu znale koliki će im biti prihodi u penziji (**17% prema 12% muškaraca**) (Tabela 11).

Prema **godinama starosti,** najizraženija razlika je kod osoba od 75–79 godina: samo **7%** je veoma dobro znalo koliki će im biti prihodi u penziji, dok je **30%** to znalo slabo. Kod najstarijih, osoba od 80 i više godina, **6%** je veoma dobro znalo, **50%** delimično, **21%** slabo, a **13%** uopšte nije znalo (Tabela 11).

Postoje razlike i u regionima. Regionalno, **60% ispitanika u Vojvodini** navodi da je veoma dobro ili delimično znalo koliki će im biti prihodi u penziji, dok je taj procenat **52% u Beogradu i 52% u ostatku Srbije.** Razlike među regionima su, dakle, manje izražene nego razlike prema obrazovanju i polu.

Ovaj nalaz je posebno važan kada se poveže sa prethodnim pitanjem o **finansijskoj pripremi za penzionisanje**. Samo **25% starijih osoba** navodi da se pre odlaska u penziju finansijski pripremalo, dok 62% nije preduzimalo takve aktivnosti. Istovremeno, gotovo polovina ispitanika nije imala dovoljno informacija o tome koliki će im biti prihodi u penziji (Tabela 11).

Zajedno, ovi nalazi ukazuju na **nedovoljno razvijeno dugoročno finansijsko planiranje za period penzionisanja**. Veliki broj ljudi ulazi u penziju bez jasne predstave o tome koliki će im biti prihodi, što može otežati planiranje budućih troškova i prilagođavanje životnog standarda. U kontekstu finansijske pismenosti, ovaj nalaz pokazuje potrebu da se informacije o **budućim penzijskim prihodima, načinu obračuna penzije i mogućnostima finansijske pripreme za starost** učine dostupnim mnogo pre samog odlaska u penziju. Posebnu pažnju potrebno je posvetiti osobama sa nižim nivoom obrazovanja i ženama, kod kojih su rezultati u pogledu informisanosti nepovoljniji.

Nakon sagledavanja finansijske pripreme za penzionisanje i informisanosti o očekivanim prihodima, važno je razmotriti i u kojoj meri su se ta očekivanja ostvarila. Ispitanici su zato procenjivali svoju sadašnju finansijsku situaciju u odnosu na očekivanja koja su imali pre odlaska u penziju. Ovo pitanje pokazuje u kojoj meri se **stvarna finansijska situacija starijih osoba nakon odlaska u penziju poklapa sa njihovim očekivanjima pre penzionisanja**. Na taj način dobija se važan uvid u to da li su očekivanja o finansijskoj situaciji u penziji bila realistična i da li je stvarni finansijski položaj bolji ili lošiji od očekivanog.

Tabela 12: U odnosu na ta očekivanja, Vaša sadašnja finansijska situacija je:

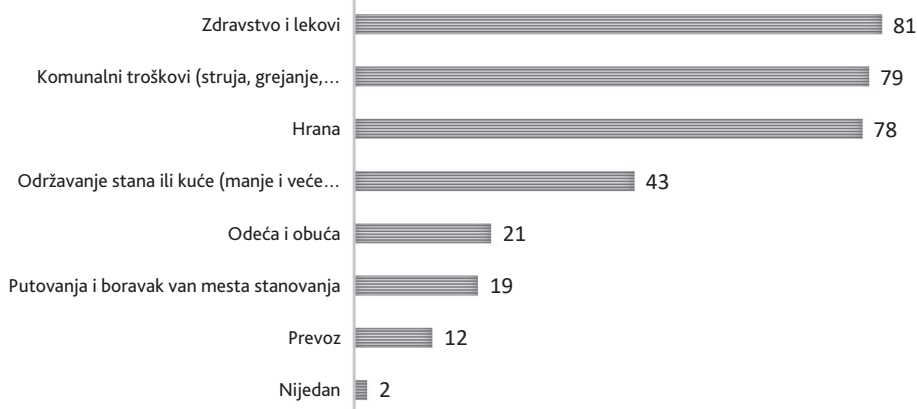
	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Bolja nego što sam očekivao	9	8	9	8	8	8	14	4	7	17	16	3	7
Otprilike onakva kakvu sam očekivao	47	53	38	47	46	47	48	30	47	57	47	48	45
Lošija	35	31	41	40	36	31	31	44	37	24	28	39	37
Mnogo lošija	10	8	12	6	10	14	8	22	9	3	9	10	10
Ukupno	100												

Rezultati (Tabela 12) pokazuju da **47% ispitanika smatra da je njihova sadašnja finansijska situacija približno onakva kakvu su očekivali**, dok je za **45% ona lošija ili mnogo lošija od očekivane**. Samo 9% navodi da je njihova finansijska situacija bolja nego što su očekivali.

Posebno su izražene razlike **prema polu**. Više od polovine muškaraca (53%) ocenjuje svoju finansijsku situaciju kao lošiju ili mnogo lošiju od očekivane, u poređenju sa 38% žena. **Razlike postoje i prema obrazovanju: 44% osoba sa osnovnim obrazovanjem** navodi da je njihova situacija lošija od očekivane, naspram **24% osoba sa višom školom ili fakultetom**. Regionalne razlike su manje izražene, dok se prema uzrastu ne uočava jasan trend (Tabela 12).

Istovremeno, nepovoljnija finansijska situacija ne mora biti isključivo posledica nedovoljne pripreme, već može odražavati i promene životnih troškova, kupovne moći i drugih okolnosti nakon penzionisanja. Zbog toga unapređenje finansijske pismenosti treba da prati i dostupnost pouzdanih informacija o budućim penzijskim prihodima i mogućnostima prilagođavanja finansijske situacije nakon odlaska u penziju.

U kontekstu istraživanja finansijske pismenosti važno je sagledati **koji su troškovi najviše doprineli tome da finansijska situacija bude nepovoljnija od očekivane**. Zato je ispitano koje su kategorije troškova nakon odlaska u penziju porasle više nego što su ispitanici očekivali. Bilo je moguće izabrati više odgovora, zbog čega se procenti ne sabiraju do 100%.

Grafikon 4: Koji troškovi su, nakon odlaska u penziju, porasli više nego što ste očekivali?

Najčešće se navode troškovi zdravstva i lekova (81%), zatim komunalni troškovi – struja, grejanje, voda i smeće (79%) – i troškovi hrane (78%). Troškove održavanja stana ili kuće navodi 43% ispitanika, dok su ostale kategorije znatno ređe navedene. Samo 2% ispitanika navodi da nijedna od ponuđenih kategorija troškova nije porasla više nego što su očekivali (Grafikon 4). Kod **zdravstva i lekova** nema velike razlike između muškaraca i žena: ovaj odgovor navodi 80% muškaraca i 82% žena. Kod **hrane** takođe nema velike rodne razlike – 77% muškaraca i 79% žena. Kod komunalnih troškova razlika je nešto izraženija: 77% muškaraca i 82% žena navodi ovu kategoriju (Grafikon 4). Ovakva struktura odgovora pokazuje da su najveći finansijski pritisak nakon penzionisanja predstavljali **osnovni i teško izbežni troškovi**, pre svega zdravstvo, hrana i komunalne usluge. Kod ovih kategorija nema velikih razlika prema polu i obrazovanju, dok su regionalne razlike izraženije, posebno kod troškova zdravstva, hrane i komunalnih usluga, koji se češće navode u ostatku Srbije.

Ovaj nalaz dodatno osvetljava prethodno utvrđeni raskorak između očekivane i stvarne finansijske situacije. **Troškovi koji su najčešće premašili očekivanja upravo su oni koji čine osnovne životne potrebe**, što ukazuje da finansijsko planiranje za penzionisanje treba da uzme u obzir ne samo očekivane prihode, već i realnu procenu budućih životnih i zdravstvenih troškova.

Razlike između očekivanih i stvarnih troškova nakon penzionisanja otvaraju pitanje u kojoj meri su starije osobe uspevale da svoje potrebe i potrošnju usklade sa raspoloživim penzijskim prihodima. U tom kontekstu, ispitanicima je postavljeno pitanje **koliko im je bilo teško da prilagode potrošnju penzijskim prihodima**.

Na ukupnom uzorku, **30% ispitanika navodi da im je to bilo veoma teško**, dok je za 49% bilo donekle teško. To znači da je ukupno **79% starijih osoba imalo određene teškoće u prilagođavanju potrošnje penzijskim prihodima**. Samo 21% navodi da im prilagođavanje nije bilo teško ili uopšte nije bilo teško. Postoji mala razlika prema **polu**. Veoma teško prilagođavanje potrošnje navodi **31% muškaraca i 29% žena**, dok je donekle teško bilo za 47% muškaraca i 50% žena. Udeo onih kojima nije bilo teško ili uopšte nije bilo teško iznosi 21% kod muškaraca i 21% kod žena. (Tabela 13).

Prema **godinama starosti**, najveći procenat onih kojima je prilagođavanje bilo veoma teško nalazi se među osobama od **80 i više godina – 35%**. Kod osoba od 65–69 godina taj procenat iznosi 28%, kod 70–74 godine 27%, a kod 75–79 godina 34%. Istovremeno, kod najstarijih je 24% navelo da im prilagođavanje nije bilo teško ili uopšte nije bilo teško. Teškoće su izraženije među **osobama sa osnovnim obrazovanjem i najstarijim ispitanicima**. Veoma teško prilagođavanje navodi 49% osoba sa osnovnim obrazovanjem, u poređenju sa 22% osoba sa višom školom ili fakultetom. Regionalno, teškoće su nešto izraženije u Vojvodini (Tabela 13).

Tabela 13: Koliko Vam je bilo teško da prilagodite potrošnju penzijskim prihodima?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Veoma teško	30	31	29	28	27	34	35	49	29	22	29	26	33
Donekle teško	49	47	50	49	53	47	41	29	56	40	45	61	45
Nije bilo teško	18	18	17	19	16	17	21	19	14	27	23	11	18
Uopšte nije bilo teško	3	3	4	4	5	2	3	3	1	11	4	2	3
Ukupno	100												

Prilagođavanje životnih troškova prihodima nakon penzionisanja može uključivati i način na koji starije osobe koriste resurse kojima raspolažu. Jedan od važnih resursa može biti nepokretna imovina, zbog čega je ispitano da li se njen način korišćenja ili upravljanja promenio nakon odlaska u penziju.

Na ukupnom uzorku, **32% ispitanika navodi da svoju nepokretnu imovinu koristi onako kako je planiralo**, dok je **13% koristi više nego što je prvobitno planiralo**. Istovremeno, **18% ispitanika navodi da izbegava da je koristi**, dok **27% nema nepokretnu imovinu**. Dodatnih 10% nije želelo da odgovori (Tabela 14).

Među ispitanicima koji imaju nepokretnu imovinu, najveći deo je koristi u skladu sa ranijim planovima. Za **13% ispitanika ona ima veći značaj nego što su očekivali**, što može ukazivati na promenu potreba ili načina upravljanja raspoloživim resursima nakon odlaska u penziju. Sa druge strane, **18% navodi da izbegava korišćenje svoje imovine**, ali se iz ovog podatka ne može zaključiti zbog čega. Posebno je značajno da **više od četvrtine ispitanika (27%) nema nepokretnu imovinu**, odnosno ovaj potencijalni resurs za stanovanje, ostvarivanje dodatnog prihoda ili podmirivanje drugih potreba u starosti (Tabela 14).

Tabela 14: Da li ste, nakon odlaska u penziju, promenili način korišćenja ili upravljanja svojom nepokretnom imovinom?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Da, koristim je više nego što sam planirao	13	14	13	15	12	12	15	11	16	7	16	11	12
Da, koristim je kako sam planirao	32	32	31	32	32	29	36	29	28	47	32	32	31
Ne, izbegavam da je koristim	18	18	19	16	22	21	13	11	20	18	16	15	22
Nemam nepokretnu imovinu	27	29	25	26	25	31	26	37	29	15	23	34	26
Ne želi da odgovori	10	8	13	12	10	8	10	12	8	14	13	8	9
Ukupno	100												

Podaci o promenama u korišćenju nepokretne imovine pokazuju da ona za deo starijih predstavlja resurs kojim aktivno upravljaju nakon odlaska u penziju. Zato je ispitanicima koji su naveli promenu načina korišćenja postavljeno i pitanje **na koji način koriste ili su počeli da koriste svoju nepokretnu imovinu**. Bilo je moguće navesti više odgovora, zbog čega se procenti ne sabiraju do 100%.

Tabela 15: Na koji način koristite ili ste počeli da koristite svoju nepokretnu imovinu? (mogućnost više odgovora)

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Izdajem nepokretnu imovinu u zakup	30	32	27	32	31	25	31	31	27	36	17	30	38
Prodao sam nepokretnu imovinu	19	16	24	17	18	27	17	31	17	18	23	26	13
Koristim je intenzivnije nego ranije (npr. preseljenje, dodatni prostor)	30	28	31	38	25	27	26	24	31	29	37	9	35
Promenio sam namenu nepokretnosti	21	18	25	15	26	19	21	17	22	20	13	34	19
Na drugi način	6	8	2	3	6	6	10	0	6	9	14	2	2

Najčešći načini su **izdavanje nepokretne imovine u zakup i intenzivnije korišćenje nego ranije**, koje navodi po **30% ispitanika**. Promenu namene nepokretnosti navodi **21%**, dok je **19% prodao nepokretnu imovinu**. Još 6% navodi neki drugi način korišćenja (Tabela 15). Ovi rezultati pokazuju da nepokretna imovina za deo starijih predstavlja **aktivan resurs kojim se upravlja u periodu penzionisanja**, a ne samo imovinu koja se pasivno poseduje. Izdavanje može predstavljati dodatni prihod, intenzivnije korišćenje može biti način prilagođavanja životnim potrebama, dok promena namene ili prodaja mogu predstavljati promenu načina upravljanja imovinom.

Postoje i određene regionalne razlike. **Intenzivnije korišćenje nepokretne imovine najčešće se navodi u Beogradu (37%),** dok je u Vojvodini najzastupljenija **promena namene nepokretnosti (34%).** U ostatku Srbije **38% ispitanika navodi izdavanje nepokretnosti u zakup.** Prodaja se češće navodi u Vojvodini (26%) i Beogradu (23%) nego u ostatku Srbije (13%) (Tabela 15).

Ovi nalazi ukazuju da **nepokretna imovina za deo starijih predstavlja aktivan resurs u periodu penzionisanja** – kroz izdavanje može obezbediti dodatni prihod, dok intenzivnije korišćenje, promena namene ili prodaja mogu predstavljati načine prilagođavanja promenjenim životnim i finansijskim okolnostima. Istovremeno, treba imati u vidu da **27% ispitanika nema nepokretnu imovinu,** pa ovaj resurs nije dostupan značajnom delu starijih.

Nalazi o promenama troškova i teškoćama u prilagođavanju potrošnje prirodno vode ka pitanju kako starije osobe doživljavaju širi uticaj ekonomskih promena na svoj životni standard. Zbog toga je ispitanicima postavljeno pitanje **u kojoj meri su inflacija i rast cena uticali na kvalitet njihovog života.**

Na ukupnom uzorku, **43% ispitanika navodi da su inflacija i rast cena mnogo uticali na kvalitet njihovog života,** dok još **43% navodi umeren uticaj.** To znači da je ukupno **86% starijih osoba osetilo uticaj rasta cena,** dok samo 14% navodi da je uticaj bio mali ili da ga nije bilo. Prema uzrastu, najveći udeo onih koji navode veliki uticaj beleži se među osobama **od 70 do 74 godine (49%),** dok se prema polu ne uočavaju značajne razlike. Prema obrazovanju, veliki uticaj nešto češće navode osobe sa nižim obrazovanjem (52%), dok su regionalne razlike relativno male (Tabela 16).

Postoje male **rodne razlike.** Veliki uticaj navodi 44% muškaraca i 42% žena, dok umereni uticaj navodi 44% muškaraca i 43% žena. Žene nešto češće navode da je uticaj bio mali (**13% prema 7% muškaraca**), dok muškarci nešto češće navode da uticaja nije bilo (**5% prema 3% žena**) (Tabela 16).

Ovaj nalaz potvrđuje i povezuje prethodne rezultate istraživanja: **81% ispitanika navodi veće troškove zdravstva i lekova nego što su očekivali, 79% veće komunalne troškove, a 78% veće troškove hrane, dok je 79% imalo teškoće da prilagodi potrošnju penzijskim prihodima.** U tom kontekstu, inflacija i rast cena predstavljaju važan faktor finansijskog pritiska, koji se odražava ne samo na visinu izdataka već i na mogućnost starijih da očuvaju postojeći nivo potrošnje i kvalitet života. Zajedno, ovi rezultati pokazuju da je **rast cena jedan od značajnih faktora finansijske ranjivosti starijih osoba.** Uticaj inflacije ne ogleda se samo u tome što stariji plaćaju više, već i u potrebi da menjaju svoju potrošnju i prilagođavaju se prihodima koji ne rastu istom dinamikom (Tabela16).

Tabela 16: Koliko su inflacija i rast cena uticali na kvalitet Vašeg života?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Mnogo	43	44	42	40	41	49	44	52	44	32	39	44	45
Umereno	43	44	43	45	45	38	45	34	44	45	45	44	41

Malo	10	7	13	13	8	9	6	7	9	14	8	8	12
Nimalo	4	5	3	3	5	4	5	7	2	9	8	3	2
Ukupno	100												

4.4. Imovina, nasleđe i finansijske krize

Prethodni nalazi pokazali su da rast troškova i inflacija značajno utiču na kvalitet života starijih i njihovu sposobnost da usklade potrošnju sa raspoloživim prihodima. U takvim okolnostima, **imovina i ušteđevina mogu predstavljati važan dodatni resurs finansijske sigurnosti**, posebno u situacijama povećanih troškova ili neplaniranih izdataka. Zbog toga je u nastavku ispitano koje vrste imovine starije osobe poseduju i u kojoj meri mogu predstavljati raspoloživi resurs u starosti. U ovom kontekstu postavljeno je pitanje: **"Da li posedujete neku od sledećih vrsta imovine?"** Na ovo pitanje bilo je moguće dati više odgovora, pa se procenti ne sabiraju do 100%. Najzastupljeniji oblik imovine je **stan ili kuća, koji poseduje 64% ispitanika**, zatim **poljoprivredno zemljište (30%) i ušteđevina (27%)**. Zlato, nakit i druge vrednosti poseduje 10% ispitanika, dok **15% navodi da nema imovinu**. Dodatnih 7% nije želelo da odgovori (Tabela 17).

Struktura imovine pokazuje da se materijalna sigurnost starijih u velikoj meri oslanja na **nepokretnu imovinu**, dok je ušteđevina, kao neposredniji finansijski resurs, dostupna nešto više od četvrtine ispitanika. Istovremeno, **15% starijih nema imovinu**, što ukazuje da deo populacije nema ovu vrstu rezerve u slučaju finansijskih teškoća (Tabela 17).

Razlike se uočavaju prema polu, obrazovanju, uzrastu i mestu prebivališta. U našem uzorku stan ili kuću poseduje 62% muškaraca i **66% žena**, dok poljoprivredno zemljište poseduje **24% muškaraca i 38% žena**. Ušteđevinu navodi 26% muškaraca i 29% žena. Vrednosti poput zlata i nakita poseduje 9% muškaraca i 12% žena. Dok je ušteđevina najzastupljenija među osobama sa višim obrazovanjem (33%). Poljoprivredno zemljište je znatno češće prisutno van Beograda, dok se **zlato, nakit i druge vrednosti češće navode u Vojvodini (17%)** (Tabela 17).

Ovi nalazi su značajni i u svetlu prethodno utvrđenog podatka da **46% starijih, kada prihodi ne prate rast cena, koristi ušteđevinu za pokrivanje povećanih troškova**. To pokazuje da za deo starijih ušteđevina već ima funkciju finansijske rezerve, dok nepokretna imovina predstavlja širi, ali manje neposredno raspoloživ resurs.

Tabela 17: Da li posedujete neku od sledećih vrsta imovine?
(*mogućnost više odgovora*)

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Stan-kuća	64	62	66	68	62	65	59	44	67	69	63	63	65
Poljoprivredno zemljište	30	24	38	35	29	27	28	25	35	19	25	18	40
Ušteđevina	27	26	29	29	29	23	25	15	28	33	26	23	30

Vrednosti (zlato, nakit)	10	9	12	11	12	9	6	5	9	17	8	17	8
Nemam imovinu	15	18	11	10	16	19	19	22	14	14	15	16	15
Ne želi da odgovori	7	6	7	9	9	3	4	7	6	10	6	7	7

Pored toga što je važno znati koje vrste imovine starije osobe poseduju, značajno je razumeti i **kakvu ulogu ona ima u njihovom životu i finansijskoj sigurnosti**. Kroz pitanje „**Kako Vi doživljavate svoju imovinu?**“ želeli smo da saznamo da li je starije osobe pre svega vide kao sigurnost za nepredviđene situacije, nešto što treba sačuvati za naslednike ili kao resurs koji trenutno ne mogu ili ne žele da koriste. Najveći procenat ispitanika, **46%**, svoju imovinu doživljava kao **nešto što treba sačuvati za naslednike**, dok je za **30%** ona **sigurnost za vanredne situacije**. Istovremeno, 14% navodi da o imovini ne razmišlja, dok **9%** **smatra da je realno ne može koristiti**. Ovakva struktura odgovora pokazuje da se imovina među starijima pre svega doživljava kao **dugoročna vrednost i oblik sigurnosti**, a manje kao resurs koji se aktivno koristi za poboljšanje trenutne finansijske situacije (Tabela 18).

Razlike su posebno izražene prema **obrazovanju**. Među osobama sa višim obrazovanjem **39% imovinu vidi kao nešto što treba sačuvati za naslednike**, u poređenju sa 40% osoba sa osnovnim obrazovanjem ili sa 49% kod osoba sa srednjim obrazovanjem.. Sa druge strane, osobe sa višim obrazovanjem češće je vide kao sigurnost za vanredne situacije (39%), u odnosu na **25% sa niskim obrazovanjem isti procenat navodi da svoju imovinu realno ne može da koristi**, u poređenju sa 8% osoba sa srednjim i 2% sa višim obrazovanjem. Regionalno, **61% ispitanika u Vojvodini imovinu vidi kao nešto što treba sačuvati za naslednike**, dok je taj procenat 39% u Beogradu i 42% u ostatku Srbije. U Beogradu je veći udeo onih koji imovinu vide kao sigurnost za vanredne situacije (35%) (Tabela 18).

Ovi nalazi dopunjuju podatke o vrstama imovine koje starije osobe poseduju i pokazuju da **posedovanje imovine ne znači nužno i njeno aktivno korišćenje kao finansijskog resursa**. Za veliki deo ispitanika ona ima pre svega funkciju dugoročne sigurnosti i prenosa na narednu generaciju.

Nalaz je važan jer pokazuje da stariji **ne posmatraju imovinu prvenstveno kao finansijski resurs koji treba aktivirati**, već je za najveći broj njih ona nešto što treba sačuvati za buduće generacije. To može biti važno za razumevanje prethodnog nalaza da deo starijih poseduje nekretnine, ali ih ne koristi nužno kao izvor dodatnog prihoda ili za pokrivanje trenutnih troškova.

Tabela 18: Kako Vi doživljavate svoju imovinu?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/ fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Kao sigurnost za vanredne situacije	30	32	28	31	33	22	37	25	29	39	35	19	34
Kao nešto što treba sačuvati za naslednike	46	46	46	43	43	51	48	40	49	39	39	61	42
Kao nešto što realno ne mogu da koristim	9	6	13	9	8	11	8	25	8	2	10	8	9

Kao nešto o čemu ne razmišljam	14	16	12	16	16	14	6	11	14	18	15	13	15
Drugo*	1	1	1	1	0	1	2	0	0	2	2	0	1
Ukupno	100												

Da bismo sagledali da li bi imovina zaista bila aktivirana u slučaju ozbiljnih finansijskih teškoća, kroz pitanje „Ako bi došlo do ozbiljne finansijske krize, koliko biste verovatno koristili imovinu?“ ispitana je spremnost starijih da je koriste kao finansijsku rezervu. Želeli smo da vidimo u kojoj meri stariji svoju imovinu doživljavaju kao potencijalni resurs za prevazilaženje ozbiljne finansijske krize. Važno je jer se prethodno pokazalo da veliki deo ispitanika svoju imovinu vidi kao nešto što treba sačuvati za naslednike.

Na ukupnom uzorku, **27% ispitanika navodi da bi veoma verovatno koristilo svoju imovinu, dok bi 26% to učinilo delimično verovatno.** Ukupno, dakle, **53% bi verovatno koristilo imovinu u slučaju ozbiljne finansijske krize, dok bi 48% to učinilo malo verovatno ili nimalo** (Tabela 19).

Prema polu nema značajne razlike u ukupnoj spremnosti. Veoma verovatno bi imovinu koristilo **29% žena i 24% muškaraca**, dok bi je delimično verovatno koristilo 23% žena i 28% muškaraca. Ukupno, zbir kategorija „veoma“ i „delimično verovatno“ iznosi **52% kod muškaraca i 52% kod žena**, pa se u ukupnoj spremnosti da se imovina koristi razlika praktično gubi. Prema godinama starosti, prema obrazovanju i regionu razlike su manje izražene (Tabela 19).

Nalaz je posebno značajan u odnosu na prethodno pitanje: iako **46% ispitanika svoju imovinu vidi kao nešto što treba sačuvati za naslednike**, nešto više od polovine bi je ipak bilo spremno da aktivira u slučaju ozbiljne finansijske krize. To ukazuje da imovina može imati **dvostruku funkciju – porodičnu vrednost i potencijalnu finansijsku sigurnosnu mrežu** (Tabela 19).

Tabela 19: Ako bi došlo do ozbiljne finansijske krize, koliko biste verovatno koristili

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Veoma verovatno	27	24	29	27	26	25	29	37	23	31	27	25	28
Delimično verovatno	26	28	23	32	25	20	25	21	24	33	25	29	24
Malo verovatno	24	24	24	16	23	33	25	12	30	13	28	21	23
Nimalo	24	24	24	25	26	22	22	30	23	24	20	25	25
Ukupno	100												

Iako bi nešto više od polovine ispitanika koristilo svoju imovinu u slučaju ozbiljne finansijske krize, važno je razumeti šta ih u tome može sprečiti. Kroz pitanje „Šta Vas najviše sprečava da koristite imovinu?“ želeli smo da sagledamo koje prepreke starije osobe prepoznaju kada razmišljaju o korišćenju imovine kao finansijskog resursa. I kod ovog pitanja bilo je moguće izabrati više odgovora, pa se procenti ne sabiraju do 100%.

Najčešća prepreka je **želja da imovina ostane porodici**, koju navodi čak **67% ispitanika**. Slede emocionalna vezanost za imovinu (35%) To znači da za više od trećine starijih odluka o korišćenju ili raspolaganju imovinom nije samo finansijsko pitanje, već je povezana sa uspomenama, osećajem pripadnosti i ličnom istorijom. Pored toga neki ističu i činjenicu da **imovina nije lako unovčiva (19%)**. Strah od porodičnih sukoba navodi 14%, dok 7% ukazuje na pravne ili administrativne prepreke. Kod muškaraca i žena najvažnija prepreka je ista – **želja da imovina ostane porodici**. Navodi je 67% muškaraca i 66% žena. Međutim, žene nešto češće navode **emocionalnu vezanost** za imovinu (**41% prema 30% muškaraca**). Želja da imovina ostane porodici posebno je izražena kod osoba od **75 do 79 godina (73%)** i kod osoba sa srednjim obrazovanjem (70%) (Tabela 20).

Ovi nalazi dopunjuju prethodne rezultate i pokazuju da **posedovanje imovine ne znači nužno da je ona i raspoloživ finansijski resurs**. Iako bi 53% ispitanika verovatno koristilo imovinu u slučaju ozbiljne finansijske krize, za najveći broj njih postoji snažna želja da ona ostane porodici. Istovremeno, deo ispitanika je ograničen i praktičnom mogućnošću da imovinu pretvori u novac.

Tabela 20: Šta Vas najviše sprečava da koristite imovinu?
(mogućnost više odgovora)

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Želja da ostane porodici	67	67	66	66	66	73	58	60	70	61	66	69	66
Strah od porodičnih sukoba	14	15	14	11	17	14	14	19	14	13	18	8	15
Emocionalna vezanost	35	30	41	31	38	37	34	49	32	35	28	42	36
Pravne / administrativne prepreke	7	9	5	6	8	9	6	4	6	13	10	11	4
Strah od gubitka prava na pomoć	3	4	2	4	5	1	2	4	3	5	6	0	4
Imovina nije lako unovčiva	19	18	19	19	18	17	22	25	19	15	16	16	22
Drugo*	3	3	2	3	2	2	5	0	2	7	3	0	4

Prethodni nalazi pokazali su da želja da imovina ostane porodici, emocionalna vezanost i teškoće u njenom unovčavanju mogu ograničiti njeno korišćenje. Kako bismo sagledali da li posedovanje imovine može predstavljati i prepreku u pristupu podršci, ispitanicima smo postavili pitanje „**Da li ste ikada odustali od traženja pomoći jer posedujete imovinu?**“ **32% ispitanika navodi da je nekada odustalo od traženja pomoći zbog posedovanja imovine**, dok 52% to nije učinilo, a 16% nije sigurno. Ovaj nalaz pokazuje da za gotovo trećinu ispitanika posedovanje imovine može biti povezano sa odlukom da ne zatraže potrebnu podršku (Tabela 21).

Prema polu, razlike su relativno male, dok se prema uzrastu izdvaja grupa od **65 do 69 godine, u kojoj je 38% ispitanika odustalo od traženja pomoći**, kod 75–79 godina 26%, a kod osoba od 80 i više godina takođe 26%. Izraženije su regionalne razlike: u ostatku Srbije ovaj odgovor navodi 39% ispitanika, u Beogradu 19%, a

u Vojvodini 31%. Istovremeno, u Beogradu je najveći udeo neodlučnih ispitanika (22%) (Tabela 21).

Ovi rezultati dodatno osvetljavaju odnos između posedovanja imovine i finansijske sigurnosti. Imovina ne mora uvek predstavljati neposredno dostupan finansijski resurs, a njeno posedovanje može biti povezano i sa odustajanjem od traženja pomoći. Ipak, na osnovu ovog pitanja nije moguće utvrditi da li su ispitanici zaista bili isključeni iz određenih oblika podrške ili su sami procenili da zbog imovine nemaju pravo na njih. Nalaz ukazuje na potrebu za boljim informisanjem starijih osoba o uslovima za ostvarivanje različitih oblika pomoći, posebno onih koji poseduju imovinu, ali nemaju dovoljno raspoloživih prihoda za podmirivanje svakodnevnih potreba.

Ovaj rezultat je značajan jer pokazuje da **posedovanje imovine ne garantuje automatski veću finansijsku sigurnost**. Naprotiv, za deo starijih ono može biti povezano sa osećajem da zbog svoje imovine nisu podobni za određene oblike pomoći, zbog čega od njih i odustaju.

Tabela 21: Da li ste ikada odustali od traženja pomoći jer posedujete imovinu?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Da	32	33	30	38	33	26	26	26	32	33	19	31	39
Ne	53	49	57	48	53	55	58	65	55	38	59	55	48
Ne znam	16	18	13	14	14	19	15	9	13	30	22	14	13
Ukupno	100												

Prethodni nalazi pokazali su da imovina za veliki deo starijih osoba ima značajnu porodičnu vrednost, ali i da njeno posedovanje može uticati na odluke o korišćenju finansijskih resursa i traženju pomoći. U nastavku smo želeli da sagledamo **koliko razmišljanje o budućim naslednicima utiče na sadašnje finansijske odluke**, pa je ispitanicima postavljeno pitanje „U kojoj meri očekivanja u vezi sa nasleđem utiču na Vaše finansijske odluke danas?“ 11% ispitanika navodi da očekivanja u vezi sa nasleđem mnogo utiču na njihove finansijske odluke, a 46% da utiču umereno. **To znači da kod ukupno 57% ispitanika nasleđe ima veliki ili umeren uticaj na sadašnje finansijske odluke.** Sa druge strane, 19% navodi mali, a 25% nikakav uticaj. Dakle, više od polovine ispitanika na neki način uzima u obzir **buduće nasleđe kada donosi sadašnje finansijske odluke.** To je važan nalaz jer pokazuje da odluke o imovini u starosti nisu usmerene samo na trenutnu finansijsku sigurnost, već i na ono što će se dogoditi sa imovinom nakon njihove smrti (Tabela 22).

Postoje izražene **rodne razlike**. Kod muškaraca 15% navodi da očekivanja u vezi sa nasleđem mnogo utiču na njihove odluke, a 40% da utiču umereno. Kod žena je uticaj nešto drugačiji: 7% navodi veliki uticaj, dok čak 52% navodi umeren uticaj. Istovremeno, 27% muškaraca kaže da očekivanja u vezi sa nasleđem nimalo ne utiču na njihove odluke, u poređenju sa 21% žena (Tabela 22). Regionalno, veliki ili umeren uticaj najčešće navode ispitanici iz ostatka Srbije (53%), zatim iz Vojvodine (71%) i Beograda (51%) (Tabela 22).

Ovi rezultati dopunjuju prethodne i pokazuju da za značajan deo starijih nasleđe nije samo pitanje budućeg prenosa imovine, već i faktor koji utiče na današnje finansijske odluke. Želja da imovina ostane budućim generacijama može uticati na spremnost starijih da je koriste za sopstvene potrebe, čak i kada bi im ona mogla pružiti dodatnu finansijsku sigurnost.

Tabela 22: U kojoj meri očekivanja u vezi sa nasleđem utiču na Vaše finansijske odluke danas?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Mnogo	11	15	7	14	13	7	11	18	12	6	15	15	7
Umereno	46	40	52	38	47	48	54	42	47	44	36	56	46
Malo	19	18	19	22	14	21	17	28	18	16	18	16	21
Nimalo	25	27	21	26	26	25	18	12	24	34	31	14	26
Ukupno	100												

Prethodni nalazi pokazali su da imovina za starije osobe ima različite uloge – od očuvanja porodičnog nasleđa do obezbeđivanja finansijske rezerve u kriznim situacijama. **Da bismo sagledali u kojoj meri posedovanje imovine zaista doprinosi osećaju sigurnosti**, ispitanicima je postavljeno pitanje „**Koja izjava Vas najbolje opisuje?**“ Najveći procenat ispitanika, **58%**, navodi da im **imovina daje osećaj sigurnosti**. To znači da više od polovine starijih svoju imovinu doživljava kao važan oblik sigurnosti i zaštite. Ovaj rezultat je posebno značajan imajući u vidu da je stan ili kuća najzastupljeniji oblik imovine među ispitanicima. Međutim, čak **30% ispitanika kaže: „Imam imovinu, ali mi ne poboljšava svakodnevnu sigurnost.“** To je veoma važan nalaz, jer pokazuje da **posedovanje imovine samo po sebi ne znači i finansijsku sigurnost**. Imovina može imati vrednost, ali istovremeno ne mora omogućavati starijoj osobi da lakše podmiri svakodnevne troškove ili odgovori na finansijske potrebe. Još **4% ispitanika navodi da im imovina otežava pristup pomoći, dok 8% nema imovinu.**

Između muškaraca i žena nema velikih razlika. **57% muškaraca i 59% žena** navodi da imovina daje osećaj sigurnosti. Istovremeno, 30% muškaraca i 29% žena kaže da imaju imovinu, ali da im ona ne poboljšava svakodnevnu sigurnost (Tabela 23).

Sa godinama se vidi zanimljiva razlika. Kod osoba od **65–69 godina**, 54% navodi da imovina daje osećaj sigurnosti, dok je taj procenat kod osoba od 70–74 godine **60%**, a kod osoba od 75–79 godina čak **58%**. Kod najstarijih, osoba od 80 i više godina, ovaj procenat pada na **62%**. Istovremeno, upravo među najstarijima **26%** navodi da ima imovinu, ali da ona ne poboljšava njihovu svakodnevnu sigurnost (Tabela 23).

Imovina najčešće predstavlja osećaj sigurnosti kod osoba sa **osnovnim obrazovanjem obrazovanjem (67%)**, dok je taj procenat 64% kod osoba sa višom školom ili fakultetom i 54% kod osoba sa srednjim obrazovanjem. Regionalno, osećaj sigurnosti najčešće navode ispitanici iz ostatka Srbije (65%) i Vojvodini (56%), dok je u Beogradu taj procenat 49% (Tabela 23).

Ovi rezultati zaokružuju prethodne nalaze o odnosu starijih prema imovini. Iako za većinu ona predstavlja izvor sigurnosti, gotovo trećina ispitanika poseduje imovinu koja im ne doprinosi svakodnevnoj sigurnosti. To potvrđuje važnost razlikovanja posedovanja imovine od njene stvarne dostupnosti i mogućnosti da se koristi za podmirivanje životnih potreba.

Tabela 23: Koja izjava Vas najbolje opisuje?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Imam imovinu, ali mi ne poboljšava svakodnevnu sigurnost	30	30	29	36	26	30	26	25	31	28	36	35	23
Imovina mi daje osećaj sigurnosti	58	57	59	54	60	58	62	67	54	64	49	56	65
Imovina mi otežava pristup pomoći,	4	3	4	3	5	4	2	9	4	1	6	4	2
Nemam imovinu	8	9	7	6	9	9	11	0	11	7	8	5	11
Ukupno	100												

4.5. Privatne penzije

S obzirom na to da se većina ispitanika prvenstveno oslanja na penziju kao osnovni izvor prihoda, važno je sagledati u kojoj meri su upoznati sa mogućnostima dodatnog finansijskog obezbeđenja za starost. Jedan od aspekata finansijske pismenosti u tom kontekstu odnosi se na poznavanje i razumevanje dobrovoljnih privatnih penzionih fondova.

Na ukupnom uzorku, **73% ispitanika navodi da je ranije čulo za dobrovoljne privatne penzione fondove**, dok 27% nije upoznato sa njima. Razlike prema polu su male: za njih je čulo 75% žena i 72% muškaraca. Informisanost opada sa povećanjem starosti. Dok je za dobrovoljne privatne penzione fondove čulo 82% ispitanika uzrasta 65–69 godina, taj procenat pada na 58% među osobama starim 80 i više godina. Razlike su prisutne i prema obrazovanju: fondove poznaje 78% ispitanika sa višom školom ili fakultetom, 73% sa srednjom školom i 67% sa osnovnim obrazovanjem. Regionalno, informisanost je najviša u ostatku Srbije (82%), zatim u Vojvodini (70%), dok je najniža u Beogradu (62%) (Tabela 24).

Tabela 24. Da li ste ranije čuli za dobrovoljne privatne penzione fondove?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Da	73	72	75	82	74	73	58	67	73	78	62	70	82
Ne	27	28	25	18	26	27	43	33	27	22	38	30	18
Ukupno	100												

Međutim, **poznavanje postojanja privatnih penzionih fondova ne znači i razumevanje načina funkcionisanja**. Iako je 73% ispitanika čulo za dobrovoljne privatne penzije fondove, samo 13% ispitanika navodi da dobro razume kako funkcionišu, dok ih 29% razume delimično. Čak 32% ih uopšte ne razume. Dakle, **42% ima dobro ili delimično razumevanje, dok 58% ima slabo ili nikakvo razumevanje** (Tabela 25).

Razlike su izraženije prema **uzrastu i obrazovanju**. Dobro razumevanje navodi 21% ispitanika uzrasta 65–69 godina, ali samo 3% osoba starijih od 80 godina. Istovremeno, 44% najstarijih ispitanika uopšte ne razume funkcionisanje fondova. Prema obrazovanju, dobro razumevanje navodi 23% osoba sa višom školom ili fakultetom, 13% sa srednjom školom i samo 3% sa osnovnim obrazovanjem. Kod osoba sa osnovnim obrazovanjem 40% uopšte ne razume kako fondovi funkcionišu (Tabela 25).

Razlike prema polu i regionu su manje izražene. Dobro razumevanje navodi 15% muškaraca i 11% žena, dok je prema regionu taj procenat 17% u Vojvodini, 10% u Beogradu i 14% u ostatku Srbije (Tabela 25).

Nalaz pokazuje da **poznavanje postojanja finansijskog proizvoda nije isto što i njegovo razumevanje**. Zbog toga bi finansijska edukacija u ovoj oblasti trebalo da bude usmerena na praktično i razumljivo objašnjavanje načina funkcionisanja fondova, mogućih koristi i rizika, kao i elemenata na koje treba obratiti pažnju pri donošenju odluka.

Tabela 25: Koliko razumete kako oni funkcionišu?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Dobro	13	15	11	21	17	7	3	3	13	23	10	17	14
Delimično	29	24	36	35	30	25	21	27	26	37	30	27	29
Slabo	26	27	24	20	22	32	33	30	24	26	25	25	27
Uopšte ne	32	35	29	24	31	35	44	40	37	14	35	31	31
Ukupno	100												

Nakon sagledavanja nivoa informisanosti i razumevanja dobrovoljnih privatnih penzionih fondova, postavlja se pitanje **šta najbolje opisuje situaciju ispitanika** – da li su o ovoj mogućnosti razmišljali, da li su je koristili ili je i dalje nisu razmatrali. Na ukupnom uzorku, **48% ispitanika nikada nije razmišljalo** o dobrovoljnom privatnom penzionom fondu. Dalje, 24% je razmišljalo o tome, ali nikada nije uplaćivalo, dok je **10% ranije uplaćivalo, a samo 4% trenutno uplaćuje**. Još 14% ispitanika nije sigurno kako da opiše svoju situaciju (Tabela 26).

Razlike prema polu su male, dok su izraženije prema **uzrastu i obrazovanju**. Među osobama od 65–69 godina 36% nikada nije razmišljalo o fondu, u poređenju sa 61% osoba od 75–79 godina i čak **73% osoba starijih od 80 godina**. Istovremeno, 29% najmlađih ispitanika razmišljalo je o ovoj mogućnosti, ali nije uplaćivalo, dok je taj procenat među najstarijima 14% (Tabela 26).

Prema obrazovanju, ovi fondovi su najmanje razmatrani među osobama sa osnovnim obrazovanjem: **64% nikada nije razmišljalo o njima**, u poređenju sa 48%

osoba sa srednjom školom i 37% osoba sa višom školom ili fakultetom. Regionalne razlike su manje izražene, dok u Vojvodini fond trenutno uplaćuje 5% ispitanika, a u Beogradu i ostatku Srbije po 3% (Tabela 26).

Posmatrano zajedno sa prethodnim nalazima, rezultat pokazuje da **informisanost i razumevanje ne znače nužno i primenu u praksi**. Iako je 73% ispitanika čulo za dobrovoljne privatne penzione fondove, a 42% ih dobro ili delimično razume, samo 4% ih trenutno koristi.

Tabela 26: Šta najbolje opisuje Vašu situaciju?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Trenutno uplaćujem	4	3	4	8	3	2	0	3	2	9	3	5	3
Uplaćivao sam ranije	10	9	11	12	16	6	1	7	11	11	10	9	11
Razmišljao sam, ali nisam uplaćivao	24	24	25	29	30	19	14	15	26	26	12	31	28
Nikada nisam razmišljao	48	49	48	36	36	61	73	64	48	37	47	46	50
Ne znam	14	15	12	14	14	12	13	11	13	17	27	9	8
Ukupno	100												

Nakon pitanja o tome da li i koliko ispitanici razumeju funkcionisanje dobrovoljnih privatnih penzionih fondova, važno je sagledati i **čemu, po njihovom mišljenju, privatne penzije služe** – odnosno kako razumeju njihovu osnovnu namenu. Najveći broj ispitanika, **51%**, smatra da privatne penzije treba da **dopune državnu penziju**. Dalje, 14% ih povezuje sa pokrivanjem zdravstvenih i negovateljskih troškova, 9% smatra da treba da zamene državnu penziju, dok 3% smatra da su namenjene naslednicima. Čak **22% ispitanika ne zna** čemu su privatne penzije namenjene (Tabela 27).

Razlike prema polu su male, dok su izraženije prema **obrazovanju i regionu**. Da privatna penzija treba da dopuni državnu smatra 62% osoba sa višom školom ili fakultetom, 50% sa srednjom školom i 44% sa osnovnim obrazovanjem. Istovremeno, **22% osoba sa osnovnim obrazovanjem ne zna** njenu namenu, u poređenju sa 17% najobrazovanijih. U Beogradu 48% ispitanika privatnu penziju vidi kao dopunu državnoj, u poređenju sa 49% u Vojvodini i 55% u ostatku Srbije (Tabela 27).

U svakom slučaju više od polovine ispitanika (**51%**) privatnu penziju prepoznaje kao **dopunu državnoj penziji**, ali čak **22% ne zna njenu osnovnu namenu**, pri čemu je nepoznavanje izraženije među osobama sa nižim nivoom obrazovanja i najstarijim ispitanicima.

Tabela 27: Čemu su privatne penzije, po Vašem mišljenju, namenjene?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Zameni državnu penziju	9	10	9	16	4	11	6	14	9	8	14	8	7
Dopuni državnu penziju	51	48	57	53	51	48	55	44	50	62	48	49	55
Pokrije zdravstvene -negovne troškove	14	15	13	13	17	14	11	14	14	14	6	15	19
Ostane naslednicima	3	5	0	1	3	2	9	7	3	0	2	10	0
Ne znam	22	22	21	17	25	25	19	22	23	17	29	18	19
Ukupno	100												

Najčešći razlog zbog kojeg ispitanici nisu uplaćivali ili su prestali da uplaćuju u dobrovoljne privatne penzije fondove jeste **nizak prihod (36%)**. Slede **nepoverenje (29%)**, **nedostatak informacija (25%)** i **porodični i/ili drugi prioriteti (22%)**. Nesigurnost u dugoročnu korist navodi 20%, dok 19% ispitanika nije znalo da dobrovoljni privatni penzioni fondovi postoje. Ovi nalazi pokazuju da se prepreke ne odnose samo na finansijske mogućnosti, već i na **informisanost i poverenje**. Razlike su vidljive i kada se podaci posmatraju prema polu, uzrastu, obrazovanju i region (Tabela 28).

Prema polu, nizak prihod je podjednako zastupljen kod muškaraca i žena (36%). Muškarci nešto češće navode nepoverenje i dugoročnu nesigurnost, dok žene nešto češće ističu nedostatak informacija i porodične ili druge prioritete. **Prema uzrastu**, nizak prihod je posebno izražen kod osoba od 65 do 69 godina (40%), dok se u ovoj grupi izdvaja nepoverenje (34%). Kod najstarijih, osoba od 80 i više godina, izraženi su nedostatak informacija (36%) i dugoročna nesigurnost (33%). **Prema obrazovanju**, nizak prihod je znatno češća prepreka kod osoba sa osnovnim obrazovanjem (48%) nego kod osoba sa višom školom ili fakultetom (17%). Kod najobrazovanijih, s druge strane, više se izdvajaju nedostatak informacija (31%) i nesigurnost u dugoročnu korist (35%) (Tabela 28).

Sve zajedno, nalazi pokazuju da odluku o privatnoj penzijskoj štednji oblikuje više faktora. Finansijska mogućnost izdvajanja jeste najčešća prepreka, ali su značajni i poverenje i informisanost. Zato unapređenje finansijske pismenosti treba povezati sa **realnim finansijskim mogućnostima starijih i jasnim informacijama o koristima i rizicima privatne penzijske štednje**.

Tabela 28: Zašto niste uplaćivali ili ste prestali? (mogućnost više odgovora)

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Nizak prihod	36	36	36	40	35	35	31	48	39	17	21	39	43
Nedostatak informacija	25	23	26	20	22	26	36	30	21	31	22	26	25
Nepoverenje	29	30	27	34	24	29	30	32	29	27	21	29	34
Nesigurnost dugoročno	20	22	19	18	19	17	33	10	18	35	18	19	22
Porodični i ili drugi prioriteti	22	20	24	20	23	26	15	23	21	22	15	18	28
Nisam znao da postoji	19	17	21	12	18	25	24	25	21	11	27	15	16
Drugo	6	6	7	4	7	5	10	6	4	12	9	7	3

Pitanje „Koliko imate poverenja u privatne penzione fondove?“ pokazuje nivo poverenja starijih u ovaj oblik dugoročne štednje. Samo **4% ispitanika ima mnogo, a 21% umereno poverenja**, dok **31% ima malo, a 18% nimalo poverenja**. Dodatnih **26% ne zna da proceni** svoj nivo poverenja. Dakle, malo ili nimalo poverenja ima **49% ispitanika**, gotovo dvostruko više od onih koji imaju mnogo ili umereno poverenja (25%) (Tabela 29).

Razlike prema polu su male, dok su izraženije prema **uzrastu i obrazovanju**. Poverenje je najviše među osobama od 65 do 69 godina, dok se kod starijih grupa smanjuje. Kod osoba od 80 i više godina čak **41% ne može da proceni svoj nivo poverenja**. Prema obrazovanju, mnogo ili umereno poverenja ima **34% osoba sa višom školom ili fakultetom**, naspram 14% osoba sa osnovnim obrazovanjem ili manje. U Vojvodini ovaj udeo iznosi 27%, dok je u beogradu posebno visok procenat onih koji ne mogu da procene svoje poverenje (36%) (Tabela 29).

Nalaz se nadovezuje na prethodno pitanje, gde je **29% ispitanika navelo nepoverenje kao razlog neuplaćivanja ili prekida uplata**. Istovremeno, veliki udeo odgovora „ne znam“ ukazuje i na značaj **informisanosti i razumevanja funkcionisanja fondova**. Poverenje je značajna prepreka korišćenju privatnih penzionih fondova, pa pored informisanja treba jačati i **razumevanje njihovog funkcionisanja, koristi i rizika**.

Tabela 29: Koliko imate poverenja u privatne penzione fondove?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Mnogo	4	5	3	9	5	1	0	0	4	7	3	5	4
Umereno	21	17	25	27	23	18	10	14	20	27	19	22	21
Malo	31	32	30	29	27	33	39	40	31	25	24	29	37
Nimalo	18	19	17	18	20	22	10	15	18	21	17	17	20
Ne znam	26	27	24	18	25	26	41	32	26	20	36	27	18
Ukupno	100												

Pitanje „Kako doživljavate privatne penzije u Srbiji?“ pokazuje kako stariji vide njihovu dostupnost, rizik i ulogu u finansijskoj sigurnosti. Najčešći odgovori su da su privatne penzije „**važne, ali nedostupne većini**“ (26%) i „**namenjene uglavnom imućnijima**“ (26%). Dalje, 19% ih smatra previše rizičnim, dok ih samo 10% vidi kao neophodnu dopunu državnoj penziji. Čak 20% ispitanika ne zna kako da ih opiše. Ovakav obrazac ukazuje na **rezervisan odnos prema privatnim penzijama**, koji je povezan sa dostupnošću, imovinskim statusom i percepcijom rizika (Tabela 30).

Prema uzrastu, osobe od **65 do 69 godina** češće ih vide kao važne, ali nedostupne većini (36%), dok je kod starijih izraženiji odgovor „ne znam“ (24%) kod osoba od 75 do 79 i (23%) kod najstarijih (Tabela 30). Privatne penzije se najčešće doživljavaju kao **nedostupne ili namenjene imućnijima**, a znatno ređe kao uobičajena dopuna državnoj penziji. Uz nisko poverenje i nedovoljno razumevanje njihovog funkcionisanja, to predstavlja važnu prepreku njihovom širem prihvatanju.

Tabela 30: Privatne penzije u Srbiji su:

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Važne, ali nedostupne većini	26	28	23	36	25	17	24	27	25	27	25	27	26
Namenjene uglavnom imućnijima	26	25	27	11	33	32	29	25	27	23	19	25	30
Previše rizične	19	16	22	19	18	20	16	19	21	12	16	20	20
Neophodna dopuna državnoj penziji	10	10	9	17	5	7	9	5	10	13	5	11	11
Ne znam	20	21	19	17	20	24	23	23	18	25	35	16	13
Ukupno	100												

4.6. Digitalne finansije i finansijske prevare

Digitalizacija finansijskih usluga sve više utiče na način na koji građani upravljaju novcem, obavljaju plaćanja i koriste bankarske usluge. Za starije osobe ona može doneti veću dostupnost i jednostavnost, ali istovremeno otvoriti pitanja **digitalne uključenosti, bezbednosti i zaštite od finansijskih prevara**. U ovom delu ispituje-mo korišćenje digitalnih finansijskih usluga, kao i iskustva i znanja starijih u vezi sa potencijalnim finansijskim prevarama.

Pitanje „**Da li koristite digitalne finansijske usluge?**“ (npr. *mobilno ili internet bankarstvo, kartice, online plaćanja*) pokazuje u kojoj meri su stariji uključeni u savremene načine obavljanja finansijskih transakcija. Na ukupnom uzorku, **47% ispitanika koristi digitalne finansijske usluge, dok ih 53% ne koristi**. Korišćenje je nešto češće kod muškaraca (49%) nego kod žena (44%), ali su mnogo izraženije razlike prema **uzrastu i obrazovanju**. Kod osoba od **65 do 69 godina** digitalne finansijske usluge koristi 67%, dok taj procenat pada na 25% među osobama od 80 i više godina. Još veća razlika postoji prema obrazovanju: usluge koristi samo **7% osoba sa osnovnim obrazovanjem ili manje**, naspram **68% osoba sa višom školom ili fakultetom**. Regionalno, korišćenje je najzastupljenije u Beogradu (58%), zatim u Vojvodini (48%), dok u ostatku Srbije iznosi 40% (Tabela 31).

Nalaz pokazuje da digitalna uključenost nije ravnomerno raspoređena među starijima. Posebno su važne razlike prema uzrastu i obrazovanju, jer ograničeno korišćenje digitalnih finansijskih usluga može značiti i manji pristup savremenim finansijskim uslugama, ali i potrebu za dodatnom podrškom u bezbednom korišćenju digitalnih alata. Ovi nalazi pokazuju da sa razvojem digitalnih tehnologija možemo produbiti već postojeće razlike među različitim grupama starijih osoba.

Tabela 31: Da li koristite digitalne finansijske usluge? (npr. mobilno ili internet bankarstvo, kartice, online plaćanja)

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Da	47	49	44	67	53	33	25	7	50	68	58	48	40
Ne	53	51	56	33	47	67	75	93	50	32	42	52	60
Ukupno	100												

Pitanje „Koliko se osećate sigurno pri korišćenju digitalnih finansijskih usluga?“ pokazuje koliko se stariji osećaju sigurno i samostalno pri korišćenju mobilnog i internet bankarstva, platnih kartica i online plaćanja. Važno je jer samo korišćenje digitalnih finansijskih usluga ne znači nužno da se osoba u njihovom korišćenju oseća sigurno. Na ukupnom uzorku, **14% se oseća veoma sigurno, 34% delimično sigurno, dok se 52% oseća nesigurno**. Dakle, gotovo svaki drugi ispitanik koji koristi ili poznaje ove usluge nema dovoljno sigurnosti u njihovo korišćenje (Tabela 32).

Razlike prema polu su male, dok su prema **uzrastu izrazite**: nesigurnost raste sa 33% među osobama od 65 do 69 godina na čak **73% među osobama od 80 i više godina**. Prema obrazovanju, nesigurnost je najizraženija kod osoba sa osnovnim obrazovanjem ili manje (**85%**). U Vojvodini se nesigurno oseća 52% ispitanika, u ostatku Srbije 58%, a u Beogradu 42% (Tabela 32).

Tabela 32: Koliko se osećate sigurno pri korišćenju digitalnih finansijskih usluga?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Veoma	14	16	13	23	17	9	4	3	13	27	15	23	10
Delimično	34	34	33	45	36	27	24	12	35	44	44	25	32
Nesigurno	52	50	54	33	47	64	73	85	52	28	42	52	58
Ukupno	100												

Pitanje „Da li ste u poslednje vreme dobijali sumnjive pozive, poruke ili mejlove u vezi sa novcem ili finansijskima?“ pokazuje izloženost starijih potencijalnim pokušajima finansijskih prevara. Na ukupnom uzorku, **16% ispitanika** navodi da je

dobijalo takve pozive, poruke ili mejlove, dok **72% nije**, a **12% ne zna ili se ne seća**. Dakle, približno svaki **šesti ispitanik** imao je ovakvo iskustvo (Tabela 33).

Prema polu, sumnjive kontakte češće navode **muškarci (19%) nego žene (12%)**. Prema uzrastu, najviše ih je među osobama od 70 do 74 godine (20%), dok su razlike prema obrazovanju pokazuju da je najviše takvih poziva bilo u grupi koja je završila srednju školu (18%), pa onda među visokoobrazovanim (16%). Regionalno, najveći procenat beleži se u **ostatku Srbije (20%)**, u odnosu na 14% u Beogradu i 11% u Vojvodini (Tabela 33).

U svakom slučaju svaki šesti stariji ispitanik već je bio izložen sumnjivom finansijskom kontaktu, što potvrđuje potrebu za praktičnim znanjima o **zaštiti novca i ličnih podataka i prepoznavanju pokušaja prevare**.

Tabela 33: Da li ste u poslednje vreme dobijali sumnjive pozive, poruke ili mejlove u vezi sa novcem ili finansijama?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Da	16	19	12	16	20	13	14	8	18	16	14	11	20
Ne	72	70	75	68	66	78	83	85	69	73	77	76	67
Ne znam-Ne sećam se	12	11	13	17	14	9	4	7	13	12	9	13	13
Ukupno	100												

Pitanje „**Ako Vas neko kontaktira i predstavi se kao banka ili druga finansijska institucija i zatraži lične ili finansijske podatke, šta biste prvo uradili?**“ ispituje kako bi stariji reagovali na potencijalni pokušaj finansijske prevare. Najviše ispitanika, **49%**, navodi da bi **prekinulo kontakt**, dok bi po **21%** proverilo informaciju tako što bi kontaktiralo banku ili drugu instituciju, odnosno konsultovalo porodicu ili osobu od poverenja. **8% ne zna šta bi uradilo**, a **2%** bi dalo tražene podatke (Tabela 34).

Razlike prema polu su male, dok se prema uzrastu izdvajaju najstariji: među osobama od 80 i više godina **56% bi prekinulo kontakt**, **19% bi se konsultovalo sa osobom od poverenja**, a **11% ne zna kako bi reagovalo**. Prema obrazovanju, osobe sa višim obrazovanjem češće bi samostalno proverile informaciju kod banke (30%), u odnosu na 10% osoba sa osnovnim obrazovanjem ili manje, ali su podaci ujednačeni kod odgovora „prekinuo bih kontakt“. U Beogradu bi kontakt prekinulo 66% ispitanika, naspram 35% u Vojvodini i 45% u ostatku Srbije (Tabela 34). Nalaz se nadovezuje na prethodni podatak da je **16% starijih već bilo izloženo sumnjivim finansijskim pozivima, porukama ili mejlovima**. Iako većina pokazuje oprez, deo ispitanika nije siguran kako da reaguje.

Ključna poruka kod ovog pitanja je da stariji znaju jednostavno pravilo – **ne davati podatke, prekinuti sumnjiv kontakt i informaciju proveriti direktno kod banke ili druge institucije**, a po potrebi potražiti pomoć osobe od poverenja.

Tabela 34: Ako Vas neko kontaktira i predstavi se kao banka ili druga finansijska institucija i zatraži lične ili finansijske podatke, šta biste prvo uradili?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Dao bih tražene podatke	2	2	1	2	1	2	3	4	2	0	2	2	1
Prekinuo bih kontakt	49	45	54	40	51	51	56	51	47	52	66	35	45
Pitao bih porodicu ili osobu od poverenja	21	23	18	21	21	22	19	21	25	9	10	33	21
Sam bih kontaktirao banku ili instituciju	21	21	21	27	20	20	11	10	20	30	12	23	25
Ne znam	8	9	7	10	7	5	11	15	6	9	9	7	8
Ukupno	100												

Nakon pitanja o tome kako bi reagovali na sumnjiv kontakt, ispitanici su odgovarali i na pitanje **da li znaju kome se prijavljuje sumnja na finansijsku prevaru**. Kao što smo videli u predhodnom pitanju, dok bi 49% ispitanika u takvoj situaciji prekinulo kontakt, samo **27% zna kome da prijavi prevaru**, dok 73% to ne zna. To pokazuje da, pored prepoznavanja i izbegavanja rizičnih situacija, postoji značajan nedostatak informacija o tome šta preduzeti nakon sumnje na prevaru (Tabela 35).

Razlike prema polu su umerene – **32% žena i 23% muškaraca** zna kome da prijavi prevaru. Prema uzrastu, informisanost opada sa godinama: pa tako 15% osobama od 80 i više godina zna kome treba da prijavi finansijsku prevaru. Prema obrazovanju, procenat raste sa **16% među osobama sa osnovnim obrazovanjem ili manje** na 28% kod srednjeg i 31% kod višeg obrazovanja. U Beogradu 12% zna kome da prijavi prevaru, u Vojvodini 26% i ostatku Srbije po 36% (Tabela 35).

Ovi nalazi ukazuju da finansijska pismenost u oblasti zaštite od prevara treba da obuhvati tri praktična koraka: **prepoznati prevaru, bezbedno reagovati i znati kome se obratiti za prijavu i pomoć**. Posebnu pažnju u tom smislu zahtevaju najstariji i osobe sa nižim nivoom obrazovanja.

Tabela 35: Da li znate kome se prijavljuje sumnja na finansijsku prevaru?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Da	27	23	32	29	33	26	15	16	28	31	12	26	36
Ne	73	77	68	71	67	74	85	84	72	69	88	74	64
Ukupno	100												

4.7. Digitalne usluge finansijskih institucija i osećaj sigurnosti

Digitalne finansijske usluge mogu starijima olakšati pristup novcu i finansijskim uslugama, ali njihovo korišćenje zavisi i od toga koliko su razumljive, dostupne i sigurne te usluge. U tom kontekstu, ispitanicima je postavljeno pitanje „**Kada koristite digitalne finansijske usluge (npr. bankarske aplikacije, kartice), u kojoj meri smatrate da su one jasne, razumljive i bezbedne za korišćenje?**“ Pri tumačenju rezultata važno je imati u vidu da je među odgovorima bila i opcija „ne koristim digitalne finansijske usluge“.

Na ukupnom uzorku, **13%** ispitanika smatra da su digitalne finansijske usluge potpuno jasne, razumljive i bezbedne, a **27% delimično**. Nasuprot tome, 18% ih ocenjuje kao malo, a 9% kao nimalo jasne, razumljive i bezbedne. Čak **34% ih ne koristi**, pa ne može da proceni njihovu bezbednost i razumljivost. Razlike prema polu su male, dok su prema **uzrastu i obrazovanju izraženije**. Među osobama od 65–69 godina, 52% daje potpuno ili delimično pozitivnu procenu, dok je kod osoba od 80 i više godina taj procenat **23%**, a čak **54% ih ne koristi** digitalne finansijske usluge. Prema obrazovanju, nekorisćenje je najizraženije među osobama sa osnovnim obrazovanjem ili manje (**60%**), u poređenju sa 23% kod osoba sa višim obrazovanjem ili fakultetom. Regionalno, pozitivne procene su nešto češće u Beogradu i Vojvodini, dok je nekorisćenje najizraženije u ostatku Srbije (**40%**) (Tabela 36).

Ovi nalazi dopunjuju prethodni podatak da se **52% ispitanika oseća nesigurno pri korišćenju digitalnih finansijskih usluga**. Pokazuje se da izazov nije samo u pristupu i korišćenju digitalnih usluga, već i u tome da one budu dovoljno razumljive i da stariji imaju poverenje i znanje potrebno za njihovo bezbedno korišćenje (Tabela 36).

Digitalna finansijska uključenost nije ravnomerno raspoređena među starijima. Posebno se izdvajaju **najstariji i osobe sa nižim nivoom obrazovanja**, kod kojih je nekorisćenje digitalnih finansijskih usluga znatno češće. To ukazuje na potrebu za jednostavnijim i pristupačnijim uslugama, kao i praktičnom podrškom za njihovo bezbedno korišćenje.

Tabela 36: Kada koristite digitalne finansijske usluge (npr. bankarske aplikacije, kartice), u kojoj meri smatrate da su one jasne, razumljive i bezbedne za korišćenje?

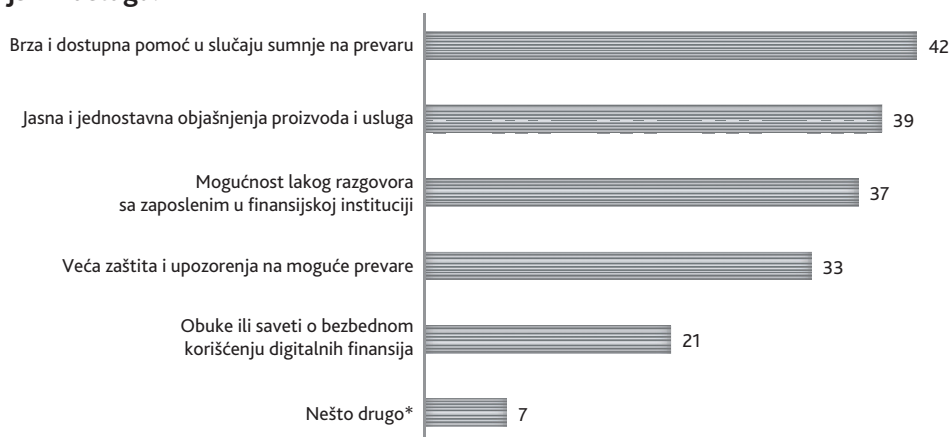
	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
U potpunosti	13	13	13	17	13	11	9	3	12	23	16	19	8
Delimično	27	25	29	35	29	22	14	12	26	39	32	26	24
Malo	18	21	13	17	21	19	10	19	20	9	10	20	21
Nimalo	9	8	11	7	9	8	14	5	10	7	12	8	8
Ne koristim digitalne finansijske usluge	34	33	35	24	27	40	54	60	31	23	30	26	40
Ukupno	100												

U nastavku je ispitano šta bi starijima najviše pomoglo da se osećaju sigurnije pri korišćenju digitalnih finansijskih usluga i u kontaktu sa finansijskim institucijama. Pošto je bilo moguće izabrati više odgovora, procenti se ne sabiraju do 100%.

Najčešće se navodi **brza i dostupna pomoć u slučaju sumnje na prevaru (42%)**, zatim **jasna i jednostavna objašnjenja proizvoda i usluga (39%)** i **mogućnost lakog razgovora sa zaposlenim u finansijskoj instituciji (37%)**. Trećina ispitanika (33%) navodi veću zaštitu i upozorenja na moguće prevare, dok bi 21% značile obuke ili saveti o bezbednom korišćenju digitalnih finansijskih usluga (Grafikon 5).

Razlike prema polu su male, osim što žene nešto češće navode potrebu za **jasnim i jednostavnim objašnjenjima** (44% prema 35% muškaraca). Prema uzrastu, brza pomoć u slučaju prevare posebno je važna osobama od 65–69 godina (50%), dok se kod osoba od 70–74 godine izdvaja potreba za jasnim objašnjenjima (49%). Prema obrazovanju, brzu pomoć u slučaju prevare navode osobe sa srednjim i višim obrazovanjem (47% osobe sa visokim obrazovanjem i 43% osoba sa srednjim obrazovanjem), dok je kod osoba sa osnovnim obrazovanjem ili manje najčešći odgovor najna i jednostavna objašnjenja (49%). Regionalne razlike su manje izražene, pri čemu se u svim regionima među prvim prioritetima izdvajaju pomoć u slučaju prevare i jasna objašnjenja.

Možemo da zaključimo da finansijska sigurnost starijih zahteva kombinaciju **brze podrške u slučaju prevare, jasnih i razumljivih informacija, dostupnog kontakta sa zaposlenima i praktičnih saveta za bezbedno korišćenje digitalnih finansijskih usluga**.

Grafikon 5: Šta bi Vam najviše pomoglo da se osećate sigurnije pri korišćenju digitalnih finansijskih usluga i u kontaktu sa finansijskim institucijama? (mogućnost više odgovora)

4.8. Analogne/„offline“ finansijske prevare

Finansijske prevare nisu ograničene na digitalno okruženje. Stariji mogu biti izloženi i kroz direktne ponude, prodaju, ugovore i druge kontakte, zbog čega je ispitano **da li su se ikada susreli sa ponudama ili situacijama za koje su sumnjali da mogu biti finansijska prevara, iako nisu bile digitalne.**

Na ukupnom uzorku, **29% ispitanika** navodi da je imalo takvo iskustvo, 53% nije, dok 18% ne zna ili se ne seća. Dakle, gotovo **svaki treći stariji** susreo se sa potencijalno rizičnom „offline“ ponudom. Žene nešto češće navode ovakvo iskustvo od muškaraca (33% prema 26%), dok su razlike prema uzrastu i obrazovanju manje izražene. Izraženija je regionalna razlika: iskustvo navodi **38% ispitanika iz ostatka Srbije**, 25% iz Beograda i 19% iz Vojvodine (Tabela 37).

Ovi podaci nam pokazuju da zaštita od finansijskih prevara mora obuhvatiti i situacije izvan digitalnog okruženja. Finansijska pismenost u ovoj oblasti treba da pomogne starijima da prepoznaju **sumnjiva obećanja, pritisak na brzo odlučivanje, nejasne ugovore i rizične ponude za ulaganje ili kupovinu.** Zaštita od finansijskih prevara zato treba da obuhvati i **digitalne i nedigitalne oblike rizika.**

Tabela 37: Da li ste se ikada susreli sa ponudama ili situacijama za koje ste sumnjali da mogu biti finansijska prevara, iako nisu bile digitalne?

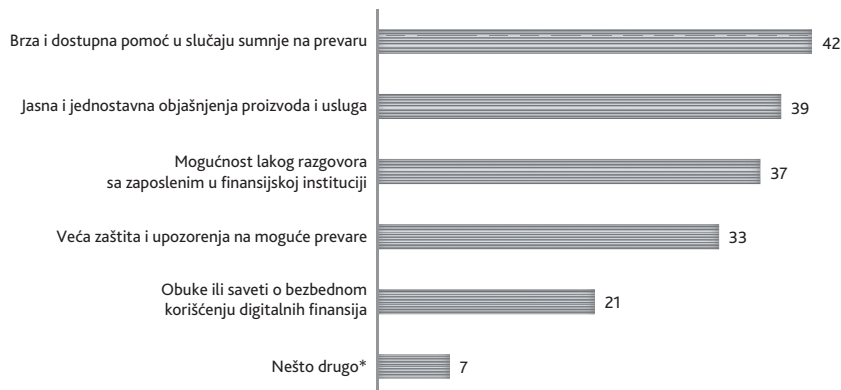
	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Da	29	26	33	33	31	24	29	30	31	24	25	19	38
Ne	53	56	49	46	50	60	58	53	53	52	58	63	45
Ne znam-Ne sećam se	18	17	18	21	19	16	14	16	16	25	18	18	18
Ukupno	100												

Među **29% ispitanika koji su prethodno naveli da su se susreli sa situacijama za koje su sumnjali da mogu biti finansijska prevara**, ispitano je o kakvim situacijama se najčešće radilo. Pošto je bilo moguće izabrati više odgovora, procenti se ne sabiraju do 100%.

Najčešće su navodili **prodaju proizvoda ili suplemenata sa preteranim ili sumnjivim obećanjima (71%)**, a zatim **ponude za ulaganja ili brzu zaradu (43%)**. Višenišovske ili slične prodajne šeme navodi 23% ispitanika, dok je 12% bilo izloženo pritisku da brzo donese odluku ili nešto potpiše. Ugovore ili usluge povezane sa imovinom koje nisu u potpunosti razumeli navodi 10% (Grafikon 6).

Razlike prema polu, uzrastu i obrazovanju uglavnom se odnose na zastupljenost pojedinih oblika. Prodaja proizvoda i suplemenata najčešće se navodi u svim grupama, dok su **ponude za ulaganja ili brzu zaradu izraženije među osobama sa srednjim obrazovanjem (48%)** i među mlađim starijim osobama od 65–69 godina (50%). Regionalno, prodajne ponude su najčešće prijavljene u ostatku Srbije (75%), u odnosu na 64% u Beogradu i 65% u Vojvodini.

Nalaz pokazuje da su potencijalne „offline“ finansijske prevare često povezane sa **obmanjujućim prodajnim tehnikama i obećanjima o brzom finansijskom koristi**. Zbog toga finansijska pismenost treba da obuhvati i prepoznavanje nerealnih obećanja, pritiska na brzo odlučivanje i nejasnih uslova, a ne samo zaštitu u digitalnom okruženju.

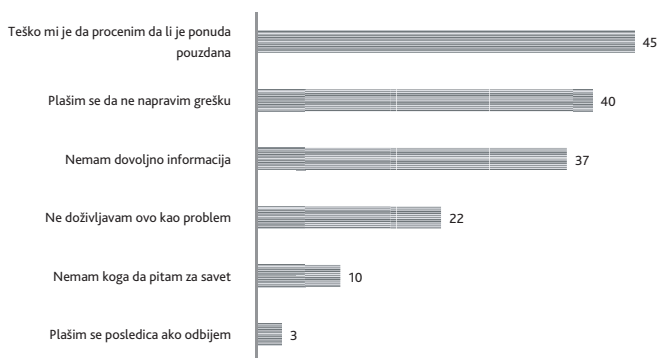

Grafikon 6: Ako jeste, o kakvim situacijama se najčešće radilo?
(mogućnost više odgovora)

Nakon pitanja o vrstama „offline“ finansijskih prevara, ispitano je **šta je starijima najteže kada se nađu u potencijalno sumnjivoj finansijskoj situaciji**. Pošto je bilo moguće izabrati više odgovora, procenti se ne sabiraju do 100%. Najveći izazov predstavlja **procena da li je ponuda pouzdana (45%)**, zatim **strah da ne naprave grešku (40%)** i **nedostatak informacija (37%)**. Za 22% ispitanika ovakve situacije ne predstavljaju problem, dok 10% navodi da nema koga da pita za savet (Grafikon 7).

Žene nešto češće od muškaraca navode teškoću u proceni pouzdanosti ponude (47% prema 42%) i strah da ne naprave grešku (45% prema 36%). Prema uzrastu, teškoća procene pouzdanosti posebno raste kod najstarijih – sa 37% među osobama od 65–69 godina na **61% među osobama od 80 i više godina**.

Nalaz pokazuje da je u rizičnim finansijskim situacijama važan izazov **donošenje sigurne i informisane odluke**. Zato finansijska pismenost treba da obuhvati praktične veštine: kako proveriti ponudu, prepoznati nerealna obećanja, izbeći pritisak na brzo odlučivanje i znati kome se obratiti za savet.

Grafikon 7: Kada se nađete u ovakvim situacijama, šta Vam je najteže?
(mogućnost više odgovora)

4.9. Finansijsko samopouzdanje

Nakon pitanja o teškoćama u proceni potencijalno rizičnih ponuda, ispitano je i **koliko su stariji sigurni u upravljanje sopstvenim finansijama**. Ovo pitanje meri njihovo opšte finansijsko samopouzdanje, odnosno osećaj da mogu samostalno da upravljaju svojim novcem i donose finansijske odluke.

Na ukupnom uzorku, **52% ispitanika je veoma sigurno**, dok je 40% delimično sigurno u upravljanje sopstvenim finansijama. Samo **7% nije nimalo sigurno**, što znači da ukupno **92% ima bar određeni nivo finansijskog samopouzdanja**. Razlike prema polu su male, dok su prema uzrastu takođe relativno ujednačene. Prema obrazovanju, 40% osoba sa osnovnim obrazovanjem ili manje i 66% osoba sa višim obrazovanjem je veoma sigurno, dok je kod osoba sa srednjim obrazovanjem taj procenat 51%. Regionalno, najviši procenat veoma sigurnih je u Vojvodini (57%), zatim u Beogradu (57%) i ostatku Srbije (49%) (Tabela 38).

Visok nivo opšteg finansijskog samopouzdanja treba, međutim, posmatrati zajedno sa prethodnim nalazima. Iako 92% ispitanika navodi da je bar delimično sigurno u upravljanje svojim finansijama, **45% istovremeno teško procenjuje pouzdanost potencijalno rizične ponude**, a 40% se plaši da ne napravi grešku. To pokazuje da opšti osećaj sigurnosti ne znači nužno i sigurnost u složenim ili rizičnim finansijskim situacijama.

Tabela 38: Koliko ste sigurni u upravljanje sopstvenim finansijama?

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Veoma	52	52	54	56	50	54	49	40	51	66	55	57	49
Delimično	40	43	36	37	43	40	41	53	40	30	36	37	45
Nimalo	7	5	10	7	7	5	10	7	8	4	10	7	6
Ukupno	100												

U okviru finansijskog samopouzdanja ispitano je i u **kojoj meri se stariji slažu sa tvrdnjom „Brinem da ću napraviti finansijsku grešku“**. Na ukupnom uzorku, **19% se slaže sa ovom tvrdnjom**, 43% nema ni pozitivan ni negativan stav, dok se samo 38% ne slaže (Tabela 39).

Zabrinutost je nešto izraženija kod žena (22%) nego kod muškaraca (17%), dok je prema uzrastu najizraženija među osobama od **65 do 69 godina (23%)**. Prema obrazovanju, sa tvrdnjom se slaže 29% osoba sa osnovnim obrazovanjem ili manje, 20% sa srednjim i 10% sa višim obrazovanjem. Regionalno, najviši procenat je u Beogradu (28%), zatim u ostatku Srbije (17%) i Vojvodini (12%) (Tabela 39).

Prikupljeni podaci pokazuju da visoko finansijsko samopouzdanje ne isključuje zabrinutost zbog mogućnosti greške. Zato finansijska pismenost treba da jača ne samo znanje, već i **sigurnost u donošenju odluka i sposobnost procene finansijskog rizika**.

Tabela 39: U kojoj meri se slažete sa tvrdnjom: Brinem da ću napraviti finansijsku grešku.

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Slažem se	19	17	22	23	18	16	20	29	20	10	28	12	17
Niti se slažem niti ne	43	48	36	40	44	43	46	36	48	33	36	39	49
Ne slažem se	38	36	41	37	39	40	34	36	33	57	36	49	33
Ukupno	100												

U okviru finansijskog samopouzdanja ispitano je u kojoj meri se stariji slažu sa tvrdnjom „Imam kontrolu nad svojim finansijskim odlukama“. Na ukupnom uzorku, **59% ispitanika smatra da ima kontrolu nad svojim finansijskim odlukama**, dok 38% nije moglo da proceni nivo te kontrole. Regionalno se izdvaja Vojvodina, gde je slaganje sa ovom tvrdnjom nešto izraženije nego u Beogradu i ostatku Srbije (Tabela 40).

Na osnovu dobijenih podataka možemo zaključiti da ukoliko **59% starijih smatra da ima kontrolu nad svojim finansijskim odlukama**, dok 38% nije sigurno kako da proceni taj nivo kontrole, to ukazuje na relativno visok osećaj finansijske autonomije, ali i na potrebu za jačanjem finansijske informisanosti i sigurnosti u donošenju odluka.

Tabela 40: U kojoj meri se slažete sa tvrdnjom: Imam kontrolu nad svojim finansijskim odlukama.

	Ukupno (%)	Pol		Uzrast				Obrazovanje			Region		
		Muški	Ženski	65-69	70-74	75-79	80+	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša škola/fakultet i više	Beograd	Vojvodina	Ostatak Srbije
Slažem se	59	59	58	66	61	56	48	49	58	70	55	66	58
Niti se slažem niti ne	38	37	39	29	37	41	50	47	40	25	37	31	42
Ne slažem se	3	3	3	4	3	3	3	4	2	5	8	2	0
Ukupno	100												

5. ANALIZA REZULTATA FOKUS GRUPA: FINANSIJSKA PISMENOST; FINANSIJSKA SIGURNOST I PRILAGOĐAVANJE PENZIJI

5.1. Opis fokus grupa i karakteristike učesnika

U okviru istraživanja „Finansijska pismenost, finansijska sigurnost i prilagođavanje penziji u starosti (65+)“ organizovano je osam fokus grupa u četiri lokalne zajednice u Srbiji: Beogradu, Beloj Palanci, Čačku i Sremskoj Mitrovici. U istraživanju je učestvovalo ukupno 79 osoba, od kojih 67 žena i 12 muškaraca.

U Beogradu su održane dve fokus grupe sa ukupno 26 učesnika, od kojih su 20 bile žene, a šest muškarci. U Beloj Palanci organizovane su dve fokus grupe sa ukupno 15 učesnica. U Čačku su održane dve fokus grupe sa ukupno 20 učesnika, od kojih je 17 žena i tri muškarca. U Sremskoj Mitrovici u dve fokus grupe učestvovalo je ukupno 18 osoba, od kojih 15 žena i tri muškarca.

Fokus grupe omogućile su sagledavanje iskustava osoba iz različitih geografskih, ekonomskih i socijalnih sredina. Posebno su značajna iskustva žena iz ruralnih područja, uključujući Romkinje, čiji je finansijski položaj često oblikovan dugogodišnjim neplaćenim radom, ograničenim mogućnostima zapošljavanja i otežanim pristupom finansijskim i drugim uslugama. U pojedinim fokus grupama učestvovali su i korisnici invalidskih penzija mlađi od 65 godina, čija su iskustva važna za razumevanje finansijskih posledica ranijeg i neplaniranog penzionisanja.

Razgovori su bili usmereni na očekivanja i iskustva povezana sa penzionisanjem, svakodnevno upravljanje novcem, finansijsku sigurnost, odnos prema imovini i nasleđivanju, dobrovoljne penzione fondove, korišćenje digitalnih finansijskih usluga i iskustva sa finansijskim prevarama.

S obzirom na kvalitativni karakter istraživanja, nalazi fokus grupa ne mogu se statistički uopštavati na celokupnu populaciju starijih osoba u Srbiji. Njihova vrednost ogleda se u dubljem razumevanju finansijskih odluka, svakodnevnih izazova i potreba starijih osoba, kao i u dopunjavanju rezultata kvantitativnog dela istraživanja.

5.2. Penzionisanje između očekivane slobode i finansijske neizvesnosti

Rezultati fokus grupa pokazuju da penzionisanje predstavlja značajnu životnu promenu, koja za mnoge učesnike donosi raskorak između očekivanja i stvarnih finansijskih mogućnosti. Dok su odlazak u penziju povezivali sa odmorom, slobodnim vremenom, putovanjima i većom mogućnošću da se posvete porodici, svakodnevni život nakon penzionisanja često je bio obeležen smanjenjem prihoda, rastom životnih troškova i povećanim zdravstvenim potrebama.

Jedan od zajedničkih nalaza jeste nedovoljna finansijska pripremljenost za penzionisanje. Mnogi učesnici nisu imali jasnu predstavu o visini buduće penzije niti su unapred planirali kako će prilagoditi potrošnju smanjenim prihodima. Ovu potrebu jedan od učesnika sažeo je rečima: „Niko nas nije učio da planiramo starost.“

Posebno su značajna iskustva žena iz ruralnih sredina, koje su tokom života često obavljale neplaćeni rad u domaćinstvu i poljoprivredi, bez mogućnosti da ostvare

odgovarajuća penzijska prava. Za deo njih penzionisanje ne znači prestanak rada, već nastavak poljoprivrednih aktivnosti dok god im zdravstveno stanje to omogućava.

Nalazi ukazuju na potrebu da se priprema za penzionisanje posmatra kao dugoročan proces, koji obuhvata finansijske, zdravstvene, psihološke i socijalne aspekte prelaska iz radnog u penzionerski period.

5.3. Svakodnevno upravljanje novcem i finansijska sigurnost

Učesnici fokus grupa uglavnom pokazuju visok stepen odgovornosti u upravljanju raspoloživim prihodima. Mesečni budžet organizuju prema jasno utvrđenim prioritetima, pri čemu prednost daju plaćanju komunalnih računa, kupovini hrane i lekova, dok se ostali troškovi prilagođavaju preostalim sredstvima.

Međutim, odgovorno upravljanje novcem ne obezbeđuje nužno finansijsku sigurnost. Kada prihodi nisu dovoljni, učesnici se odriču odeće, putovanja, kulturnih sadržaja i druženja, dok finansijski najugroženiji smanjuju i izdatke za kvalitetniju ishranu, zdravstvenu zaštitu i druge osnovne potrebe.

Ovakva odricanja imaju šire posledice od samog smanjenja potrošnje. Ona mogu uticati na zdravstveno stanje, društvenu uključenost, samostalnost i kvalitet života starijih osoba. Posebno su izraženi problemi osoba koje žive same, imaju niske penzije ili povećane troškove lečenja.

Nepredviđeni troškovi predstavljaju dodatni izazov. Kada se pojave izdaci za lečenje ili popravku kućnih aparata, učesnici se oslanjaju na ušteđevinu, ukoliko je imaju, odloženo plaćanje, čekove, dozvoljeni minus, kredite ili pomoć porodice. Čak i kada su svesni da su pojedini oblici zaduživanja nepovoljni, hitnost troškova često im ne ostavlja dovoljno mogućnosti za drugačiji izbor.

Porodica predstavlja važan izvor podrške, ali mnogi učesnici nastoje da pomoć dece zatraže tek kada iscrpe sopstvene mogućnosti, želeći da očuvaju finansijsku samostalnost i ne opterećuju druge članove porodice.

5.4. Imovina i nasleđe: između finansijske sigurnosti i porodičnih očekivanja

Odnos prema imovini predstavlja jednu od najsloženijih tema istraživanja. Za mnoge učesnike kuća, stan ili zemljište nisu samo materijalni resursi već rezultat celoživotnog rada, porodično nasleđe i simbol sigurnosti koji žele da sačuvaju za naredne generacije.

Istovremeno, posedovanje imovine ne znači nužno i finansijsku sigurnost. Nekretnina u kojoj starija osoba živi često predstavlja njen jedini dom, dok troškovi održavanja mogu biti značajno finansijsko opterećenje. U ruralnim sredinama dodatne prepreke predstavljaju depopulacija, mala tržišna vrednost nepokretnosti i nedostatak zainteresovanih kupaca.

Posebno je važan položaj starijih žena koje su učestvovalе u stvaranju porodične imovine, ali nisu njene formalne vlasnice. Njihova mogućnost samostalnog odlučivanja o imovini može biti ograničena čak i kada domaćinstvo raspolaže značajnim materijalnim resursima.

Učesnici su iznosili različite stavove o nasleđivanju. Dok deo smatra da imovinu treba sačuvati za decu, drugi ističu pravo starije osobe da je koristi za lečenje, negu, preseljenje ili poboljšanje sopstvenog kvaliteta života. Ovi nalazi ukazuju na potrebu za dostupnim i nepristrasnim savetovanjem o imovinskim i naslednim pravima, uz poštovanje samostalnosti starijih osoba u donošenju odluka.

5.5. Dobrovoljni penzioni fondovi i poverenje u finansijske institucije

Učesnici fokus grupa uglavnom nisu koristili dobrovoljne penzione fondove. Kao najvažnije prepreke navodili su nedovoljne prihode tokom radnog veka, nedostatak pravovremenih i razumljivih informacija, kao i nepoverenje u finansijske institucije.

Posebno je izražen uticaj ranijih ekonomskih kriza, inflacije, gubitka štednje i propadanja preduzeća. Ova iskustva oblikovala su odnos učesnika prema dugoročnom finansijskom planiranju i spremnost da sredstva povere finansijskim institucijama.

Nalazi pokazuju da nekorisćenje dobrovoljnih penzionih fondova nije nužno posledica nedovoljne finansijske pismenosti. Za osobe sa niskim prihodima dodatna štednja često nije bila realna mogućnost, čak ni kada su raspolagale odgovarajućim informacijama. Istovremeno, iskustva pojedinih učesnika pokazuju da pravovremeno informisanje i podrška poslodavaca mogu doprineti korišćenju dodatnih oblika penzione štednje.

5.6. Digitalne finansije i zaštita od finansijskih prevara

Iskustva učesnika u korišćenju digitalnih finansijskih usluga veoma su različita. Dok pojedini samostalno koriste mobilno bankarstvo, platne kartice i internet kupovinu, drugi se oslanjaju na gotovinu ili pomoć članova porodice.

Razlike nisu povezane isključivo sa digitalnim veštinama. Na njih utiču dostupnost interneta i finansijskih institucija, prethodna iskustva, poverenje i mogućnost dobijanja neposredne pomoći. U ruralnim sredinama digitalnu isključenost dodatno produbljuju nedostatak infrastrukture i ograničena dostupnost osnovnih usluga.

Finansijske prevare predstavljaju značajan izvor nesigurnosti. Učesnici su opisivali sumnjive internet ponude, agresivnu prodaju proizvoda u domaćinstvima i pokušaje zloupotrebe platnih kartica. U jednoj fokus grupi opisano je i iskustvo investicione prevare u kojoj je korišćen video-sadržaj napravljen pomoću veštačke inteligencije. Ovaj primer pokazuje da ni razvijene digitalne veštine ne garantuju prepoznavanje sve složenijih oblika finansijske manipulacije.

Posebno je značajna nedovoljna informisanost o postupcima prijavljivanja prevara. Kod pojedinih učesnika prisutni su strah od osude i stid zbog mogućnosti da budu prevareni, što može odložiti traženje pomoći.

Učesnici su isticali potrebu za jasnim informacijama, dostupnim službenicima i mogućnošću neposrednog razgovora. Digitalizacija finansijskih usluga zato bi trebalo da bude praćena očuvanjem tradicionalnih kanala komunikacije, kako bi starije osobe mogle da koriste usluge na način koji odgovara njihovim potrebama i mogućnostima.

5.7. Zaključna razmatranja

Analiza fokus grupa pokazuje da finansijska pismenost predstavlja važan, ali ne i dovoljan preduslov finansijske sigurnosti u starijem životnom dobu. Finansijske odluke starijih osoba oblikuju se tokom čitavog životnog toka, pod uticajem mogućnosti zapošljavanja, visine prihoda, porodičnih obaveza, ekonomskih kriza i dostupnosti javnih i finansijskih usluga.

Nalazi ukazuju na potrebu za razvojem programa pripreme za penzionisanje koji bi započinjali tokom radnog veka i obuhvatali finansijske, zdravstvene i socijalne aspekte ove životne promene. Istovremeno, programi finansijskog obrazovanja namenjeni starijim osobama trebalo bi da budu praktični, prilagođeni različitim nivoima znanja i usmereni na svakodnevno upravljanje novcem, razumevanje finansijskih proizvoda, zaštitu imovine i prepoznavanje prevara.

Posebnu pažnju potrebno je posvetiti starijim ženama, osobama sa niskim prihodima i stanovnicima ruralnih područja, čije su mogućnosti finansijskog planiranja često ograničene ekonomskim i infrastrukturnim okolnostima.

Iskustva učesnika potvrđuju da unapređenje finansijske sigurnosti zahteva saradnju javnih institucija, finansijskog sektora, organizacija civilnog društva i lokalnih zajednica. Finansijsko obrazovanje treba da bude praćeno dostupnim savetovanjem, razumljivim informacijama i efikasnim mehanizmima zaštite, uz puno poštovanje prava starijih osoba na samostalno donošenje odluka i dostojanstven život.

6. DISKUSIJA I ZAKLJUČCI

6.1. Diskusija

Rezultati istraživanja o finansijskoj pismenosti, finansijskoj sigurnosti i prilagođavanju penziji starijih osoba u Srbiji ukazuju na složenu povezanost materijalnog položaja, finansijskog znanja, porodične podrške i mogućnosti samostalnog donošenja finansijskih odluka. Iako većina ispitanika ima određeni stepen samopouzdanja u upravljanju sopstvenim finansijama, nalazi pokazuju da se značajan deo starijih osoba suočava sa ekonomskom nesigurnošću, ograničenim mogućnostima štednje i nedovoljnom informisanošću o finansijskim proizvodima, uslugama i mehanizmima zaštite. Posebno je važno razlikovati finansijsku pismenost od finansijske sigurnosti: poznavanje načina upravljanja novcem ne podrazumeva nužno i raspolaganje dovoljnim prihodima za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba.

Finansijska sigurnost i svakodnevno upravljanje novcem

Penzija predstavlja glavni izvor prihoda za 76% ispitanika, dok petina ostvaruje i dodatne prihode. Ovakva struktura prihoda ukazuje na značaj penzijskog sistema za finansijsku sigurnost starijih osoba, ali i na njihovu ograničenu mogućnost da povećaju prihode kako bi odgovorile na rast životnih troškova.

Posebno zabrinjava podatak da je 31% ispitanika u prethodnih godinu dana često imalo teškoće da pokrije osnovne životne troškove, dok se više od polovine sa ovim problemom suočavalo povremeno. Istovremeno, 70% ispitanika prepoznaje smanjenje svoje kupovne moći kada cene rastu brže od penzija, a čak 86% navodi da su inflacija i rast cena uticali na njihov kvalitet života.

Načini na koje starije osobe odgovaraju na povećanje troškova dodatno osvetljavaju njihovu finansijsku ranjivost. Gotovo polovina koristi ušteđevinu, 37% pozajmljuje novac od porodice ili prijatelja, dok se 31% odriče osnovnih životnih potreba. Ovi nalazi ukazuju na to da prilagođavanje rastu troškova često podrazumeva smanjivanje finansijskih rezervi, povećanu zavisnost od neformalne podrške ili odricanje od potreba koje su važne za očuvanje zdravlja i kvaliteta života.

Posebno su ranjive starije osobe sa nižim stepenom obrazovanja, među kojima je izraženija nemogućnost pokrivanja nepredviđenih troškova. Trećina ispitanika sa završenom osnovnom školom ne bi mogla da pokrije takve troškove, dok se visokoobrazovani ispitanici znatno češće oslanjaju na sopstvenu ušteđevinu.

Nalazi takođe pokazuju da većina starijih osoba aktivno upravlja svojim finansijama. Dve trećine prati mesečnu potrošnju, a gotovo polovina samostalno donosi finansijske odluke. Ipak, samo 35% uvek unapred planira mesečne troškove. To ukazuje na prostor za unapređenje znanja i veština u oblasti finansijskog planiranja, ali i na potrebu da se u edukativnim programima uzmu u obzir objektivna ograničenja koja proizlaze iz nedovoljnih prihoda.

Prilagođavanje penziji i finansijsko planiranje

Prelazak iz radnog odnosa u penziju predstavlja značajnu životnu promenu koja zahteva prilagođavanje novim finansijskim okolnostima. Međutim, rezultati istraživanja pokazuju da se 62% ispitanika nije finansijski pripremalo za penzionisanje, dok 15% uopšte nije znalo koliki će im biti prihodi nakon odlaska u penziju.

Za 45% ispitanika finansijska situacija nakon penzionisanja bila je lošija od očekivane, a čak 79% navodi da im je prilagođavanje potrošnje penzijskim prihodima predstavljalo teškoću. Poseban izazov predstavljaju troškovi zdravstvene zaštite i lekova, komunalnih usluga i hrane, koji su za većinu ispitanika porasli više nego što su očekivali.

Ovi rezultati ukazuju na potrebu za pravovremenom finansijskom pripremom za penzionisanje, koja bi trebalo da započne tokom radnog veka. Takva priprema ne bi trebalo da bude ograničena samo na štednju i dodatne penzije proizvode, već bi trebalo da obuhvati realnu procenu budućih prihoda i rashoda, informisanje o pravima iz penzijskog sistema, planiranje zdravstvenih i drugih troškova, kao i upoznavanje sa dostupnim oblicima podrške.

Imovina kao izvor sigurnosti i međugeneracijska odgovornost

Rezultati istraživanja pokazuju da imovina ima značajnu materijalnu, ali i porodičnu i simboličku vrednost za starije osobe. Gotovo dve trećine ispitanika poseduje stan ili kuću, dok 46% svoju imovinu prvenstveno posmatra kao nešto što treba sačuvati za naslednike.

Iako imovina za 58% ispitanika predstavlja osećaj sigurnosti, gotovo trećina navodi da im posedovanje imovine ne poboljšava svakodnevnu finansijsku sigurnost. Ovaj nalaz ukazuje na važnu razliku između posedovanja imovine i raspolaganja prihodima potrebnim za svakodnevni život.

Posebno je značajno da dve trećine ispitanika želi da imovina ostane u porodici i da je zbog toga ne koristi za rešavanje sopstvenih finansijskih potreba. Istovremeno, više od polovine navodi da je odustalo od traženja pomoći zbog posedovanja imovine. Ovi rezultati otvaraju pitanje dostupnosti socijalne podrške starijim osobama koje poseduju nepokretnosti, ali nemaju dovoljno sredstava za zadovoljavanje svakodnevnih potreba.

Nalazi takođe ukazuju na značaj međugeneracijskih odnosa i očekivanja povezanih sa nasleđivanjem. Važno je da starije osobe imaju pristup nepristrasnim informacijama i savetovanju kako bi odluke o korišćenju, prenosu ili raspolaganju imovinom donosile slobodno, informisano i u skladu sa sopstvenim potrebama i interesima.

Dobrovoljni penzioni fondovi i dostupnost finansijskih proizvoda

Iako je tri četvrtine ispitanika čulo za dobrovoljne penzije fondove, trećina ne razume način njihovog funkcionisanja, dok samo 4% trenutno uplaćuje sredstva u ove fondove.

Kao najčešće razloge neuplaćivanja ispitanici navode niske prihode, nepoverenje i nedostatak informacija. To pokazuje da informisanost o postojanju finansijskih proizvoda nije isto što i razumevanje njihovih karakteristika, mogućnosti i rizika.

Međutim, unapređenje finansijskog znanja samo po sebi nije dovoljno da obezbedi veću dostupnost ovih proizvoda. Za osobe sa niskim prihodima mogućnost izdvajanja dodatnih sredstava za penzionu štednju može biti veoma ograničena. Zbog toga je potrebno razlikovati nedostatak informacija od objektivnih ekonomskih prepreka, uz obezbeđivanje jasnih, razumljivih i nepristrasnih informacija o dobrovoljnim penzionim fondovima.

Digitalna finansijska pismenost i zaštita od prevara

Digitalizacija finansijskih usluga otvara nove mogućnosti za starije osobe, ali istovremeno stvara dodatne izazove u pogledu dostupnosti, bezbednosti i samostalnog korišćenja ovih usluga.

Manje od polovine ispitanika (47%) koristi digitalne finansijske usluge, pri čemu njihovo korišćenje opada sa godinama starosti. Polovina ispitanika oseća se nesigurno prilikom njihovog korišćenja, dok 73% ne zna kome može da prijavi sumnju na finansijsku prevaru.

Ovi rezultati pokazuju da digitalna finansijska uključenost ne podrazumeva samo pristup tehnologiji, već i odgovarajuća znanja, praktične veštine, poverenje i dostupne mehanizme zaštite. Ispitanici posebno ističu potrebu za brzom pomoći u slučaju sumnje na prevaru, jednostavnim objašnjenjima finansijskih proizvoda i mogućnošću neposrednog razgovora sa zaposlenima u finansijskim institucijama.

Istovremeno, finansijski rizici nisu ograničeni na digitalno okruženje. Gotovo trećina ispitanika susrela se sa situacijama koje su prepoznali kao moguće nedigitalne finansijske prevare. Među sumnjivim situacijama najčešće se navode prodaja proizvoda i suplemenata sa preteranim obećanjima, ponude za brzu zaradu i različite prodajne šeme.

Posebno je značajno da 45% ispitanika navodi teškoće u proceni pouzdanosti ponuda, dok se 40% plaši da će napraviti grešku. Ovi nalazi ukazuju na potrebu za kontinuiranom edukacijom o prepoznavanju finansijskih prevara, pravima potrošača i dostupnim mehanizmima zaštite, uz očuvanje tradicionalnih kanala pružanja finansijskih usluga za osobe koje ne koriste digitalne tehnologije.

6.2. Zaključci

Istraživanje pokazuje da finansijska sigurnost starijih osoba zavisi od međusobno povezanih faktora: visine i stabilnosti prihoda, mogućnosti planiranja i štednje, dostupnosti finansijskih usluga, porodične podrške i sposobnosti prepoznavanja finansijskih rizika. Iako većina ispitanika iskazuje određeni stepen finansijskog samopouzdanja, značajan deo suočava se sa teškoćama u zadovoljavanju osnovnih životnih potreba, nepredviđenim troškovima i nedovoljnom pripremljenošću za penzionisanje.

Na osnovu rezultata istraživanja izdvajaju se sledeći zaključci i pravci delovanja:

1. Finansijsku pismenost potrebno je posmatrati u širem kontekstu finansijske sigurnosti. Edukacija može doprineti boljem upravljanju novcem, ali ne može nadomestiti nedovoljne prihode. Posebnu pažnju potrebno je posvetiti starijim osobama koje se odriču osnovnih životnih potreba kako bi pokrile povećane troškove.
2. Finansijska priprema za penzionisanje treba da započne pre završetka radnog veka. Potrebno je razvijati programe koji obuhvataju planiranje prihoda i rashoda, informisanje o penzijskim pravima i prilagođavanje promenjenim finansijskim okolnostima.
3. Programi finansijskog obrazovanja treba da budu prilagođeni različitim potrebama starijih osoba. Posebnu pažnju zaslužuju osobe sa nižim stepenom obrazovanja, najstarije osobe i oni koji imaju ograničene prihode ili nedovoljnu porodičnu podršku.

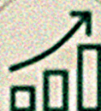
4. Digitalna finansijska uključenost mora biti praćena odgovarajućom zaštitom. Pored praktičnih obuka, neophodno je obezbediti jednostavne informacije, dostupnu podršku i jasne postupke za prijavljivanje finansijskih prevara. Istovremeno, potrebno je očuvati mogućnost neposrednog pristupa finansijskim uslugama.
5. Finansijska sigurnost podrazumeva i zaštitu prava na samostalno odlučivanje. Starijim osobama potrebno je omogućiti pristup nepristrasnim informacijama o upravljanju imovinom, nasleđivanju i finansijskim proizvodima, uz poštovanje njihove autonomije.

Rezultati istraživanja potvrđuju potrebu za kontinuiranim, praktično orijentisanim programima finansijskog obrazovanja, ali i za unapređenjem dostupnosti finansijskih i socijalnih usluga. Posebno je važna saradnja institucija, finansijskog sektora, organizacija civilnog društva i lokalnih zajednica.

Finansijska pismenost nije samo pitanje znanja o novcu, već i mogućnosti da starije osobe donose informisane odluke, očuvaju svoju samostalnost i dostojanstvo i ostvare veću sigurnost u starijem životnom dobu.

Pametno
upravljanje
novcem

Planiranje
budućnosti

9 788683 1266012

INTESA FONDACIJA
FILANTROPIJSKA ORGANIZACIJA

GERONTOLOŠKO DRUŠTVO SRBIJE
ГЕРОНТОЛОШКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
GERONTOLOGICAL SOCIETY OF SERBIA
www.gds.org.rs; office@gds.org.rs